

Økonomi og Empati Economy and Empathy

Cand. Merc. (Phil.) - Business Administration and Philosophy

Specialeafhandling

Cand. Merc. (Phil.) - Business Administration and Philosophy

Copenhagen Business School – CBS

Vejleder: Ole Bjerg - ob.mpp@cbs.dk

Department of management, politics and philosophy

Porcelænshaven 18B-2 150

Udarbejdet af:

Frederik Friedjohn Olsen

frol10ac@student.cbs.dk

Afleveringsdato:

9. November 2016

Bemærkning til censor/eksaminator. Til det mundtlige forsvar af denne opgave vil der være en tegnsprogstolk til stede eftersom at forfatteren er døv/svært hørehæmmet.

Afsnit	side
<u>Summary in English</u>	<u>s. 4</u>
<u>Indledning</u>	<u>s. 5</u>
- Problemspørgsmål	s. 5
- Mellem følelser og behov	s. 6
- Metodisk fremgangsmåde	s. 6
- Analysestruktur	s. 7
- Afgrænsning	s. 7
<u>Adam Smiths fordeling af velstand</u>	<u>s. 8</u>
- Markedet som det skabende	s. 8
- Moralfilosofi og Markedsfilosofi	s. 9
- Moral og nationernes velstand	s. 16
- Supplerende litteratur omkring Adam Smith	s. 19
Afrunding på Adam Smiths forudsætninger for økonomi og empati	s. 20
<u>Durkheim og den sociale arbejdsdeling</u>	<u>s. 21</u>
- Moralens betydningen for arbejdsfordeling	s. 21
- Moralske værdier der kommer til udtryk gennem arbejdsfordelingen	s. 23
- Moralske sammenhængskræfter	s. 25
- Mekanisk solidaritet	s. 26
- Organisk solidaritet	s. 27
Afrunding på Durkheim og Solidaritet	s. 28
<u>Thomas Piketty og fordelingen af Kapital</u>	<u>s. 29</u>
- En distribution af indkomst over tid	s. 31
- Fordelingen af Kapital	s. 34
- Dynamikker der beskriver fordelingen af formue frem til i dag	s. 36
- Rater der beskriver fordelingen af kapital	s. 41
<u>Konkurrencestaten</u>	<u>s. 42</u>
- Den opportunistiske personlighed	s. 44
- Blandingsøkonomi og det homogene samfund	s. 46
- Konkurrencestatens implikation på borgerne	s. 49
Afrunding på konkurrencestaten og dennes forhold til empati	s. 52
<u>Analyse af forholdet mellem empati og økonomi</u>	<u>s. 53</u>
- Sammenligning af et klassisk perspektiv i forhold til i dag	s. 53
- Metafysikken bag en usynlig hånd	s. 55
- En effektiv måde at tænke samfund	s. 57

- *Sammenhængskraft imod selvstændighed* s. 60
- *Det ideelle markedssamfund* s. 62
- *Marked og lovgivning* s. 64
- *En global solidaritet* s. 67

Konklusion s. 70

- *Adam Smiths forhold til økonomi og empati* s. 70
- *Måden hvorpå empati optræder i samfundet i dag* s. 71

Perspektivering s. 72

- *Økonomi og moral i fremtiden* s. 72
- *Marked og eksistensvilkår* s. 73

Litteraturliste s. 74

Summary in English

In this assignment, I investigate the relationship between economic motivations, such as competition and rational economic behavior beyond what we understand as empathic characteristics between humans. To do so, I raise the questions of moral philosophy contributed by Adam Smith next to his philosophy of a free market. Here, I investigate how human emotions contribute to a moral philosophy, as well as the social significance of the “invisible hand”. In this case, the moral philosophy, i.e. the emotions people display, serve as a normative understanding of how human should act. Moral philosophy tells to act in compliance to a free market where rational and selfish behavior serve as the primary drive to accomplish optimal utility.

The moral philosophy contributed by Adam Smith, serves as the drive that encourages all people to work for his or her share with an upright behavior. When Adam Smith highlights the “Wealth of Nations” he emphasizes the benefits of the division of labor next to moral philosophy, as it serves as a dynamic that can divide the wealth among the population as well as create welfare through its social dynamics. In thus, the metaphysics of the invisible hand serve as the effort that creates wealth through the market, but also the social bond through the advancement of an ethical human behavior. Next to Adam Smith, Émile Durkheim has explained why moral philosophy is the primary factor that creates social cohesions. Here he highlights the significance of morality adjacent to science, that morality creates social cohesions in the sense of equality. Here the sense of equality is represented by common sense and in the needs of diversity.

Lately, Thomas Piketty has displayed how the division of capital has advanced into an unequal distribution. According to Piketty, the distribution of capital today is channeled into a very little, very rich, group of capital owners. This displays that the division of labor has not been measured by a social dynamic such as morality on the market, as this creates a bigger gap between the rich and the poor.

In Denmark Ove Kaj Pedersen has introduced the competitive state (konkurrencestaten) as the next society model for the Danish population. The competitive state emerges from a prior community, based on morality and human dignity, here the lack of incitements on the market, led to that new dynamics as efficiency and opportunism are preferred and valued. This leads to a greater mobility and flexibility in a market that is increasingly growing global. Nevertheless, the cost of such preferences leads to a confused social cohesion between individuals in the Danish population, as well as a lack of sense in feeling how the social dynamics will evolve in the future. In this case, the empathy between people appears to be changing, affecting the significance of sympathy and respect in the economy, which will influence the market dynamics such as in regards to the gap between the rich and poor.

Indledning

I denne opgave ønsker jeg at begynde en undersøgelse omkring den rolle, mennesket indtager som økonomisk aktør i det moderne samfund. Her udgør markedsdynamikkerne de mest dominerende kræfter, hvad angår menneskets betydning i samfundet. Ud fra forestillingen om at mennesket udgør en central enhed i samspillet mellem samfund og marked, bliver deres rolle som sociale væsener overskygget af deres funktion som økonomiske aktører. Med en dominerende måde at fortolke menneskets væsen i samfundet er denne opgave indstillet på at overveje de sociale og psykologiske forståelser af menneskets socioøkonomiske status, begrebet *empati*, og hvad dette begreb fylder inden for økonomisk tænkning og for moralske overvejelser.

Her i indledningen vil jeg nævne en grund til at blive bekymret over for den måde fænomenet empati mellem danske borgere forholder sig i dag. Min bekymring opstår på baggrund af hvad økonomi betyder for mennesker, og hvilken form for empati vi vil acceptere i fremtiden. Ud fra dette vil jeg ikke nødvendigvis hævde, at danskerne er blevet mere ondsindede eller selvoptagede. Men min motivation opstår ud fra den måde økonomiske teorier presser de sociale dynamikker i samfundet. Her er motivationen bag denne opgave gjort ud fra en antagelse om, at der er startet en proces der indeholder et faldende fokus på sociale sammenhængskræfter imellem mennesker, et større fokus på fagligheder, resultater eller spidskompetencer. Ud fra denne udvikling antager jeg at sådan en diskurs vil ændre på det vi forstår som en social tilstand mellem mennesker, at vores forståelse af empati enten fylder mindre, eller erstattes af rationelle, videnskabelige tanker dag der gør det sværere at diskutere menneskelige værdier, såsom dannelsen eller bevarelsen af en særlig kultur eller historiske værdier.

I forhold til denne antagelse vil jeg undersøge om markedøkonomiske teorier har præget os med en særlig indstilling på den måde, vi opfatter økonomi og moral. Dette ved en gennemgang af historiske teorier fra klassisk liberal og moralfilosofi frem til moderne økonomisk litteratur. Undersøgelsen i denne opgave bliver at forstå hvilken betydning disse to samfundsmæssige kræfter har, og hvordan den former interesser og behov ud fra en særlig måde at tænke samfund. Dette kan forudsættes ud fra den måde forholdet mellem arbejde, fritid og interesser forholder sig, men også ud fra den måde borgere i et samfund påtager sig job og danner deres ambitioner i livet, såvel som hvordan de danner deres forhold til fremmede mennesker. Ud fra dette ønsker jeg i denne opgave at opstille en historisk sammenligning og hvad der kunne være med til at skabe et fald inden for denne mulighed for at skabe en følelsesmæssig kontakt såvel som at kunne sætte sig ind i de følelser, som mennesker giver udtryk for at gennemleve.

2. Problemspørgsmål:

I denne opgave ønsker jeg at fordybe mig i problemspørgsmålene:

- *Hvordan integreres økonomi og empati hos Adam Smith?*
- *Hvordan optræder empati i nutidens forståelse af økonomi?*

Mellem følelser og behov

Når jeg i denne opgave fremhæver empati, skal empati sættes i spil ud fra den måde Gyldendals ordbøger beskriver det: Som en *”indføling i en person eller andet levende væsen, ofte i følelsesbetonede situationer; evne til at indleve sig i og sætte sig i en andens sted.”* (se <http://denstoredanske.dk/>) dette medfølger en form for kommunikation ud fra omfanget af de følelser, som den anden person giver udtryk for, eller gennemlever. Hvis det antages, at der vil ske et fald inden for empati, forestilles dette at gøre borgere mere blufærdige og reserverede, dermed bliver også ønsket om at imødekomme eller forstå menneskers følelser også mindre.

Når jeg i denne opgave nævner, at der er opstået en dynamik der leder til at denne følelsesmæssige orden mellem mennesker er i fare for at fordufte, lægger jeg problemet på den vægt som nutidige liberalistiske tanker inden for markedsøkonomiske diskussioner fylder, hvor filosofiske og politiske processer i det danske såvel som det internationale samfund er blevet mere fastlåst. Her tænkes diskussioner at blive afgjort ud fra en organisering af ønsker, drømme og behov som borgere giver udtryk for, men samtidig tager de ikke højde for subjektive eller retfærdige forhold ud fra borgeres sociale status. Her sikres menneskers medfødte rettigheder ikke altid at indebære de samme muligheder for at deltage eller blive en del af markedet. I forhold til sådan en ulighed, synes økonomiske tankegange at skabe et socialt dilemma ud fra hvornår vi som mennesker skal forholde os til vores egne ønsker og behov, og hvornår vi skal støtte op om vores medmennesker. Dette indebærer mennesker vi både ønsker, og ikke ønsker at omgås, men især dem som er stillet i belastende situationer, såsom arbejdsløse, sygdomsramte eller flygtninge.

Ud fra det givne dilemma står valget imellem større krav om konkurrence for at sikre økonomisk vækst men samtidig også en dynamik, der kan skabe stabilitet inden for menneskelige sammenhængskræfter. Hvad denne undersøgelse går ud på er at forstå hvordan dette forhold gøres mindre komplekst. Med den forudsigtelse at når økonomiske faktorer gøres mere kompleks, siver menneskelige sammenhængskræfter ud. Således skal dette problem løses ud fra at finde et system der kan opfylde begge forhold, dels behovet for at anskaffe sig og udnytte de materielle tilbud vores omverden tilbyder os, dels at skabe en ramme hvorved mennesker omgår hinanden socialt og føler sig trygge. Her er mit indtryk at på nuværende tidspunkt, har en alt for stor indflydelse fra økonomisk ideologi forstyrret sammenfletningen af sociale og økonomiske dynamikker.

Metodisk fremgangsmåde

Den metode der vil blive anvendt i denne opgave foregår ved et refleksiv tekststudie, hvor tekster fra to forskellige tidsperioder sættes op imod hinanden. Her undersøges dynamikken mellem empati og markedskræfter ud fra klassisk og moderne litteratur. Langs denne undersøgelsesproces vil jeg danne en løbende redegørelse af dette forhold ud fra en refleksiv analyseproces, hvorved

“The research process constitute a (re)construction of the social reality in which researchers both interact with the agent researched and, actively interpreting, continually create images for themselves and others images which selectively highlight certain claims as to how conditions and processes – experiences, situations, relations – can be understood, thus suppressing alternative interpretations.” (Alvesson, Sköldbberg. 2013: p. 10)

Det filosofisk-økonomiske udgangspunkt i denne opgave er at opstille en idehistorisk forestilling om, hvordan moral indgår i samtidens forståelse af markedskræfterne.

Analysestruktur

Adam Smith sættes i denne opgave i spil som en af de første, der fremviste en reel økonomisk ideologi der krævede stor frihed mellem borgere, marked og stat. Men foruden en økonomisk ideologi har Adam Smith udgivet en normativ samfundsvidenskab, en moralfilosofi baseret på effekten af de menneskelige følelser. En social form for kontrol, der i takt med en større frihed, kredser sig omkring menneskers evne til at omgås og dømme deres adfærd ud fra fornuft, samvittighed og sympati. Udover Adam Smith, inddrages Durkheim, hans arbejdsfordeling og hans moralfilosofi, som en forbedret forståelse af Adam Smiths moralske og økonomiske filosofi. Mens Adam Smith i denne forstand opdeler menneske og markedsadfærd, giver Durkheims i sin fremstilling udtryk for hvordan samspillet mellem det følelsesmæssige og det rationelle skal forstås. Ud fra moderne litteratur behandles forholdet mellem empati og økonomi gennem introduktionen af Thomas Pikettys arbejde. Hvor Thomas Pikettys undersøgelser inden for kapitalfordelinger giver udtryk for hvordan en fordeling af kapital har skabt en større ulighed mellem mennesker. I dansk sammenhæng, præsenteres Ove Kaj Pedersen og hans beskrivelse af konkurrencesamfundet på baggrund af populære omtaler omkring hvordan marked, økonomi og samfund skal forestilles i Danmark i dag.

Afgrænsning

Denne opgave går primært ud på at forstå, hvad moral fylder ved siden af økonomi, dette for at kunne give et stærkere billede af hvordan empati fremstilles. Dertil vil denne opgave ikke gå efter at forklare praktiske økonomiske dynamikker, såsom de tekniske effekter af arbejdsdelingen. Ud fra de temaer, der fremhæves i denne opgave, ligger der flere tekster, der kan beskrive hvordan en positiv udvikling af empati og økonomi forholder sig i dag. At inddrage Pedersens tekst som primær reference til den økonomiske status i dag giver derfor ikke et præcist billede af, hvordan empati forholder sig i Danmark. Ud fra de problemer som problemspørgsmålene udtrykker, fremhæves de tekster, som er valgt i denne opgave som afsæt for hvordan markedsøkonomiske effekter påvirker empati og sociale dynamikker.

Adam Smiths fordeling af velstand

Adam Smiths hovedværk ”Wealth of Nations”¹ (på dansk ’Nationernes Velstand’) fra 1776 har indtaget positionen som et af hovedværkerne inden for økonomisk tænkning. Her fremhæver Adam Smith en økonomisk filosofi hvor arbejdsdeling, produktion og et frit marked kan fremkalde nogle selvstyrende dynamikker, der kan skabe velstand blandt nationer.

Markedet som det skabende

Ud fra en ideologi om at markedet sættes i centrum giver Adam Smiths’ tekster liv til forestillingen om, hvordan et abstrakt selvstyrende system kan indføres. Fordelene i dette økonomiske system bliver stærkere, når det forudsiges, at markedets effektivitet først opstår under størst mulig frihed. En frihed giver anledning til at mennesker kan skabe deres egne interesser og behov. Med denne frihed motiveres mennesker til en større selvbevidsthed, hvor marked og behov bliver levendegjort ud fra de interesser mennesker udtrykker. Her bliver skabelsen af det materielle sat i centrum ud fra den selviske interesse ved at deltage i et økonomisk system hvor der skabes vækst gennem en effektiv produktion og udveksling, og dennes potentiale for at blive videreudviklet. Nyttens ved denne økonomiske dynamik er, at en fair opbygning af arbejdsdeling, produktion og handel skaber en fordeling af velstand iblandt borgere.

En af de centrale elementer bag en selvstyrende kraft, ses hos Adam Smith tekster som en abstrakt ”usynlig hånd”, der udgør en metafysisk bevægelse i markedsdynamikken, en dynamik der ikke kan forudsiges med konkrete videnskaber.

”Every individual necessarily labours to render the annual revenue of the society as great as he can. He generally, indeed neither intends to promote the public interest, nor knows how much he is promoting it. By preferring the support of domestic industry to that of foreign industry, he intends only his own security; and by directing that industry in such a manner as its produce may be of the greatest value, he intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention.” (Smith 1776; s. 354)

Fordelen den usynlige hånd giver, kommer til udtryk igennem vores egeninteresse, eller den handling vi udviser gennem at producere og handle med varer. Her opstår der i større sammenhæng en effekt mellem marked og stat. At en distribution og handel mellem forskellige varer, medfører en proces hvorved markedet skaber en socialt fredelig tilknytning mellem mennesker. En fredelig tilknytning, der giver anledning til at bevare det potentiale som markedet, giver udtryk for. Når markedets potentiale skaber et gensidig udbytte,

¹ Grunden til brugen af den engelske betegnelse for ’Nationernes Velstand’, skyldes at den engelske udgave primært er brugt i denne opgave.

bliver negative eller demoraliserende effekter anset som ødelæggende for at udvikle det potentiale markedet giver udtryk for. Men på trods af de fordele markedet giver, medfører dette potentiale også et konkurrenceelement, der opstår ud fra mennesker konkurrerer om at opnå deres mest udbytte ud fra deres selviske behov. At ud fra målet om at opnå størst mulig udbytte, skabes en drift hvorved mennesker motiveres til at udvikle deres varer for sikre sig denne gevinst. Denne driftsfaktor er samtidig også en af de centrale kræfter i markedsdynamikken som Adam Smith nævner som et af de vigtigste mål for at sikre at markedet stadig forholder sig effektivt og stræber efter at opnå et overskud, en fordel, i form af profit.

Den indflydelse et selvstyret økonomisk system har medført, har betydet, at der er dukket en lang række af teorier op efter Adam Smith. Teorier som har udforsket flere mekanismer i de funktioner som marked, handel og samfund består af. Dette igennem at reflektere over en bred ramme af økonomiske ideologier og teknikker der udsprang fra handelspotentialer, såsom prisforhold (Marshall, A. 1879) og friheden mellem stat og borger (Hayek, F. 1944). Men fra skeptiske økonomer fremkom der dommedagsgryende kritik af det liberale system af bl.a. Malthus og Ricardo, som varslede at dette potentiale som marked og produktion udtrykker giver en forskydning hvor befolkningstilvæksten udvikler sig ekspansivt i forhold til materielle varer (Malthus 1798) samt produktionens faldende overskud (Ricardo 1817). Modsvaret på denne skepsis i den liberale filosofi indeholdte et selvoprettende system, der kommer til udtryk gennem at faldet af profit på en bestemt vare blot vil lede til en ny efterspørgsel, såvel som at videreudvikling af varer vil videresikre profit (Schumpeter 1942 & Hayek 1944).

Moralfilosofi og Markedsfilosofi

Hovedsageligt går Adam Smiths teser ud på at forestille sig et samfund hvor mennesker skaber et fælles mål. Her fremhæves både en markedsøkonomisk struktur såvel som en social struktur. På trods af at 'Wealth of Nations' har løbet med det meste af opmærksomheden, giver den økonomiske filosofi om et frit marked fra Adam Smith det indtryk, at markedet kan eksistere helt uafhængigt af sociale og miljømæssige faktorer. Men når man kigger på Adam Smiths forskning i filosofi og samfundsvidenskaber, var han først optaget af moralfilosofi. (Grant & Brue. 2007; s. 61) Her fordybede Smith sig i et andet samfundsmæssigt problem, nemlig menneskets moralske forhold, der blev skrevet før hans markedsøkonomiske teorier i "The Theory Of Moral Sentiments". (Smith. 1759) (Moral Sentiments) Et værk som er lige så væsentlig for de refleksioner, som Smith omtaler i Wealth of Nations, men som udkom 17 år før.

De to værker, Wealth of Nations og Moral Sentiments fokuserer på to forskellige dynamikker, men har det tilfælles, at den usynlige hånd kommer til udtryk i begge værker. Her udgør den usynlige hånd en metafysisk drivkraft, der styrer den måde marked og samfund skal skabe et socialt forhold mellem mennesker. Mens Wealth of Nations handler om økonomisk velstand, der kan opnås ud fra en forfølgelse af markedsinteresser,

handler Moral Sentiments om at fremme en social sammenhængskraft, der er afgørende for at den sociale velstand korresponderer med det fundament som de økonomiske interesser skaber. I begge tilfælde fungerer den usynlige hånd som en åndelig kraft, der i det frie marked og den sociale sammenhængskraft forener og harmoniserer borgere med hinanden under frihed, retfærdighed og velstand, såvel som sikrer arternes fortsatte eksistens.

"They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessities of life, which would have been made, had the earth been divided into equal portions among all its inhabitants, and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species." (Smith 1759: 165)

Den metafysiske betydning af den usynlige hånd kan spores til Adam Smith religiøse forhold. (Se bl.a. Stevens. 2009) Her ses religion at spille en stor rolle i forestillingen om den usynlige hånd og dennes rolle mellem mennesker og marked. Her fungerer det religiøse som en normativ og harmoniserende udvikling ud fra hvilken den sociale såvel som den økonomiske tilstand udvikles. Dette kommer til udtryk i den adfærd mennesker og marked udviser, hvor den usynlige hånd både påvirker det menneskelige følelsesliv, gennem vores begreber som godt og dårligt, men også ud fra de effekter som markedet udviser såsom hvordan udbud og efterspørgsel ændrer sig. Hos Adam Smith ses den usynlige hånd som en passiv guddommelig indgriben, en religiøs metafysik, der giver anledning til at menneskets natur kan transcenderes fra ikke kun at handle om menneskets naturligt indstillede selviske overlevelsesinstinkt, men at sammenfatte disse overlevelsesinstinkter ud fra at efterfølge et fælles mål. I forhold til ovenstående citat kommer Adam Smith ind på, at et samfund skal forholde sig sådan, at nytten fra det frie marked altid kan fordeles mellem mennesker. Når mennesker søger større nytte ud fra en forfølgelse af selviske interesser, bør de være opmærksomme på, hvilken reaktion deres adfærd giver deres medmennesker. I Moral Sentiments kommer det moralske til udtryk ud fra den psykiske tilstand som mennesker besidder hvor deres adfærd påvirkes af følelser såsom sympati, samvittighed, angst og respekt.

I Moral Sentiments fremgår det, at mennesker fra naturtilstanden er skabt til at udvise en større kærlighed til sig selv end til det andet menneske. At frygten for at miste sin finger er større end frygten for, at en fjern verdensdel og dens indbyggere, pludselig skulle falde ned i et stort hul. For at sige det på en anden måde, så er den empati vi føler afhængig af en distance mellem mennesker.

"he was to lose his littlefinger tomorrow, he would not sleep tonight; but provided he never saw them, he will snore with the most profound security over the ruin of a hundred millions of his brethren, and the destruction of that immense multitude seems plainly an object less interesting to him than this paltry misfortune of his own." (Smith. 1759: s. 274-280)

Distancen fremhæver tilstedeværelsen og styrken af denne empati og sympati. Med andre ord vil et menneske nok ikke mærke en kraftig følelse af sympati, hvis en ukendt person kommer ud for en ulykke, men hvis derimod ens nære venner eller bekendte også var involveret i denne ulykke, vil selv de ukendte personer, som lider den samme ulykke også være iblandt dem sympatien rettes imod. Men på trods af den egoistiske adfærd mennesket fra naturens side er udstyret med, så nævner Adam Smith at mennesket besidder et behov for at være i en verden, hvor andre mennesker også er til. En verden hvor mennesket på trods af deres egoistiske natur også ønsker at dele deres uselviske kærlighed med deres medmennesker. Et liv i ensomhed med alverdens goder raget til sig gennem deres kærlighed til dem selv, er ikke det ønskelige mål som mennesker udtrykker. For at undgå at lide sådan en skæbne, skabes det moralske som udtryk for en balance imellem egoisme og en kærlighed til andre mennesker.

"... what is it which prompts the generous upon all occasions, and the mean upon many, to sacrifice their own interest to the greater interest of others? It is not the soft power of humanity, it is not that feeble spark of benevolence which Nature has lighted up in the human heart, that is thus capable of counteracting the strongest impulses of self-love. It is a stronger power, a more forceable motive, which exerts itself upon such occasions. It is reason, principle, conscience, the inhabitant of the breast, the man within, the great judge and arbiter of our conduct." (Smith 1759: s. 279)

Her fremgår det, at mennesker besidder nogle sociale egenskaber ud over ønsket om at tilfredsstille egoistiske behov: fornuft, principper, samvittighed, samt en mulighed for at reflektere over deres tanker og adfærd. Dette betyder at mennesker er i stand til at frasige deres natur, når de er i stand til at tænke og skabe deres egen sociale adfærd. Med dette bruger Adam Smith sin usynlige hånd som både moralsk og økonomisk vejviser for at samle mennesket hen imod en fælles udvikling og en fælles velstand. Ud fra sådan en forståelse giver den usynlige hånd ikke kun anledning til at forstå hvordan markedet ændrer sig, men også hvordan et samfundsmæssigt forhold mellem mennesker stabiliserer sig. Når den usynlige hånd sættes i spil inden for samfund og økonomi, fremstår den ud fra hvor vidt egoistiske kræfter tillades ud fra det frie marked, og den måde hvorpå samfundet sikrer, at mennesker skaber sociale forpligtelser over for hinanden. Mennesker kan således præges til at beherske deres forhold til deres egen frihed og samtidig den frihed som andre mennesker besidder.

Adam Smith fremstiller sympati således: Når et frit menneske omgås blandt andre frie mennesker, bliver det der ud fra menneskets følelsesliv udgør en evne til at bedømme andre menneskers tilstand. Dertil fungerer sympatien ud fra en forestilling om, at mennesket behandle andre mennesker ligesom de selv ønsker at blive behandlet. Ud fra dette beskriver Adam Smith hvordan en interaktion mellem to mennesker indeholder et nærvær i form af et sympatisk samspil gennem handlen og diskussion af interesser. Det som gør sympati afgørende i denne sammenhæng, ses gennem den natur det mellemmenneskelige spil udgør, hvor vi anerkender

det andet menneskes følelser ved at dele deres latter, deres hengivenhed og deres foragt. Men hvordan dette mellemmenneskelige spil udfolder sig, afspejles også igennem negative udtryk såsom utaknemmelighed og ublufærdighed, en adfærd der forringer den sociale tilstand. (Smith 1982: s. 18-19)

Med sympati kan de negative effekter af den sociale tilstand forhindres ud fra en følelse af samvittighed, som mennesker skal mærke, når vores adfærd misbilliges af andre mennesker.

”When the happiness or misery of others depends in any respect upon our conduct, we dare not as self-love might suggest to us, prefer the interest of one to that of many. The man within immediately calls to us, that we value ourselves too much and other people too little, and that, by so doing, we render ourselves the proper object of the contempt and indignation of our brethren” (Smith. 1759: s. 280)

Det moralske mellemspil, som her fremhæves af Adam Smith, kommer til udtryk gennem samvittigheden, eller den lille mand indeni, der fortæller at vores adfærd er forkert, og at hvis vores adfærd fortsætter, vil vi blive gjort til genstand for foragt. Da vil vi se hvordan et menneske vil undgå at sætte sig selv højere end andre mennesker, eftersom at vores samvittighed fortæller os at vi alle bør have det samme udgangspunkt. Med dette fungerer sympati og samvittighed som en normativ mekanisme, der fortæller hvordan vi bør behandle andre mennesker. I samspil med markedet og dennes konkurrenceelementer, bør selviske effekter såsom grådighed ikke retfærdiggøres ud fra den effekt som sympati og samvittighed har. Adam Smith viser dette forhold gennem to mennesker, der løber om kap og den ene vælger at spænde ben for den anden, og dermed vinder løbet. Dermed får han den pris som vinderen af løbet er berettiget til, men iblandt de tilskuere der så ham spænde ben for sin konkurrent, vil han blive et mål for foragt. (Smith 1982: s. 83)

Hvad angår menneskelige handlinger der skaber foragt, nævner Smith også angsten som en sympatisk straf. At mennesker oplever en mental reaktion på frygten for blive udstødt, eller når følelsen af samvittighed bliver for stor. Med dette besidder mennesker nogle følelser og reaktioner på disse følelser, der giver anledning til at mennesker bør udvise anstændighed i forhold til deres medmennesker.

”The violator of the more sacred laws of justice can never reflect on the sentiments which mankind must entertain with regard to him, without feeling all the agonies of shame, and horror , and consternation. [...] The horror of solitude brings him back into society, and he comes again into the presence of mankind, astonished to appear before them, loaded with shame and distracted with fear, in order to supplicate some little protection from the countenance of those very judges, who he knows have already unanimously condemned him. Such is the nature of that sentiment, which is properly called remorse [...] The man who, not from frivolous fancy, but from proper motives, has performed a generous action, when he looks forward to those whom he have served, feels himself to be the natural

object of their love and gratitude, and by sympathy with them, of the esteem and approbation of all mankind.” (Smith 1982: s. 85)

Adam Smiths 'Sacred laws of justice' forbindes ikke med de love som er opstillet i form af lovgivning, men til de moralske følelser, der opstår ud fra krænkelsen af et andet menneske. Her medfører udnyttelsen af andre menneskers medlidenhed at der opstår en følelse af skam ud fra skændslen af ens integritet. Dømmekraften styres her ud fra angsten og leder til skabelsen af integritet, en måde hvorved mennesker lægger bånd på deres adfærd sådan at de kan bekræfte dem selv og deres motiver, uden at deres karakter tillader demoraliserende effekter at styre dem. Her bliver frygten for at miste ens integritet det, som leder mennesket hen imod at udføre retfærdige handlinger. Mennesker skal bygge sin personlighed i forhold til en adfærd, en tilværelse hvorpå andre menneskers sympati imødekommes. Fra et samfundsperspektiv giver disse 'Sacred laws of justice' en gensidig tilstand af velvilje, tillid og et ønske om at fortsætte sådanne handlinger.

Ud fra ud fra samfundets moralske adfærd, opstår respekten som den gensidige velvilje mellem mennesker. Adam Smith fremstiller denne velvilje gennem en positiv fortolkning af menneskets evne til at vurdere hinanden ud fra den bibelske sætning ”øje for øje, tand for tand” fra 3 mosebog 24:20. (som til forveksling bruges til retfærdiggøre hævnakter)

”Every faculty in one man is the measure of which he judges of the like faculty on another. I judge of your sight by my sight, of your ear by my ear, of your reason by my reason” (Smith. 1982: s. 19)

Eksistensen af respekt skabes ud fra et behov som alle mennesker giver udtryk for, at blive respekteret og respektere andre mennesker igen. Her beskriver Adam Smith respekten som det der leder til, at et samfund bevarer en positiv social dynamik når mennesker møder hinanden. Dette sker som en konsekvens af at respekten bliver til ud fra en lighedsskabende social dynamik, hvor mennesker udtrykker deres visdom og bramfrihed over for hinanden, og ikke den respekt der kommer til udtryk ud fra dem, der råber højest, individets overlegenhed eller deres rigdomme. (Ibid. s. 62)

Når denne tilstand af respekt skabes ud fra menneskets egoistiske kærlighed, ligger der en trussel ud fra hvilke anliggender denne respekt rettes mod. Dette betyder at den menneskelige moral kan korrumpes ud fra et egoistisk livssyn som mennesker fra naturlig vis indtager, hvor de fordele en egoistisk adfærd giver, bliver en primær kilde til deres eksistens. Her ligger det, at den respekt som mennesker på egoistisk vis søger efter, er den respekt som opnås ud fra at blive et rigt og mægtigt menneske.

”We desire both to be respectable and to be respected. We dread to be contemptible and to be contemned. But, upon coming onto the world, we soon find out that wisdom and virtue are by no means the sole objects of respect; nor vice and folly, of contempt. We frequently see the respectful attentions

of the world more strongly directed towards the rich and the great, than towards the wise and the virtuous. We see frequently the vices and follies of the powerful much less despised than the poverty and weakness of the innocent. To deserve, to acquire, and to enjoy the respect and admiration of mankind, are the great objects of ambition and emulation. Two different roads are presented to us, equally leading to the attainment of this so much desired object; the one, by the study of wisdom and the practice of virtue; the other, by the acquisition of wealth and greatness. Two different characters are presented to our emulation; the one, of proud ambition and ostentatious avidity; the other, of humble modesty and equitable justice.” (Smith. 1982: s. 62)

Her beskrives en bagside inden hvordan forståelsen af det moralske udvikler sig, eftersom at mennesker udtrykker en egoistisk søgen efter en respekt som kommer af opfyldelsen af selviske behov. Denne søgen efter respekt påvirker det fundament, som det økonomiske system behøver for at skabe og bevare et positivt forhold mellem mennesker. Adam Smith efterlyser her den gensidige respekt, der skaber lighed, og ikke den respekt, der skabes ud fra egoistiske behov såsom frygt eller misundelse. Ud fra dette skal de ambitioner som mennesker følger, indebære et ønske om at opnå respekt gennem at blive begavet, anstændig eller kyndig, frem for den respekt der skabes ud af at blive rig og mægtig. Hvad dette betyder er, at en samfundsdynamik skabt ud fra respekten for de rige og mægtige vil blot lede til et samfund, hvor muligheden for at tænke retfærdighed eller lighed forvrænges.

Adam Smith modsvarer det korrupperende forhold som rigdommen skaber, ved at fremhæve betydningen af menneskelige dyder som samvittighed, fornuft og sympati. Mennesker skabes til at udvise en anstændighed hvorved ansvar og ærlighed gøres til grundlæggende menneskelige principper. Ud fra denne form for anstændighed bliver funktionen af den usynlige hånds sociale og økonomiske fordele forstærket og medfølgende velstand bliver fordelt ud fra retfærdige kræfter hvad angår menneskelig moral. Når den usynlige hånds markedsdynamikker sættes i spil, kræves der at stærke ambitioner og øjemål udfylder denne dynamik ved siden af de anstændige egenskaber, således at mennesker kun opnår respekt ud fra deres rigdom når de har udvist en fair og kyndig forfølgelse af deres interesser og det overskud de har opnået heraf. Dette betyder at der ikke opnås respekt på bekostning af tvang, fusk eller en unfair fordeling af værdier. Når Adam Smith beskriver forholdet mellem rig og fattig, skriver han dermed ikke at rige skal afskys mens fattige skal støttes eller omvendt. Derimod siger han at et menneske skal udvise moralsk anstændighed ud fra deres egoistiske ambitioner.

”This disposition, to admire, and almost to worship, the rich and the powerful, and to despise, or, at least to neglect persons of poor and mean condition, though necessary both to establish and to maintain the distinction of ranks and the order of society, is, at the same time the great and most universal cause of the corruption of our moral sentiments.” (Ibid. s. 61)

Dette citat fortæller hvorfor en moralfilosofi overhovedet er nødvendig. Det frie samfund er opstillet på en måde hvor dets borgere sættes over for den udfordring et frit marked giver, for at de kan finde deres egne mål inden for det givne samfund, skal de realisere sig selv inden for dette samfundsmæssige hierarki uden at favorisere enten de mægtige eller nære afsky for de fattige.

En yderligere kilde til denne anstændighed, ligger i menneskets kærlighed til sig selv og forestillingen om at alle de livsforholdigheder som jorden sætter tilgængelig, skal fordeles lige. Som udgangspunkt skal hele jordens befolkning have lige mulighed for at fantasere, opsøge eller beskytte deres interesser. På den anden side fungerer staten som det retssystem hvor en lovgivning afspejler den adfærd vi giver udtryk for at ville følge, således at den overordnede legitimitet staten udfylder er at udstede og sikre den anerkendelse dets borgere behøver for at benytte sig af deres frihed og mulighed for at realisere sig selv og deres interesser. Den rolle, moralen spiller, ses ud fra den adfærd borgere udviser på markedet under den lovgivning de følger. En stabil adfærd afgøres ud fra forfølgelsen et fælles mål. Hertil medfører den dynamik som økonomi og marked giver, den fare at samfundets legitimitet trues ud fra de effekter som markedet medfører, såsom at balancen imellem rige og fattige ikke harmoniseres.

Adam Smith er bevidsthed om, hvordan selviske ønsker om at blive rig og mægtig skader forestillingen om at blive et anstændigt menneske. Her giver den usynlige hånd også udtryk for, at det er intet frugtbart i at staten sætter deres svageste over de rigeste. Fx ved at tage metoder i brug hvor der tages fra de velhavende for at give til de fattige. Det hænger sammen med, at markedsdynamikker ikke længere udviser den samme højde af effektivitet, når behovet for produktion og udvikling begrænses ud fra en moralsk forestilling om retfærdighed. Derimod skal friheden stadig forfølges, men menneskene i det frie marked skal være bevidste om konsekvensen af deres egoistiske behov.

Når Adam Smith opstiller en moralfilosofi ud fra menneskelige følelser, skaber han også fundamentet for et klasseløst samfund, forstået sådan at ethvert menneske skal eller bør ses som et anstændigt menneske med dets individuelle frihed og mulighed for at realisere sig. Derved skal individet gøre brug af sine tillærte eller specifikke evner til at skabe værdi. Det klasseløse samfund skal her ikke forstås som et samfund uden hierarki, men derimod som et samfund der ud fra en gensidig respekt, afskaffer symbolsk magt, såsom adelige, religiøse eller oligarkiske lag. Dermed bør respekt ikke skænkes gennem personlig status, men derimod gennem det arbejdshierarki, som opstilles ud fra forfølgelsen af de interesser, der opstår ud fra det frie marked. Fordelingen af respekt består derfor af at mennesker skal ledes hen imod de samme interesser, der sikrer de bedste betingelser for dem alle, men også efter de interesser, der efterspørges eller giver anledning til nye interesser.

Dette medfører, at mennesker skal indgå en dobbeltpagt med dem selv, at arbejde sammen med deres medmennesker hen imod det fælles bedste, mens de samtidig tager hensyn til deres egne interesser.

Det skal dog nævnes at selvom Smith fremhæver hvordan et moralsk fundament giver anledning til at en markedsøkonomi bliver mere stabil, og sikrer en retfærdig udvikling, giver han dog udtryk for at moralen ikke er den mest fundamentale byggesten inden for et samfund. I stedet bliver det retssystemet som det, der skal sikre orden inden for forholdet mellem borger og marked, eftersom at et samfund uden en moral vil give anledning til større ulighed, men et samfund uden et retssystem vil sende samfundet ud i kaos. (Smith 1804: s. 119-122)

Moral og Nationernes Velstand

En stor del af Wealth of Nations kredser sig omkring hvordan en uafhængig markedsdynamik udvikles. Gennem en minimal indblanding fra staten, forfølgelsen af egeninteresser, indkomst og fordeling af værdi, samt en markeds konkurrence imellem aktører. Dertil indleder Adam Smith sin filosofi om markedet, efter samfundets anstændige tilstand mellem mennesker der kommer til udtryk i Moral Sentiments. Når Adam Smith skriver om empati og menneskelige instinkter bliver disse kun implicit nævnt som moralfilosofi i forhold til Wealth of Nations, eftersom at Adam Smith hverken fremhæver eller nævner en særlig moralfilosofi i Wealth of Nations. Dertil fremgår det at mennesker udgør en samfundsmæssig ressource i en større organisering af arbejdskraft, handel og konkurrence. Dette må formodes at bero på at være på grund af at Adam Smith opstiller en mere systematisk indstilling til det han fortæller, hvorved mekanismerne fra markedet beskrives i en mere praktisk form.

Afstanden til en moralfilosofi illustrerer Adam Smith allerede i starten af sit kapitel, hvor han nævner de principper, der skal sikre en fordeling af arbejde og selve markedets effektivitet ud fra denne fordeling. Her fremhæves markedets tilbøjeligheder inden for den menneskelige natur. Mens dette kapitel tjener som en fundament til det frie markeds struktur, er det også blandt de kapitler i Wealth of Nations der diskuterer forholdet mellem menneskelige principper og markedets effekter.

”Denne deling af arbejdet, som medfører så mange fordele, er oprindeligt ikke et resultat af nogen form for menneskelig visdom, som forudser og intenderer den almindelige velstand, som den giver anledning til. Den er den nødvendige, om end en meget langsom og gradvis, følge af en bestemt tilbøjelighed i den menneskelige natur, som ikke sigter mod en ekstensiv nytte; tilbøjeligheden til at drive handel, tinge om priser og udveksle en ting med en anden” (Smith 1976: s. 59)

Bag beskrivelsen af de principper der ligger arbejdsfordelingen nævner Adam Smith den nytte der opstår ud fra en udnyttelse af de interesser der ikke kan forudsiges af menneskelige profetier. Her ses nytten i form af en tilbøjelighed til at skabe mere handel, diskutere priser og udveksle flere varer. Dertil fremgår det at der allerede er givet et moralsk system, hvor menneskers adfærd på markedet bestemmes af moralske principper. Dette ses ud fra at fremhæve at når mennesker lader sig styre af en fælles drift hen imod de samme mål, vil den ud fra en nyttebetragtning give anledning til et socialt system, hvor der ønskes samarbejde om at skabe mere handel. Samtidig impliceres det, at uden de moralske principper som fremhæves i *Moral Sentiments*, vil dette blot lede til flere ulige faktorer hvor menneskelige svagheder udnyttes. Fx at hvis markedet var baseret på et slavesamfund vil det blot lede til en stigende udveksling af slaver. Uden en moralfilosofi vil der ikke være nogen selvstændige mekanismer der skaber moralsk orden eller retfærdige forhold der implicerer hvorledes denne fordeling af handel og arbejde skal baseres.

Mens Smiths forståelse af det menneskelige følelsesliv bliver sammenfattet gennem en moralfilosofi i *Moral Sentiments*, kredser *Wealth Of Nations* mere omkring hvordan menneskets egenhændige (praktiske) nytte kommer til gavn ud fra en individuel forfølgelse og udnyttelse af talenter og ambitioner. Når mennesket tager ansvar for sig selv, afhænger denne nytte også af et åbent sind hen imod en mangfoldighed og forskelligartethed som mennesker besidder.

”I et civiliseret samfund har man hele tiden brug for en mangfoldighed af andre menneskers hjælp og samarbejde, medens ens hele liv næppe er tilstrækkeligt til at vinde mere end nogle få personers venskab” (Smith. 1976: s. 60)

Denne indstilling blandt mennesker forventes ikke bare at komme af sig selv, dertil kræves der en følelsesmæssig dannelse, at ligesom mennesket skal dannes til at udnytte deres talenter, skal de også dannes til at arbejde hen imod et fælles mål. Her fremgår det at menneskets dannelse skal skabe en fornemmelse af samfundets udvikling, der ligger i tråd med dets evne til at arbejde, men dannelsen skal også udvikle personlighed i forhold til andre mennesker. På den anden side vil en mangel på sådan dannelse lede til at mennesker blot vil arbejde for at leve og ikke tillade sig at drømme om noget andet.

”It is otherwise with the common people. They have little time to spare for education. Their parents can scarce afford to maintain them even in infancy. As soon as they are able to work they must apply to some trade by which they can earn their subsistence. That trade, too, is generally so simple and uniform as to give little exercise to the understanding, while at the same time, their labour is both so constant and so severe, that it leaves them little leisure and less inclination to apply to, or even to think of, anything else.” (Smith. 1776: s.206)

Selvom nutidige omstændigheder ikke indebærer så svære betingelser som i 1700-tallet, kan dette betyde at en manglende dannelse vil danne mennesker til udelukkende at efterfølge markedsdynamikkernes egoistiske effekter. Dertil vil der mangle en vilje til at tage stilling til sociale anliggender som en mangfoldighed. En mangel på dannelse vil også udmunde i at mennesker ikke ser nogen nytte i at forholde sig til andre mennesker selvom de gør brug af deres medmennesker i deres daglige gøren. I dag kan denne tanke illustreres af at størstedelen af borgere omgås med de personer de arbejder med, hvilket også minimerer deres forhold til mennesker udover dem på deres arbejdsplads. Dette medfører også at det tager længere tid at indse hvilke muligheder der ligger i forskelligheden blandt mennesker, hvilket også tænkes at bremse muligheden for at udvide arbejdsdelingen yderligere.

”Forskellen mellem forskellige menneskers naturlige talenter er i virkeligheden meget mindre end vi er klar over; og den meget forskelligartede genialitet, som åbenbart adskiller mennesker af forskellige professioner, når den er fuldt udviklet, er i mange tilfælde ikke årsag til, men resultatet af arbejdets deling.” (Smith. 1976: s. 61)

I dette citat nævner Adam Smith den uforudsete mulighed der ligger i arbejdsfordelingen, hvilket også udgør en central kerne i udarbejdelsen af den model som forstås som kapitalisme, hvor forestillingen om arbejdsdeling udgør en essentiel funktion imellem kapital, produktion og forbrug. Men det der også kommer til udtryk gennem dette citat er, at forestillingen om en dynamisk mangfoldighed skaber en uventet effekt i form af denne ’forskelligartede genialiteter’ som kommer til udtryk i form af en stigende handel og effektiviteten af denne. Samfundet ved siden af det frie marked handler ikke kun om at gå efter egne interesser, men også at opsøge og beskytte nye eller fælles interesser. Dette giver igen anledning til at samfundet giver borgere, upåvirket af hinandens naturlige forskelle, en fælles ambition hen imod at bevare deres interesser, deres frihed og markedet. Effekten af denne ses ud fra, at der åbnes endnu flere universer af nye muligheder der afspejler menneskers interesser. Men især for at bevare eksistensen af sådan et fleksibel samfund, hvor nye markedsformer og dennes universer udforskes, skal der skabes en naturlig grobund for, at mennesker kan acceptere hinandens forskelle ud fra interessen for at sådanne universer kan eksistere. Mennesker i et samfund søger hen imod at dele af hinandens interesser, men de giver også udtryk for at beskytte hinandens interesser, når det kommer til deres frihed til at udforske forskellige interesser. Dette kan forekomme ambivalent, hvad angår forholdet mellem mennesker og marked, men det som markedet udtrykker er at mennesker ikke kun skal forsvare deres egne interesser, derudover skal de også udvise respekt for andres interesser. Det moralske kerne i dette forstås ved at forestillingen om at det frie marked gøres effektivt ved at opsøge egeninteressen, men dette betyder ikke nødvendigvis at markedet handler om dette, interesser som ikke angår en selv skal ikke ignoreres eller negligeres, men udvises respekt.

Med udgangspunkt de moralske værdier, nævner Adam Smith at, på trods af at mennesket skal gøre brug af empathiske udtryk såsom samvittighed, sympati, mv. skal mennesker ikke indstilles til at lade andre mennesker gøre deres arbejde, eller forvente at andre mennesker vil redde dem ud fra moralske principper. Dertil skal drifterne bag denne moralfilosofi og det frie sind ikke fremstilles ud af velgørenhed, men ud fra de egenskaber mennesker besidder i forhold til arbejde og marked. Med dette forstås, at en godgørenhed rettet mod en særlig gruppe af mennesker kan ikke ses som en effektiv påvirkning af de dynamikker der stimulerer markedet. Derimod skal borgere selv skabe og udvikle unikke egenskaber ud fra deres kunnen og deres interesser og gøre disse interesser til noget der kan omsættes på et marked.

”mennesker behøver næsten konstant hjælp fra sine medmennesker, og det vil være frugtesløs for det at forvente den som ren godgørenhed. Det er mere sandsynligt, at det får heldet med sig, hvis det appellerer til deres selvished, og overbeviser dem om, at det er til deres egen fordel at gøre det, man ønsker af dem. ” (ibid. s. 60)

I denne sammenhæng giver Adam Smith udtryk for at mennesker skal udvise et ansvar for dem selv, hvorved at interaktionen med andre mennesker bærer præg af at få mennesker til at appellere til deres egen selvished, hvor deres egne interesser, behov og begær gøres til genstand for en udveksling. Gennem markedet skal mennesker handle ud fra deres selviske interesser og søge arbejde og handel ud fra disse dyriske behov de besidder. Men samtidig skal det huskes på at mennesker behøver hinanden, for at maksimere udbyttet af deres egeninteresser. Dermed er der ingen langvarig gevinst ved at hige efter at tømme andre menneskers lommer, eftersom at mennesket behov for at handle og udveksle varer med hinanden, kræver at de gør brug af hinandens egenskaber. Dette vil sige at velstanden bag markedsdynamikker bliver ikke til fra et egoistisk perspektiv, men at der også ligger et ansvar i at samarbejde med andre mennesker og skabe flere muligheder.

Supplerende litteratur omkring Adam Smith

For at forstå hvilke moralske kræfter der ligger bag den effektivitet markedet udtrykker. Her kan de fordele markedet udtrykker, sættes i perspektiv i et senere etisk princip der opstod i kølvandet på filosofien bag arbejdsfordelingen som Adam Smith (og Durkheim) fremhæver. Dette kan udledes fra den nytteetik som blev diskuteret efter at de liberalistiske ideer blev udbredt, hvor fundamentet bag Adam Smiths liberale ideer blev udvidet af Bentham og Mill. (J. Bentham 1789 & J. S. Mill 1861) Her udgjorde nytteetik den nytte der kom ud fra handlinger, hvor det kunne ses at handlingens konsekvenser udgår det moralske i sig selv. Hvor målet udgjorde en moralsk forestilling frem for den moral der drives af motivet. John Stuart Mills beskriver selve utilitarisme, eller nytteetik som det der

”... accepterer nytte – eller den største lykkes princip – som moralens grundlag, mener at handlinger er rigtige i forhold til, hvor meget de fremmer lykken, og forkerte i den udstrækning,

de frembringer det modsatte af lykke. Med lykke menes glæde og fravær af smerte; med ulykke menes smerte og berøvelse af glæde. ” (J. S. Mill 2008: s. 17)

Med det der senere blev defineret som utilitarisme, bliver markedsdynamikkerne placeret som det der skal skabe størst mulig lykke for flest mulige mennesker. I modsætning det moralske der kommer til udtryk i Moral Sentiments udgør markedsdynamikkerne en vilkårig moral, ved at stræbe efter et effektivt marked opstår det moralske af sig selv ud fra en selvoprettelse fra de skadelige effekter, såsom en ulighed. Men selvom denne moral opstår ud fra en forestilling om at skabe velstand, mangler den moral der kommer til udtryk fra markedet en social kontekst. Ved at skabe en moral ud fra udviklingen af flere materielle goder, overses de menneskelige karakteristika som Adam Smith giver udtryk for. Markedet tager ikke højde for menneskets begrænsninger, såsom de følelser mennesker udtrykker. Her mangler markedet den moral, der afspejler den dybere følelsesmæssige sammenhængskraft mellem mennesker. En social sammenhængskraft der mangler ud fra det indtryk at mennesket ser hinanden som middel til lykke, og ikke genstand for lykke i sig selv.

Afrunding på Adam Smiths forudsætninger for økonomi og empati

Den største hovedpine Adam Smith præsenterer, er at sammenfatte samspillet mellem moralfilosofi og økonomisk filosofi. Disse to modstødende dynamikker som økonomi og moral eftersøger, opstiller et dilemma når det kommer til samfundsdynamikker hvorved der efterlyses en selvisk og alligevel en næstekærlig orden. Der hvor begge værker krydser hinanden ses ud fra betydningen af den usynlige hånd. Her fungerer denne usynlige hånd som en metafysisk vejledning, der fortæller menneskeheden hvad de hvad de gør rigtigt og forkert. Denne normative forståelse kommer til udtryk ud fra den måde hvorpå mennesker opfører sig over for hinanden og hvordan de udnytter et frit marked. Her udgør Adam Smiths moralfilosofi en opskrift på hvordan mennesker skaber en social orden, hvor de bliver anstændige borgere der tager højde for personlige såvel som moralske værdier. På den anden siden fremhæver Adam Smith markedet, hvor en effektiv produktion og handel, vil videreudvikle samfundet, give samtlige borgere en beskæftigelse og give velstand til alle.

Men med udgangspunkt i Adam Smiths fremhævelse af de menneskelige karakteristika ved siden af en markedsökonomi, ses hans moralfilosofi ikke blot som et udkast til hvorledes menneskene skal blive mere anstændige i forhold til hinanden, men at den orden menneskelig integritet giver, skaber 'bedre økonomiske aktører', hvorimod den arbejdsmodel der kommer til udtryk gennem Wealth of Nations (og senere gennem Pedersen) skaber et billede af mennesket som en 'effektiv økonomisk aktør'. Her bliver det primære udgangspunkt er at skabe større nytte for sig selv. Men inden for samspillet mellem samfund og økonomi skal Adam Smiths moralfilosofi forstås sådan at det der forstås som økonomisk adfærd ikke kun handler om at søge efter egne mål, men også at skabe den nytte der skaber bedre betingelser for at samfundet og det sociale forhold mellem mennesker kan udvikle sig.

Durkheim og den sociale arbejdsfordeling

Siden Adam Smith har der undersøgelser beskæftiget sig med forståelsen af hvordan en kombination af marked og moral kan lade sig gøre. Grækerne fremhævede det gode liv ved siden af økonomi, i form af en dydsetik, hvor gode handlinger var kilde til den ultimative lykke. Ved siden af Adam Smiths fortolkning af denne dydsetik har den senmoderne historie frembragt kontinental-filosoffer som Habermas, Luhmann og Weber. Prominente personligheder der har funderet over de muligheder som moral og økonomi afvikler i praksis. Når det kommer til hvordan samfundet fungerer i dag, ligger spørgsmålet omkring, hvordan økonomi og moral kan sammenflettes, stadig lige så åbent som for knap 300 år siden.

Den franske sociolog Émile Durkheim har i 'Den Sociale Arbejdsfordeling' som han udgav i 1893, på dansk i 1930, givet sig i kast med en diskussion af sociale sammenhængskræfter. Dette gør Durkheim ud fra moralens betydning, samt hvordan den sociale del af arbejdsdelingen skaber en nyttig orden i samfundet. Gennem samfund og arbejdsdeling fremhæver Durkheim hvilke sociale strukturer der forener befolkningen. Her udtrykkes hvad forbindelsen mellem moralitet og samfundsvidenskaber tænkes at udgøre, samt hvilken betydning moral udfylder ved siden af videnskaben.

Med baggrund i den videnskabelige definition af moral hævder Durkheim at moral er blevet systematiseret ud fra hvordan mennesker opfører sig ved siden af positivistiske naturvidenskaber som psykologi og biologi. Fra det naturvidenskabelige perspektiv bliver hensigten at søge efter en konkret definition af de problemer, som sociale samfundsdynamikker viser. Men hertil fastholder Durkheim at placeringen af moral inden for naturvidenskaber har ikke bidraget med en definition af, hvor det moralske tjener sit bedste formål. At besvare markedets moralske problemstillinger med adfærdsbestemt videnskab som psykologi eller biologi, giver os en definition der afspejler det enkelte menneskes beslutninger det nu vælger at træffe, men i en større skala giver det ikke noget billede af hvordan en stor skare af mennesker føler sig berettiget til at skabe en orden, et samarbejde om et fælles mål. I denne sammenhæng er naturvidenskaber som psykologi eller biologi stadig for upræcise til at besvare de følelsesmæssige konflikter som opstår når det involverer en kæmpe gruppe af mennesker ud fra forskellige baggrunde såsom alder, kultur, religion og status.

Moralens betydning for Arbejdsfordeling

Mens moral ikke ses som en primær del af den videnskabelige praksis, beskriver Durkheim hvordan moral tillægges en betydning som understøtter det samme formål som videnskaben. Her fremgår det at moral er en videnskab der er afhængig af hvordan naturvidenskaber udvikler sig, men samtidig udgør moral i sig selv et selvstændigt stykke af menneskets historie og tjener et andet billede af det videnskabelige formål. Det skyldes at det moralske udgør en parallel forståelse af samfundsvidenskaber dersom den ikke er:

” i modstrid med nogen anden form for filosofi, thi den beskæftiger sig med noget helt andet. Det er muligt, at moralen har et eller andet transcendent mål, som erfaringen ikke kan nå frem til; det er metafysikerens opgave at beskæftige sig med det. Men det, som fremfor alt er sikkert, er, at den udfolder sig i historien, og at den er behersket af historiske årsager; det er, at den har en funktion i vores nutidige liv. ” (Durkheim, 1930: s. 61)

Funktionen af en såkaldt moral udgøres af et parallelt, men også et selvstændigt studie der finder sted ved siden af de biologiske eller psykologiske faktorer. Dertil lyder det at moralens hypoteser giver anledning til problemstillinger hvor der skal afklares et menneskeligt forhold til den pågældende videnskab. Moral bliver således et studie, der fortæller noget om hvorvidt en specifik videnskab kan accepteres ud fra den adfærd den pålægger mennesker. Men på den anden side, mens moralske påvirkninger fungerer som en rettesnor, giver de naturvidenskabelige effekter også et udsagn om, hvorvidt det moralske overhovedet er nødvendigt.

Ud fra forudsætningen om at moral udgør en evig kilde til kritik, er en grund til at diskutere moral, den at moral - ligesom videnskaben den kritiserer - giver udtryk for at der ikke er en universel måde at handle på. Som Durkheim påpeger, som en yderligere grund til at diskuteres moral, at *”vores bevidsthed har åbnet sig for sandheder, som den ikke tidligere kendte; det er, fordi at der er sket nogle forandringer i samfundenes struktur, som har gjort denne ændring i sæd og skik nødvendig. ”* (Ibid. s.62) Ligesom den struktur der definerer samfund, er moralske principper i stand til at ændre sig, afhængig af den struktur der dominerer i samfundet. Hvad dette også implicerer er at ethvert vilkårligt samfunds kombination af principper, ideer og begrænsninger bør udsættes for kritik – ikke for at destruere den dominerende struktur, men for at udfordre den dominerende strukturs validitet.

Når moral udgør en central rolle i denne opgave, kommer Durkheim ind på hvordan moral ikke kan konkretiseres til en endelig videnskab, idet at moral skaber tvivl inden for videnskaber, da *”moral ikke magter at formulere et ideal. ”* (Ibid. s.62) Ethvert forsøg på at gøre moral til en positiv videnskab, vil derfor også udklække en videnskab der går ud på at bebrejde alt og alle.

Ud fra en forestilling om idealer, fylder moral en subjektiv funktion inden for videnskaber såsom samfundsvidenskab eller økonomi. Dette er ensbetydende med at mennesker også reagerer ud fra empathiske forhold som en dominerende adfærd efterlader i et samfund. På baggrund af dette opstår moralske konflikter, og det giver anledning til en modstand over for dominerende tankegange ud fra en individuel forståelse af hvad der er moralsk. I sådan en situation kommer moralen til udtryk og gør sig gældende ud fra forståelsen af den menneskelige reaktion på den adfærd eller videnskab der gives. Men den skal ikke forstås som en bremseklods for den udvikling der gives. Derimod skal moral forstås som en understøttende videnskab der kan overvejes

ved siden af den dominerende videnskab idet *"den har ikke til formål at opbygge en moral ved siden af eller oven på, som er den herskende, men at korrigere den eller forbedre den delvis"*. (Ibid. s. 64)

Hvad dette også implicerer er at jo større eller stærkere et samfund bliver, desto større og stærkere samfundsmæssige mekanismer gør sig gældende. Med sådanne proportioner kan vi hurtigt medgive at dominerende kontrolformer konstant er udsat for at destabilisere den sociale orden, i form af negative effekter såsom ulighed, tvang eller korruption. Effekter der ikke bare skaber en negativ dynamik inden for de sociale tilstande, men hvis der ikke gøres noget ved disse former for destabiliserende effekter – ved bl.a. at afvise den moralske orden. Her kan den negative natur ikke rettes op igen på grund af de proportioner som samfundet udvikler på baggrund af befolkningsstørrelse, kultur eller historie. Et eksempel på dette kan vi se inden for Pikettys ulighedsstrukturer.

Her fremhæver Durkheim at den sociale disciplinering givet af moral, fungerer som middel til forbedringer. Dette kan ses igennem at indføre en eksplicit form for indbygget orden, eller fra hvad der behøves for at få mennesker til at bevæge sig bort fra de negative kræfter som eksisterer inden for et samfund. Deraf tjener empati og moral som en forestilling om, hvad der skal til at for at skabe et trygt samfund med alt hvad der behøves for at stabilisere forholdet mellem mennesker.

Men som Durkheim samtidig fastslår, er det moralske på baggrund af den videnskab den kritiserer, også selv genstand for kritik. Dermed udgør moral ikke en universel faktor der kan bestemme det bedste samfund, men den kritik moralen indeholder stiller spørgsmål ved de holdninger der accepteres i et samfund. Ud fra dette tænkes moralen også at fungere som en kilde til hvad der skal forstås som en dydig vejledning til menneskets handlinger. (Ibid. s. 64) Et enkelt eksempel kan vises ud fra Adam Smiths moralfilosofi, at videnskaber i modsætning til moral, ikke siger noget om hvad der *føles* rigtigt.

Moralske værdier der kommer til udtryk gennem arbejdsfordelingen.

I forbindelse med markedsdynamikker som konkurrence og selvisk forfølgelse af interesser, beskriver Durkheim nogle sociale dynamikker der er afgørende for at produktionsfaktorer inden for arbejdsdelingen stadig gør sig nyttig.

Durkheims fremhævelse af arbejdsfordelingen og den dynamik som en større arbejdsfordeling giver, er på linje med Adam Smiths tanker om åbenhed og mangfoldighed. Her skal mennesker gøre sig større tanker om samarbejde og et accept af de muligheder, der følger af mangfoldighed. Men han kritiserer samtidig Adam Smith forestilling om at en egoistisk forfølgelse af interesser såsom en specialisering inden for en særlig evne, vil give dem en styrke som kompenseres af deres manglende bredde. Hertil skriver Durkheim at denne

forestilling indebærer en selvmodsigelse, at idet at *"i takt med at arbejdsdelingens princip får en mere omfattende anvendelse, gør håndværket fremskridt, mens håndværkeren går tilbage."* (Ibid. s. 71) Durkheim mener her at en social dynamik er lige så vigtig hos arbejderen med deres specialiserede evner. Ved at udvikle det sociale og teknologiske samarbejde vil arbejdsdelingens effekt indhente og tilmed overgå den produktion som en selvisk forfølgelse af interesser implicerer. Dette hentyder til at interessen og arbejdet ikke er udelukkende er en selvisk proces, eftersom at arbejdsfordelingen vil sprede effekten af interesser og gøre produktionen mere effektiv og forbedre håndværket.

Ud fra et selvisk behov skabes også en forestilling om at et samfund der fokuserer på at gøre deres borgere til individuelle producenter, vil opleve en lang række af individuelle håndværk, hvoraf der vil mangle fælles mål og fælles principper. Hvorimod et samfund der deler specialister op efter deres eget felt, mens de samtidig samarbejder ud fra hinandens bedste, vil opleve deres håndværk gå frem. Andetsteds hvis en mangfoldighed af muligheder undgås, vil deres håndværk ikke blot blive sværere at udvikle, men også sværere at implementere i resten af samfundet. Dette står i modstrid til Adam Smith ideer om den selviske forfølgelse af interesser, og viser at et samfund kan ikke udvikle sig, hvis samtlige borgere sættes til at forfølge udelukkende selviske mål. I samtidige sammenhæng kan dette ses ud fra at udviklingen af monopol, hvilket medfører at markedet bliver mere fastlåst. Hvad der sker er, at håndværket ikke vil give anledning til en videreudvikling ud fra sociale dynamikker såsom konkurrence, priser, innovation og teknologi. Men udnyttelsen af mangfoldighed indebærer at mennesker i et samfund deler hinandens interesser og forstår hvad det er de hver især laver.

Samtidig imod denne selviske forfølgelse af egne interesser, argumenterer Durkheim for, at arbejdere gør sig nyttige i et socialt system af individuelle løsninger hvorved alle følger det princip der går ud på at gøre *"dig i stand til på en nyttig måde at udøve en bestemt funktion."* (Ibid. s 70) Dette princip, tillægger mennesket en social betydning, hvorved mennesket skal finde frem til den funktion, som medfører at dets selviske ønsker kan gøres nyttige ud fra forholdet til andre mennesker. Det betyder at mennesker ikke blot skal finde og forstærke en særlig funktion, men også få dennes funktion til at indgå i en del af samfundets fælles mål. Følges dette princip, opnår de selvfølgelig også mere selvstændighed, men også en givende funktion i det samfund de indordner sig i. Der er her en forskel på at udfylde en rolle eller udgøre en funktion. Mens en rolle siger noget om hvad et menneske er, udgør funktionen den del der sætter individet i spil i resten af samfundet.

Durkheim (og Adam Smith) giver her udtryk for at arbejdsdelingen er det der giver mennesket en højere stilling i den biologiske fødekæde, eftersom at arbejdsdelingen giver mulighed for at organisere og udvikle sig. Dette gør også mennesket i stand til at skabe nogle egenskaber som ikke kan ses hos dyr. Men når sådan en generel proces af mangfoldighed og specialisering sker, sker der samtidig en sammenklumpning i den måde mennesker udgør en organisme i et større netværk af organismer. Dette betyder at mennesket evne til at realisere deres

ambitioner og ønsker bliver flettet sammen med det fælles ideal som arbejdsdelingen skaber. Det kan her ses at den sociale arbejdsdeling giver de menneskelige funktioner et særlig væsen. Dette følger af at samfundet tilskynder mennesket til enten at blive ”*et fuldendt og fuldstændigt væsen, en selvtilstrækkelig enhed, eller tværtimod kun at være en del af en helhed, et organ i en organisme?*” (Ibid. s 69) Dette vil sige at menneskers tanker og ideer bliver sat i spil som en del af en *social orden* hvor moral udgør en aktiv rolle. Men på den anden side skaber en social organisering en *naturlig orden*, hvori den sociale organisering tænkes at medføre en universel strøm af tanker og ideer. Modsat en social orden giver den naturlige orden mennesket en selvsagt funktion ud fra markedskræfterne. Her ses moral som irrelevant eftersom at den naturlige orden er moralsk i sig selv. Begge ordener tjener hver sin bedste funktion idet den ene skaber diversitet mens den anden skaber sammenhold. Men det som stiller sig i mellem disse to former for organiseringer, er at ”*gøre arbejdsdelingen til en bydende handleregel, at pålægge den som en pligt.*” (Ibid.) Her bliver pligten det der foreskriver at arbejdsdelingen og den orden den udgør besidder en social forpligtelse der både forener samfundet, men også giver den en række principper.

Forestillingen om samfundet som en organisme kan sættes i spil ud fra Adam Smiths moralfilosofi. Her udgør Durkheims beskrivelse som en diskussion af hvorvidt det moralske er nødvendigt. Vi kan tage fat i Adam Smiths udtryk for at moralsk fordærvelse ligger i den måde hvorpå mennesker skaber deres respekt ud fra rigdom og fattigdom. Her udgør det moralske det formål at mennesker skal skabe en balance, en social orden ud fra forholdet mellem egoisme og integritet, hvor menneskets forhold til hinanden udgør den primære hensigt. Dette kan ses ud fra, at i modsætning til dyr er mennesker i stand til at finde eller skabe en harmoni hvad angår stærke og svage. En anden måde at fremhæve denne pligtfølelse ses igennem Adam Smiths sympati og samvittighed som det der skal overbevise mennesket om at udføre det fælles bedste. Her vil en adfærd blive misbilligeret, hvis den ønsker at skade samfundet, herudover vil den adfærd der ikke ønsker at indgå i arbejdsdelingen skade sig selv.

Dog nævner Durkheim, at de muligheder som en filosofi om arbejdsdeling har givet, har gjort samfund mere effektivt, men selve moralen og dennes generelle forstand har ”*gjort meget ringe fremskridt siden Adam Smith.*” (Ibid. s. 72) Dette betyder at arbejdet hen imod at videreudvikle den moralfilosofi som Adam Smith igangsatte ved siden af sin markedsfilosofi, har manglet inspiration og fornyelse. Men samtidig er arbejdet med en moralfilosofi ved siden af en markedsfilosofi, blevet erstattet af socialistiske ideer, hvor staten tog sig af de moralske ideer. (ibid. s. 72-73)

En Moralsk Sammenhængskraft

Ud fra den mening det moralske skaber, beskriver Durkheim hvordan en kollektiv tilknytning mellem mennesker opstår. Gennem arbejdsfordelingen giver Durkheim sig i kast med at forstå hvad det moralske udgør, her udgør arbejdsdelingens effekt på samfundets sammenhængskraft at der skabes en opbygning af

kollektive tanker. Durkheim deler solidaritet op i to former for solidaritet der forklarer solidaritet på to forskellige måder. Solidaritet forstås som en fælles ånd, en kollektiv bevidsthed af tanker, ideer og holdninger der deles af flere i et samfund. De fordele en solidaritet udtrykker, ses igennem en kollektiv bevidsthed der samler og forener mennesker.

Mekanisk Solidaritet

Den første af de to former for solidaritet beskrives gennem Durkheim som mekanisk solidaritet. Denne udtrykker en fællesfølelse der gives ud fra en fælles enighed om lighedspunkter i et samfund. Mekanisk solidaritet opstår ud fra den virkning som lovgivning giver i et samfund. Her skabes solidaritet ikke ud fra det påbydende som en lovgivning medfører i et samfund, men også ud fra de kulturelle såvel som normative omstændigheder der eksisterer i et samfund. Durkheim fremhæver at menneskelige sammenhængskræfter opstår ud fra en repressiv kraft, et undertrykkende pres som mennesker udsættes for. En måde Durkheim beskriver dette pres er, at det medvirker til at styrke den omvendte adfærd af hvad der tænkes at skulle udgøre en lov eller en moral, for eksempel ud fra det skadelige som en kriminel handling implicerer:

”Idet den kriminelle handling klart er skadelig for samfundet, må det være således, at den grad af skadelighed, som den udviser, må stå i et passende forhold til styrken af den repression, som den rammes af.” (Ibid. s 94)

Det moralske opstår ud fra forekomsten og styrken af en kriminel handling. Men udover den funktion loven udgør, opstår en følelsesmæssig involvering ud fra denne grænse imellem det der gengives som skadeligt for et samfund, og det som samfundet har accepteret af love eller normer. Med forekomsten af repressive kræfter, skaber borgerne en tilknytning til hinanden i forhold til en orden og det samfund de lever i. Denne orden giver en følelse af lighed ud fra den fælles tankegang. Denne form for lighed indebærer at borgere udviser en større vilje til mobiliseres og indgå i en styreform. De repressive kræfter skaber en social sfære, hvor den kollektive følelse primært angår dem inden for den samme sociale sfære. Dette betyder derfor også at det fremmede ikke uden videre bliver set som en del af den solidaritet som den repressive kraft udgør, men denne fremmedhed forstærker også styrken af den mekaniske solidaritet hvis det fremmede forsøger at trænge ind.

Betydningen af denne form for solidaritet bliver til gennem menneskets adfærd, eftersom den repressive kraft skaber et bånd mellem mennesker. Ud fra lov eller norm skabes formelle sanktioner, en aftale mellem mennesker der bliver til gennem et socialt samspil, pligten, det som får mennesker til at opretholde loven, og afholder mennesker fra at bryde loven. Her bliver det moralske det, der i realiteten dømmer, når mennesker vælger at bryde de regler som pligt eller lov foreskriver. I forhold til strafferetten og respekt for loven, udgør pligten en vilje til at følge loven hvad angår menneskets adfærd. Loven i sig selv udtrykker ingen form for dydighed eller vilje i forhold til det som skal få mennesket til at opretholde loven.

”Strafferetten forordner derimod kun sanktioner, men siger intet om de pligter, som de står i forhold til. Den foreskriver ikke, at vi skal respektere andres liv, men straffer moderen med døden. Den siger ikke først som den civile ret gør det: Her er pligten, men siger straks: Her er straffen. Hvis handlingen straffes, er det uden tvivl, fordi at den er i strid med en forpligtende regel; men denne regel er ikke eksplicit formuleret. ” (ibid. s. 96)

Dette udtrykker også at et samfund fyldt med love men blotet for pligter eller sociale ordener, ikke sikrer at beboerne følger de love som de er underlagt. Hvad angår forståelsen af en pligt her, fremhæver Durkheim igennem betydningen bag Mosebøgerne og de ti bud. Her blev de ti bud, herunder buddet om at man ikke må slå ihjel, ikke underlagt nogen lovbog eller tænkt at udgøre en lovmæssig gyldighed, men *”gav en forklaring på verdens skabelse, deres samfund og deres vigtigste sociale praksiser. ”* (Ibid. s 97) Ligesom den forklaring som de bud Mosebøgerne kom med, skal de pligter som følger af loven skabe en social orden blandt mennesker, hvor den sociale praksis kan legitimeres under loven. Med andre ord, loven skaber et formål.

Når pligt fremhæves ved siden af mekanisk solidaritet, skyldes det at en følelse af pligt udfylder en central rolle inden for den fællesfølelse der kræves når borgere skal føle denne form for solidaritet i samfundet. Dette implicerer bl.a. at danskere er underlagt en anden form for samhørighedsfølelse end den, der eksisterer i nabolande som Sverige eller Tyskland, men denne samfølelse ændrer sig også indenlands, hvor det er dem der føler sig ved siden af, ovenpå eller under denne fællesfølelse eller pligtfølelse der eksisterer i Danmark.

Organisk Solidaritet

I modsætning til den mekaniske solidaritet, der beskriver en fællesfølelse opstået ud fra en fælles lighed som følger af en repressiv dynamik, bliver den organiske solidaritet til gennem at de repressive kræfter udløser et behov for samarbejde mellem mennesker. Under den mekaniske solidaritet medfører arbejdsdelingen og det specialiserede arbejde, en konflikt mellem den lighed som mennesker skaber ved at tillægge hinanden de samme karakteristikker, imod behovet for variation der behøves inden for arbejdsdelingen. Den organiske solidaritet opstår gennem den sociale tilstand der eksisterer under, eller efter, den mekaniske solidaritet. Her ses den organiske solidaritet som noget der opstår under *”en genetablering af den tidligere tilstand. ”* (Ibid. s. 124) dog ikke sådan at den organiske solidaritet opstår på baggrund af en genetablering af tidligere tilstande, men på baggrund af *hvad* der etableres. Dette *hvad* bliver til, når det mekaniske solidaritet genetablerer sig selv gennem menneskelige behov. Mens mekanisk solidaritet handlede om at en kollektivt samhørighed gennem en lighedsfølelse, søger den organiske solidaritet at skabe en fællesfølelse ud fra den forskellighed af lighedspunkter der opstår ud fra den variation som hvert menneske bidrager med. Ud fra dette skal følelsen af samhørighed skabes ud fra menneskets afhængighed af hinanden.

”Den ene, som vi har tilfælles med hele vores gruppe, som følgelig ikke er os selv, men samfundet, som lever og handler i os; den anden, som derimod kun repræsenterer os med hensyn til det, der er særligt og personligt ved os, det, der gør os til individer. Den solidaritet, som stammer fra lighedspunkterne, er på sit maksimum, når den kollektive bevidsthed nøjagtigt dækker vores samlede bevidsthed og på alle punkter falder sammen med den: Men i dette tilfælde er vores individualitet lig nul. ” (ibid. s. 139)

Den kollektive følelse og orden i den organiske solidaritet, bliver til gennem et paradoksalt forhold mellem lighed og afhængighed. Fx kendetegner det at være ”dansk” at blive opfattet som en del af den helhed som danskerne udgør, hvilket vil sige at danskeren har et nationalt tilhørssted, men samtidig har hver dansker deres egne egenskaber. Dette gør at den individuelle følelse, afhænger af et fælles mål og en evne til at realisere sin del af det fælles mål. Ansvar et hviler derfor på individet i organisationen, men samtidig også af den afhængighed af helheden som organisationen udgør.

I en organisering af mennesker der arbejder hen imod et fælles mål, skabes følelse af fællesskab ud fra selve forfølgelse af det fælles mål. I den mekaniske solidaritet bliver det sociale udgjort af fælles ligheder, hvorimod det sociale i den organiske solidaritet skabes ud fra menneskets individuelle evner. Her bliver solidaritet skabt af selve afhængighedsfølelsen, hvor menneskets forskelle udgør en aktiv del af solidaritetsfølelsen. Men Durkheim nævner at denne form for solidaritet, udgør en risikabel fællesfølelse, eftersom at arbejdsdelingens krav på mangfoldighed trues af de kollektive tanker – *”da vil det være nødvendigt, at den kollektive bevidsthed lader en del af den individuelle bevidsthed være urørt, for der dér kan etablere sig de specielle funktioner, som den ikke kan regulere; og jo større dette område er, jo stærkere er den kohæsion, som er resultatet af denne solidaritet. ”* (Ibid. s. 140) Dog er det ikke kun arbejdsdelingen der er truet af den kollektive tanke, derudover udfordrer markedsøkonomien den solidariske sammenhængskraft. Dette skal forstås på den måde at selvom borgere hver består af unikke talenter, føler de sig ikke nødvendigvis afhængige af hinanden. Det hænger sammen med, at markedsproduktion og at de muligheder der opnås ved at efterstræbe en større individualisme giver udtryk for negative moralske effekter såsom grådighed eller egoisme, at der ikke nødvendigvis skaber en solidarisk sammenhæng mellem mennesker. Dertil bliver udfordringen i en solidarisk sammenhæng at skabe et samfund af både mekaniske og organiske solidaritetskræfter, hvor borgere føler sig unikke, men stadig følelsesmæssigt tilknyttet til hinanden og deres omgivelser.

Afrunding på Durkheim og Solidaritet

Det som Durkheim fremhæver gennem det moralske, er at rationelle økonomiske ideer og en fri markedsdynamik behøver en moralsk tilstand mellem mennesker. Det skyldes at ud fra et mere frit marked behøves nogle sociale principper, der skaber en fordelagtigt opbygning af arbejdsfordeling hvor mennesker

aktivt involverer hinanden i arbejdet hen imod at skabe en social sammenhængskraft. Ud fra dette læses det at såvel økonomiske som moralske principper forklarer hvordan empati og økonomi hænger sammen. Her udgør empati en følelse af hvad der er skadeligt eller forkert og hvad der er forbedrende og rigtigt ud fra den sociale adfærd som mennesker udviser – hvorimod rationel økonomisk tænkning primært læser deres resultater ud fra tal og analyser. Markedsøkonomien indeholder en selvkørende funktion der igennem en selvoprettende orden derfor i praksis kan fungere uden at involvere moralske principper, dog sker dette ikke problemfrit eftersom at manglende hensyn til at skabe ligheder inden for sammenhængskræfterne giver anledning til social konflikt. Hertil bliver udfordringen ved Adam Smiths' markedsøkonomi, om den kan eksistere uden en moralitet mellem mennesker, og hvis den kan, hvilken effekt har den på tilstanden mellem mennesker i et samfund?

Ifølge Durkheim opnås effektiviteten ud fra de effekter der kan opnås ved arbejdsdeling. Inden for arbejdsdelingen udgør sociale dynamikker såsom moral og solidaritet en lige så stor betydning som økonomisk overlevelse og gevinst. Men det kræver en harmonisk opdeling mellem mekanisk og organisk solidaritet, hvor fællesfølelsen bestemmer effektiviteten af samarbejdet mellem mennesker. Når der tages højde for en balance mellem individualisering og fællesskab skabes der en tilknytning mellem mennesker der sikrer tillid, samarbejde og handel. Det der gavner ved denne opstilling er at effektiviteten ikke bliver bremset ud fra individuelle hensigter der adskiller borgere hverken ud fra kulturelle eller nationale fordelinger, eller hierarkisk – hvilket vil sige ud fra den form for ulighed der udvikles ud fra fordelingen af rige og fattige. Derved bliver solidariteten det der mobiliserer forholdet mellem borgere, på trods af hver deres forskellige funktioner og deres borgerlige status.

Thomas Piketty og fordelingen af Kapital

I 2013 (og på dansk i 2014) udkom Thomas Pikettys ”Kapitalen i det 21-århundrede” (Kapitalen). Når en stor opmærksomhed rettes hen imod de undersøgelser som Piketty fremviser i Kapitalen, skyldes det at der i Kapitalen forklares med makroøkonomiske undersøgelser, hvordan private formuer vokser hurtigere end selve indkomst og produktionsgrad, dermed vil den globale økonomiske udvikling på sigt lede til en stigende ulighed. Disse undersøgelser udgør en kritik af den økonomiske situation som den rigeste del af jordens befolkning befinder sig i. Her bliver Pikettys bidrag til de økonomiske debatter både modtaget med begejstring men også med kritik, især fra USA hvor størstedelen af jordens rigeste borgere har bosat sig.

Når Thomas Piketty sættes i spil i en undersøgelse omkring økonomi og empati, skyldes det at Piketty, i modsætning til Adam Smith, ikke kredser omkring metafysiske teorier omkring økonomi. Piketty bidrager ikke med en yderligere diskussion om hvordan arbejdsdeling eller markedseffekter kommer til udtryk gennem en række markedsdynamikker, eller hvordan borgere kan blive til økonomiske aktører, der handler ud fra de muligheder som markedet giver dem. Derimod fremhæver Piketty at det frie marked i dag indebærer nogle

selvdestruktive kræfter der viser sig, når markedsøkonomi og kapitalisme, og i den forbindelse, arbejdsdeling, overlades til processer der ikke tager højde for moralske eller sociale forhold.

Disse selvdestruktive kræfter kommer til udtryk gennem Pikettys historiske opstilling af kapitaler og hvordan kapitalfordelinger, eller som Piketty udtrykker det, kæmpemæssige formuer, har fordelt sig igennem tiden (Piketty. Her har de resultater Piketty har fundet frem til, vist sig at give den økonomiske cirkulation af penge et andet billede end det man antog tidligere, hvor især de lå en antagelse af at kapital skal fordeles mellem kapitalejere og lønmodtagere ud fra et en-tredjedel bestående af kapitalejere samt to tredjedel der bestod af lønmodtagere. (Piketty, 2014: s. 51) Ud fra dette størrelsesforhold har fordelingen forskudt sig så meget ud fra cirkulationen af kapital, at hvis der kigges på besiddelsen af kapital, ligger størstedelen hos en mindre procentdel af jordens befolkning. Dette udtrykkes som nogle effekter i markedsøkonomien der skaber en stigende ulighed i forholdet mellem rige og fattige.

Fra dette perspektiv foretager Pikettys fordeling af kapitaler en dybere analyse hvor historiske data forklarer hvordan en større ulighed imellem rige og fattige har opstået, og hvordan denne fortsætter i dag. En ulighed der ifølge Piketty giver grund til bekymring når denne ulige fordelingen af kapital stadig vokser sig større. De historiske statistiske data som Piketty har indsamlet, er frit tilgængelige på <http://www.wid.world/>.

Hvad der adskiller Thomas Pikettys videnskabelige tilgang fra resten af de teorier der bruges i denne undersøgelse, kan ses ud fra at det udgangspunkt som bl.a. Adam Smith anvender i *Wealth of Nations*. Her tager Adam Smiths teorier en induktiv retning ud fra enkeltvis observationer og rationel overvejelse omkring hvad markedet er i stand til at bringe. Piketty derimod, tager en deduktiv indstilling ud de ideer som Adam Smith har frembragt. Her udgør undersøgelsen ikke videretænkning af Adam Smith (og Durkheims) ideer, men deres ideer bliver overvejet ud fra en indsamling af empiriske data. Her bliver statistik og beregninger det, der fortæller hvordan markedsøkonomien har udviklet sig fra et makroøkonomisk perspektiv.

Ud fra en gennemgang af statistiske data, opstiller Piketty en række hypoteser omkring hvorfor denne fordeling af kapital udvikler sig, ved at integrere forskellige historiske begivenheder gennem tiden. Pikettys *Kapitalen* udgør derfor et værk der beskriver en historisk fordeling af formuer hvad angår historie, økonomi, vækst, moral, filosofi, teknologi eller samfundsstruktur. Men for at sætte Pikettys bog, *Kapitalen* i et perspektiv i forhold til empati, udledes der i Jesper Roines (Roine 2014) sammenfatning af Pikettys undersøgelser, at de drejer sig om at forstå tre forskellige felter der beskriver udviklingen af indkomst og kapital:

Indkomstdistribution over tid. Her beskrives hvordan distributionen af indkomst har ændret sig gennem tiden, anskuet ud fra forskellige økonomiske mekanismer, men også ud fra den status som befolkningsklasser

befinder sig i. Dette angår statussen hos den rigeste del af befolkningen i forhold til resten af befolkningen i et vilkårligt land. Men også hvordan den globale formuefordeling i forskellige lande har udviklet sig.

Distribution af formue over tid. Her ses der på hvordan formue eller kapital har transformeret sig selv imellem befolkning og nationer gennem tiden. Her forstås hvordan besiddelse af kapital i form af ejendom og formue har ændret sig igennem tiden. Af eksempler kan nævnes formue der er videregået i arv, krigsepisoder der har opsplittet formuer til den sene hastige akkumulering af formue.

Ratioen mellem kapital og indkomst over tid. Her søges der efter en ratio der gengiver en overordnet balance mellem indkomst og kapital, såsom hvordan forholdet mellem kapitalejere og lønmodtagere ser ud, fordelt på indtjening og kapitalafkast. Det er også her hvor Piketty fremhæver hvordan ”ulighedens struktur” forholder sig. Her bliver der fokuseret kraftigt på hvilke dynamikker der spiller ind når kapitalfordelinger medfører en større distance mellem fattige og rige. (Roine. 2014: s. 37-40)

En distribution af indkomst over tid

I fremhævelsen af indkomstdistributionen over tid, beskriver Piketty i de første to kapitler af Kapitalen, hvordan en indsamling af statistiske tal og grafer kan formuleres således at de kan beskrive forholdet mellem indkomst og formue over tid. Dertil fremhæver Piketty en række matematiske definitioner bag makroøkonomiske dynamikker såsom kapitalismens første (og senere hen også anden) fundamentale lov. (Piketty, 2014: s. 62 & 173) Disse definitioner siger ikke noget om de sociale forhold, tværtimod fungerer disse definitioner mere som en måde at beregne hvorledes indkomst og kapital fordeles.

*”Hvad ved vi præcis om fordelingen mellem kapital og arbejde fra 18. århundrede og frem?
Blandt økonomer har den mest udbredte tese, der har spredt sig lidt for hastigt til lærebøgerne,
i lang tid været tesen om en meget høj grad af langsigtet stabilitet i nationalindkomstens
fordeling mellem arbejde og kapital, normalt omkring totredjedel/entredjedel. ” (ibid. s.51)*

Piketty advarer imod en tese, som synes at havde spredt sig lidt for hastigt, baseret på en bramfri læsning af økonomiske ideer. Den opstiller via et beskedent forhold til markedsøkonomi en fortælling om at fordelingen af indkomst forholder sig stabil. Her sker den misforståelse at økonomisk forudsigelighed er baseret på en forestilling om at arbejde udgøres af en totredjedel og kapital udgør en tredjedel. Men her opstår en manglende fornemmelse af at økonomisk stabilitet også afhænger af den sociale udvikling hvilket de samfundsmæssige strukturer implicerer, såsom en udvikling af teknologi og en stagnerende/faldende befolkning.

Her viser Piketty hvordan akkumuleret vækst afhænger af en samfundsmæssig forudsigelighed. Piketty beskriver hvordan vækstforholdet ændrer sig over en lang historisk periode i forhold til produktion og finansiell vækst. Måden hvorpå finansiell vækst akkumuleres, hænger sammen med at kapital vokser ved at blive geninvesteret år efter år. Denne vækst kan mærkes ud fra kapitalafkastet der udgør et overskud af den samlede

kapital der skydes ind i samfundet og kommer tilbage i form af nationalindkomst/profit. I forbindelse med sin fremstilling af denne økonomiske forestilling om økonomisk vækst som en del af denne stigende stabile økonomi, påpeger Piketty faktorer der følger af sådan en akkumuleret økonomisk vækst. Der findes faktorer både med positive og negative effekter på en stabil fordeling af kapital. Inden for positive effekter ses hvordan investeringer i produktionsanlæg i fattige lande leder til en infrastruktur samt en stigende global konkurrence. Men inden for de negative effekter fortæller befolkningsvæksten at hvis denne langsigtede fordeling af kapital fortsætter vil forskydningen mellem rige og fattige blive større, hvis udgangspunktet er baseret på en forventning om en til stadig stigende økonomisk vækst. I dag viser skemaet forneden en manglende sammenhæng mellem økonomisk vækst og befolkningsvækst eftersom at befolkningsvæksten er ved at stagnere. (ibid. s. 88)

Table 2.3: Demographic growth since the industrial revolution					
Average annual growth rate	World population	Europe	America	Africa	Asia
0-1700	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%
1700-2012	0.8%	0.6%	1.4%	0.9%	0.8%
incl: 1700-1820	0.4%	0.5%	0.7%	0.2%	0.5%
1820-1913	0.6%	0.8%	1.9%	0.6%	0.4%
1913-2012	1.4%	0.4%	1.7%	2.2%	1.5%
Projections 2012-2050	0.7%	-0.1%	0.6%	1.9%	0.5%
Projections 2050-2100	0.2%	-0.1%	0.0%	1.0%	-0.2%

Between 1913 and 2012, the growth rate of world population was 1.4% per year, including 0.4% for Europe, 1.7% for America, etc.
Sources: see piketty.pse.ens.fr/capital21c . Projections for 2012-2100 correspond to the UN central scenario.

Ud fra en kort historisk gennemgang af befolkningskoncentrationen kan man se at den globale befolkningsvækst, der efter at havde været blevet fordoblet siden 1900-tallet frem til i dag, er i løbet af 2000-tallet gået i stå - og endog i nogle verdensdele, gået hen og blevet negativ. Grunden til at denne befolkningsvækst forholder sig sådan, Piketty nævner at dette skyldes en lang række af årsager, såsom at livsbetingelser blev forbedret. Dette skyldes at samfundstilstanden i dag ikke længere afhænger af de samme betingelser som i 1800-tallet, hvor efterkommere var medvirkende til at sikre afgrøder eller virksomheder, samt en høj dødelighed som følge af et mindre kendskab til helbredsmæssige faktorer. (Piketty 2014 p 89-94) Stigningen i befolkningsvækst sætter også sit tydelige præg på den økonomiske vækst, dersom at det økonomiske opsving siden starten af 1900 tallet kan kædes sammen med en voksende befolkning med penge

på lommerne, hvilket kan ses ud fra at en større gruppe af mennesker blev involveret i den økonomiske cirkulation af penge baseret ud fra deres arbejdsindtægt og forbrug.

Det som Piketty vil ind på her, er at når befolkningsvæksten er stoppet med at vokse, bliver det fornuftsstridigt at muligheden for kapitalafkast fortsætter med at stige. Dette eftersom at en stor del af den økonomiske vækst også afhænger af at en tiltagende del af befolkningen sætter sig til at arbejde og tjene/bruge penge. Her stiller Piketty spørgsmål ved baggrunden for hvordan disse nuværende betingelser for økonomisk vækst er opstået, men også hvordan disse betingelser samtidig medfører en stigende økonomisk ulighed. Her er Pikettys bekymring at økonomisk vækst ved siden af en stagneret befolkningsvækst vil øge kapitalbeholdningen hos kapitalejere, idet at når økonomien burde stagnere, vil en manglende såvel som en svag vækst, fordele en større del af det globale kapitalafkast til disse kapitalejere.

”en stagnation i befolkningstallet – for ikke at tale om et fald – øger betydningen af den kapital, der er akkumuleret af de foregående generationer. Det samme gælder økonomisk stagnation. Med en svag vækst er det desuden plausibelt, at kapitalafkastet klart overstiger vækstraten. Og som nævnt i indledningen er det den vigtigste drivkraft i retning af en voldsom ulighed i fordelingen af rigdom på langt sigt. Vi vil se, at de formuebaserede samfund, som vi har observeret i fortiden, og som er stærkt struktureret af formue og arv – hvad enten det drejer sig om traditionelle rurale samfund eller europæiske samfund i det 19. århundrede – ikke kan vokse frem og vare ved i verdener med svag vækst. ” (Ibid. s. 93)

Vigtigheden ved dynamikken mellem kapitalejere og den gruppe af befolkningen som disse rige udgør, ligger i at kapitalejere fungerer som drivfjeder i den økonomiske cirkulation. Når de investerer en større pengemængde, sker det ud fra en forventning om, at det vil give afkast i form af en merværdi der bliver tilføjet oven på den samlede kapital når investeringen tilbagebetales. Dertil bliver deres kapitalfordeling også afgørende for at skabe økonomiske incitamenters såsom nye arbejdspladser, nye virksomheder eller helt tredje projekter der alle går ud på at skabe en produktion der kan give kapitalejere noget tilbage. Men når befolkningsvæksten er stagneret eller negativ, giver det også at folkemængden af kapitalejere også skal følge denne udvikling. Men ifølge Piketty sker dette ikke, idet at formuer der går i arv bliver indsnævret hos en mindre eksklusiv del af befolkningen. Her bliver spørgsmålet også hvilke dynamikker der er afgørende for at en mere lige fordeling af kapital bliver til.

Men også spørgsmålet om vækst bliver også centralt, idet økonomisk vækst fremsættes som det vigtigste incitament for den økonomiske cirkulation af kapital der skal skabe arbejdspladser og nye projekter. Men hvor afgørende er potentialet for at skabe økonomisk vækst? Dertil skriver Piketty at udviklingen af teknologi har bidraget med forskellige bølger af muligheder, heri forstås de forskellige samfundsmæssige overgange der har

opstået med hver deres teknologiske vifte af muligheder. Dette eksempel kan ses ud fra tidligere processer hvor en overgang fra landbrugssamfundet til industrisamfundet skyldes at produktionsanlæggene blev forbedret. Men hvad angår et moderne vækstforhold skriver Piketty at *”de seneste bølger – især for informationsteknologiens vedkommende – har et tydeligt lavere vækstpotentiale”* (Piketty. 2014. s. 103) Hvad Piketty mener med informationsteknologi er, at udviklingen af digitale løsninger ud fra maskiner og apparater såsom computere, internet og telefoni har ændret på vækstpotentialet i form af et mindre behov brug for fysisk menneskelig arbejdskraft på produktionsanlæg eller kontorer, hvor de arbejdsopgaver der blev udfyldt af menneskelige hænder er blevet erstattet af digitale løsninger eller robotter der har fjernet eller sænket lønomkostningerne.

Udbredelsen af robotteknologi og informationsteknologi har derfor medført en udvikling der drives af at virksomheder i stigende grad er blevet i stand til at sænke produktionsomkostninger, igennem besparelser og effektivisering af deres anlæg. Dette har ledt til at virksomheder er blevet i stand til både at skabe flere produkter men også servicere deres kunder under faldende omkostninger. Hvad sådan et potentiale implicerer er at væksten på kapital ikke kun er afhængig af at få flere ansatte på fabrikken, men af de løsninger der kan erstatte den menneskelige arbejdskraft.

Fordelingen af Kapital

Ud fra indkomstdistributionen viser Piketty at vækst og kapital ikke længere har det samme udgangspunkt som for knap 50 år siden. Dengang var befolkningsvæksten højere og teknologiske muligheder var ikke på samme højde som i dag og en fordeling af kapital blev derfor sendt ud til flere mennesker. Ud fra en sådan udvikling impliceres det, at der ikke er blevet taget højde for om det virkelig giver vækst når ledere og politikere i dag snakker om lovforslag der skal sikre vækst ved fra at sende flere penge i omløb på markedet. Hvad angår økonomi og vækst har Piketty givet et indtryk, af at politikere har taget skyklapper på når de snakker om økonomi, eftersom at muligheden for at sikre økonomisk stabilitet ikke længere afhænger af de samme dynamikker som for knap 50 år siden. Når befolkningsvækst, økonomi og teknologi viser sig at være ude af trit med sådanne dynamikker, udgør en stagnerende befolkningsvækst og allokeringen af kapital mod en rig elite en trussel om at samfundet i fremtiden vil udgøres af en lille og meget magtfuld elite, mens resten af samfundet oplever arbejdsløshed og fattigdom ved siden af en teknologisk udvikling. Det indtryk som fordelingen af kapital giver ud fra forholdet mellem markedsøkonomi og moral, viser at mennesker har været for selviske i vores fokus på at udforske hvilke effekter der kan udnyttes ud fra forholdet mellem kapital/arbejdsfordeling og marked. Implicit kan det antages at selviske drifter blandt kapitalejere har ledt til at fordelingen af kapitaler ikke tager højde for fremtidige sociale faktorer, tværtimod har de søgt hen imod at allokere så meget kapital til sig selv. Når politikere i dag snakker om incitament der skal skabe økonomisk vækst, må de overveje om denne økonomisk vækst giver større fordele til lønmodtagere eller til kapitalejere.

Når dette nævnes, ligger der samtidig en forventning fra kapitalejere kun vil investere i samfundet hvis de kan opnå et årlige kapitalafkast. Der hvor der opstår komplikationer, kan ses ud fra at, der ligger en ujævn opbakning bag valget mellem en større frihed og mobilitet på markedet kontra argumenter der fremhæver moral og velgørenhed, såsom ansvar og retfærdighed i forhold til størrelsen af kapitalgevinster. Dertil ligger der en balance mellem at sikre den økonomiske overlevelse ud fra selviske incitamenter eller moralsk fordeling af gevinst. Dog tilfalder det førstnævnte oftest de stærkeste argumenter, idet at muligheden, der tillader en større økonomisk gevinst ud fra selviske interesser, har en stærkere effekt på selve bestræbelserne hen imod at skabe økonomisk overlevelse.

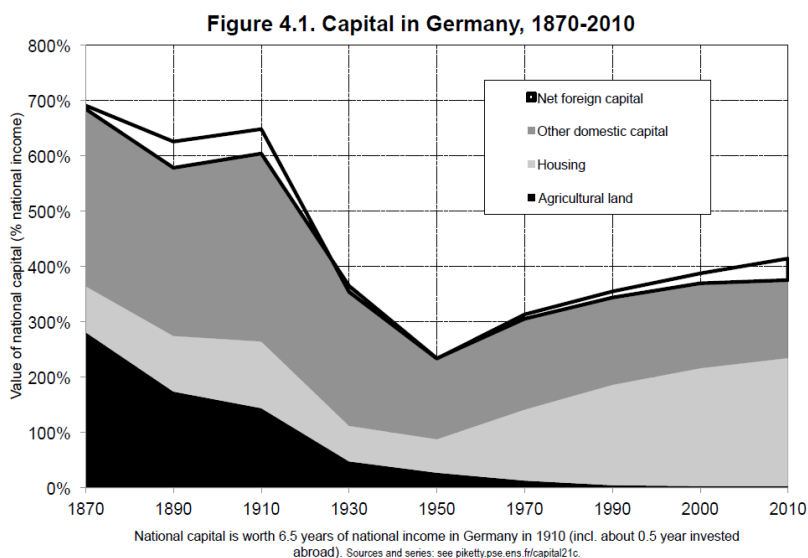
Her indtager nytteprincipper i dette tilfælde en paradoksal størrelse, i forholdet mellem den selviske og den fælles nytte. Det skyldes at den nytte der fremstår af det moralske forhold mellem mennesker, kommer til udtryk ud fra at den kapital der udbydes på markedet, vil lede til en større økonomisk gevinst til gavn for nation og dennes indbyggere. Hvor den selviske nytte forstærker den økonomiske gevinst for nation og indbygger, indebærer den et også det forbehold at der ligger en dynamik der eventuelt kan lede hen imod en stigende ulighed. Men det der søges i sådan en sammenhæng er muligheden for at opnå større fælles nytte ved at efterfølge økonomisk profit, hvor vi alle potentielt er i stand til at opnå større velstand. Ved siden af dette paradoks afspejles også det princip at, for at vi skal tage ansvaret for os selv ved at sætte os til at arbejde for at skabe velstand og retfærdighed, hvilket Adam Smith også fremhæver i *Wealth of Nations*. Her skal vi alle sammen tage del i en konkurrence ud fra den økonomisk retfærdige forestilling om at ved at arbejde sikrer vi, at der er arbejde og indtjening til alle, og at kapitalejere skal have andel i det samlede overskud. Her bliver det system vi tager til os, medvirkende til en forestilling om et "retfærdigt samfund" hvor kapital fordeles mellem en stor gruppe af arbejdere og en lille gruppe af kapitalejere. Men det som Adam Smith og Durkheim implicerer gennem moralen, er at nytten ud fra det frie marked i et kapitalistisk system er - stadig i dag - det mest effektive samfundssystem, dog med de forudsætninger at der eksisterer et socialt ansvarligt fundament fra både arbejdere og kapitalejere i forhold til fremtiden.

I forhold til et socialt ansvarligt fundament i fremtiden, viser opdeling mellem et kort og langsigtet perspektiv hvordan fordeling af kapitaler forholder sig. Piketty viser os her hvad der sker når udnyttelsen disse kapitaler baseres ud fra en kortsigtet gevinst, der opgøres årligt, hvorimod den langsigtede konsekvens bliver at kapitalerne forskyder sig sådan at de skaber muligheden for en stigende ulighed inden for de økonomiske forhold hvor en mindre (eller potentiel) elite, får en stigende andel i den samlede pengemængde som kapitalerne afgiver. Som vi vil se i det næste afsnit, kommer Piketty ind på hvordan formue har ændret sig over tid. Her bruger han særligt nationernes fordeling af kapital til at beskrive hvordan penge er blevet allokeret hen imod en rig elite.

Dynamikker der beskriver fordelingen af Formue frem til i dag

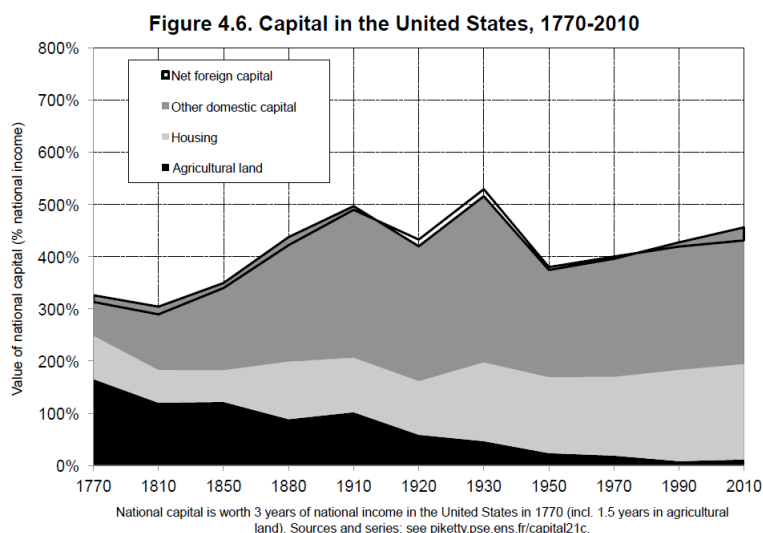
Indkomstdistribution fremhæver hvordan en stigende ulighed opstår ud fra kapitalfordelingen mellem lønmodtagere og kapitalejere. Hvorimod i dette afsnit beskrives hvilke dynamikker der skaber en stigende ulighed.

Hvad der særligt adskiller sig ud i dette perspektiv er at kapitalbevægelser fordeles i grupper som beskriver hvor disse kapitalbevægelser stammer fra. Ved at sætte disse bevægelser op i en graf kan det aflæses hvorfra disse kapitaler bliver fordelt og hvordan disse kapitaler udvikler sig gennem historien. I de følgende eksempler vises fordelingen af kapital inden for 4 udvalgte områder, Landbrug (sort), Virksomhedskapital (mørkegrå) herunder også kapital i form af fysisk materiale, såsom maskiner og patenter, samt fast ejendom og jord (lysegrå) således skal disse grafer også forstås som hvad disse formuer bliver brugt på.

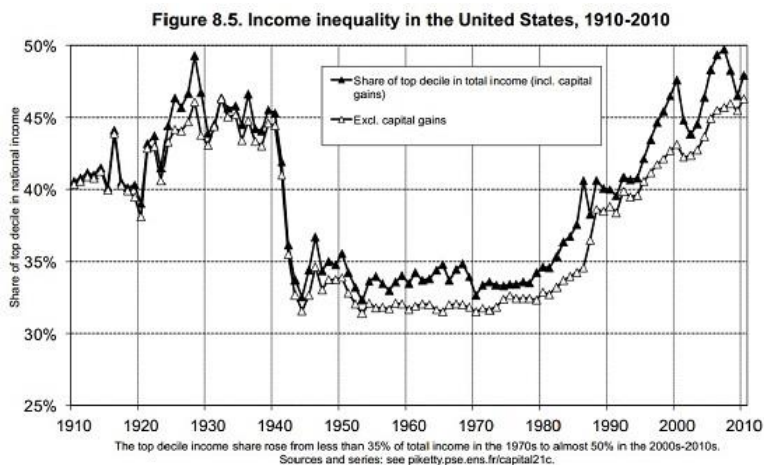
Ud fra grafen kan de læses at kapital i Tyskland primært bliver fordelt på virksomhedsdrift (mørkegrå) samt landbrugsdrift, (sort) i 1870-tallet og hen imod 1900-tallet falder kapitaler brugt på landbrugsdrift derimod og kapital består primært af fast ejendom og jord. Hvilket også hænger sammen med fremkomsten af den industrielle revolution hvor formuer afledes til nyt maskineri og teknologi der afløser menneskelig arbejdskraft. En lignende udvikling ses i resten af Vesteuropa, såvel som i England, Frankrig og Spanien, hvor den samme udvikling fremgår, dog i forveksling med Tyskland, har Frankrig og England større udenlandske formuer. Som det fremgår ud fra grafen er kapital svundet ind under de to verdenskrige, hvilket også ses herunder i udsvinget i starten af 1900-tallet. Her kan det især også ses at der har været en lignende bevægelse af kapital som ses i Tyskland, hvor en stor del af kapital brugt på landbrug er svundet ind og blevet til fast ejendom.

Ud fra en sammenligning af hvordan kapitaler udvikler sig, tager Piketty en kritisk vinkel mod Nordamerika, eller USA specifikt, hvor kapitalbeholdninger har taget et anderledes udgangspunkt end det Europæiske. Når Piketty går ind på dette, døber han også Nordamerika, herunder USA og Canada, som den ”nye verden” ved siden af Europa som refereres til den ”gamle verden”. (Piketty. 2014: p. 148) Dette skyldes især at kapitalbeholdninger i USA var langt mindre end i Europa i starten af 1700-tallet. Men som følge af dette tager udviklingen i Nordamerika en retning der adskiller sig fra den ”gamle verden”. Dette følger af at Nordamerika var et relativt nyt vestligt land da det blev opdaget og de nybyggere der flyttede fra Europa til Nordamerika besad ingen større formue. Størstedelen af kapital i dette nye land bestod af fri jordbesiddelse, hvilket var relativt billigere at dyrke i USA (og Canada) i forhold til Europa i 1700-tallet. Som følge af denne udvikling bestod USA og Canada af en lille befolkningsgruppe og enorme mængder af ikkeejet jord. (Ibid. p. 160) Men som det ses tager Nordamerika en hastig vækst inden for virksomhedskapital, dette følger af at kapitalfordelingen og kapitalejerne i USA ikke er bundet af det gamle Europa. Mens de europæiske kapitalbeholdninger bestod af landejendom, bestod denne i USA mere af nyerhvervede formuer, dvs. hastige formuer erhvervet ud fra fri og uudnyttet jord, altså fri for at skulle betale skatter eller rente for brug af jorden i den nye verden. Grafen for den amerikanske fordeling af kapital kan ses således:

Hvad der dog skiller sig ud fra USA med henblik kapitalens udvikling, er Canada, hvis udgangspunkt er den samme som i USA, dvs. lav kapital i 1700 tallet og en hastig udvikling hvad angår industriel kapital. Dog ligner udviklingen af de Canadiske kapitalbeholdninger til forveksling den samme udvikling som sker i Europa. Dette vil sige at Canada har ikke så voldsomme forøgelse af kapital som i USA, men også at der sker et fald i 1920'erne og hvor de to verdenskrige starter. I kapitel 12 af kapitalen (Piketty. 2014: s. 439-478) beskriver Piketty at den høje ulighedsstruktur bliver afbrudt af de to verdenskrige, men tiltager igen samtidig med at det amerikanske erhvervsmagasin *Forbes* (ibid. s. 441) beskriver hvordan den amerikanske økonomi

kommer ovenpå igen. Her forholder indkomstfordelingen sig stabil indtil 1980'erne hvor der sker en nærmest eksplosiv vækst inden for de velhavende gruppers indkomst, hvilket kan ses ud fra grafen forneden.

Dette udledes ud fra at der op til 1980'erne har eksisteret en mindre koncentration af formuedannelser. (Piketty. 2014: s. 407-408), Dette skyldes at arvestrømme har medført at de skiftende hænder har flerdoblet formuebeholdningen hvilket grafen udtrykker. Men det er især i årene efter 1980 at der er sket en eksplosiv udvikling hvad angår denne indkomstforskel, på trods af en finanskrisen i 2007 hvor indkomstforskellen falder, har den hastigt nået tilbage til de tidligere højder som man så inden finanskrisen.

Fremhævelsen af grafer der fortæller hvordan en kapitalfordeling i USA og i Europa er opstået, fortæller at der har været en anden udvikling af kapitaler i Nordamerika end i det gamle Europa. Her kan man se hvordan kapitaler i det gamle Europa primært er akkumuleret ud fra en kombination af leje og produktion, hvorimod i Nordamerika har der været en mere fri produktion fået kapitaler til at vokse hastigt. Dette fremgår af at det gamle Europa har haft en større historisk kontrol over pengestrømmene, hvorimod tilflyttere i USA ikke har været begrænset af renter eller skatter. Men hvad man kan forstå ved dette er at USA som global økonomiske sværvægt har bygget deres økonomiske foretagsomhed fra frie produktionsanlæg der ledte til at utallige arbejdsløse flyttede til dette mulighedernes land. Hvad dette desværre også har impliceret, er at USA før de to verdenskrige gjorde brug af slavearbejdere på trods af forestillingen om

”lighed og et stærkt håb, der er plantet i det mulighedernes land, som USA altid har haft for millioner af fattige indvandrere. På den anden side et yderst brutal form for ulighed, især omkring racespørgsmålet, der stadig er meget nærværende i dag” (Piketty 2014: s.168)

Hvad dette implicerer, er at forholdet til disse frie produktionsanlæg har skabt en meget stærk forestilling om arbejde og lighed, men bag facaden har de slet ikke taget højde for moralske eller menneskelige værdier, og det frie forhold har givet anledning til ekstreme former for ulighed såsom slavearbejdets betydning for

kapitalfordelingen i USA. (Piketty 2014: s. 165) Mens USA i sin tid blevet tænkt som den nye verden med sin ekstreme frihed, har denne frihed også skabt komplikationer for resten af det globale samfund idet at de ulige faktorer i den nye verden har skabt produktionsforhold som presser den gamle verden til at indtage en lignende adfærd. Mens dette skete for USA knap to århundrede siden, opstår de samme problemstillinger i dag hos BRIC-lande som Kina, Rusland Indien og Brasilien.

Piketty har ikke gennemgået faldet af indkomstforskel i USA hvad angår en skattemæssig regulering, hvorimod den svenske økonom Jesper Roine i sin opsummering af Pikettys bog (Kapitalen), suppleret med flere elementer der har spillet ind hvad der har bremset denne indkomstforskel i perioden op til 1980'erne.

”Nedgangene i topindkomster er så tydeligt knyttet til fald i top-10-gruppen og domineres så kraftigt af nedgang i kapitalindkomster, at den eneste rimelige forklaring er kapitalødelæggelser, både i direkte forbindelse med krigen og som følge af politiske beslutninger om skatter og nationalisering af aktiver.” (Roine, 2014: s. 83)

Mens Piketty skriver at nedgangene i topindkomster skyldes at formuer har skiftet hænder og at der har været en længere periode med lav produktion i efterkrigsårene, har Roine tilføjet flere indtryk af hvorfor disse kapitaler er blevet opsplittet, at skatter og statslige forvaltninger af større kapitaler op til 1980'erne har holdt formuedannelserne i ro. Når det fra grafen læses at formuedannelserne i 1980'erne klatrer op til de samme højder som før de to verdenskrige, indebærer dette at kapitalejere har fået mere frie hænder under statsledere som Ronald Reagan og Margaret Thatcher. Statsledere der langs 1980'erne indførte lovændringer der indebar flere privatiseringer af offentlige institutioner, skattereduktioner og et mere fleksibelt marked. Fra sådanne reguleringer kan det læses at kapitalakkumulationer hobede sig op igen. Ud fra dette fænomen der fremhæver denne hastige akkumuleringer i 1980'erne, fortæller Piketty at kapitalejere har benyttet sig af flere effektive måder at forøge deres formuer igennem stordriftsfordele som deres kapitalstørrelser udgør

”Det mest indlysende er, at man har lettere ved at ansætte finansielle formidlere og diverse andre formueforvaltere når man ejer 10 millioner euro, end når man ejer 100.000 euro, eller at det er lettere, når man ejer 1 milliard euro, end når man ejer 10 millioner euro. For så vidt som formidlerne i gennemsnit gør det muligt at finde bedre investeringer, fører disse størrelseseffekter forbundet med forvaltningen af større porteføljer (disse ”stordriftsfordele”) automatisk til et højere gennemsnitsafkast for de større formuer.” (Piketty 2014: s. 439-440)

Men de hastige akkumuleringer i 1980'erne skyldes ikke kun stordriftsfordele. Derudover kom der flere veluddannede der skabte sig en formue da flere teknologiske virksomheder dukkede op, bl.a. så man en IT-boble anført af Steve Jobs og Bill Gates tage sin begyndelse. Hvad Piketty og Roine viser her, er at sådanne

kapitaler vokser hurtigere jo større de bliver, både ud fra at der er blevet lettere at indtjene større formuer, og fordi globale muligheder sætter yderligere fart på akkumuleringen af disse stordriftsfordele.

Piketty fremhæver at kapitalers mulighed for at vokse og ændre sig gennem tiden komme til udtryk gennem en læsning af klassiske romaner fra 18. og 1900-tallet hvor økonomiske forhold beskrives af den engelske forfatter Jane Austen og den franske forfatter Honore De Balzac. Dengang var forholdet mellem rig og fattig romantiseret, at de fattige nærede misundelse mod rige og de rige nærede en ærefrygt for de fattige. Her fremhæver Piketty hvordan borgere på begge sider af kanalen mellem England og Frankrig i 17-1800 tallet lever under både elegante og kummerlige forhold. Men det der skiller sig ud i dag, er den måde hvorved de økonomiske tilstande var meget stabile (men alligevel elendige).

”I det 18. og 19. århundredes romaner optræder penge overalt, ikke blot som abstrakt magt, men også og især som en håndgribelig og konkret størrelse: Romanforfatterne giver os hele tiden beløbene i franc eller pund på størrelsen af de forskellige personers indkomster og formuer, ikke for at drukne os i tal, men fordi disse størrelser tillader læseren at fastholde bestemte sociale rangordninger og levevilkår, som er kendt af alle. [...] På dette stadie er den vigtigste pointe, at da der ikke er nogen inflation og væksten er meget lav, afspejler disse beløb også nogle meget konkrete og meget stabile realiteter” (Piketty 2014: s. 114)

Piketty foretager her en komparativt undersøgelse af hvordan pengestandarden lod borgere overleve i 18-19. hundredetallet, en tidsperiode hvor gennemsnitslønnen lå under fattigdomsgrænsen og borgere knap kunne sikre sig deres basale fornødenheder. I den undersøgelse fremlægger Piketty et skrækeksempel, men samtidig også et soleklart eksempel på hvordan økonomisk stabilitet forholder sig bedst. Dertil giver Pikettys inddragelse af klassiske værker og de forhold som de levede under, en antydning af at økonomisk stabilitet forholder sig bedst under opdelte forhold hvor nabolande havde minimal indflydelse på den statslige fordeling af kapital.

Disse undersøgelser tyder på at for at økonomi og marked skal forholde sig inden for en stabil og forudsigelig ramme, skal statsledere skabe en mindre følelse af ulighed mellem borgere i et samfund men også en kontrol af virksomhedernes vækst. Dermed bliver det hele tiden et valg mellem frihed eller retfærdighed for statsledere. Hvor mere frihed tænkes at give virksomheder og velhavende mulighed for at skabe muligheder for velstand, mens retfærdighed sikres igennem at alle borgere får de samme rettigheder.

Ud fra Pikettys fremhævelse af de klassiske værker impliceres Adam Smiths moralfilosofi at havde gjort indtryk, dette kan læses ud fra en adfærd der bygger på at blive anstændig og respekteret, implementeres blandt borgere i et liberalt samfund. Derimod tyder udviklingen af den nye verden på at der er opstået nogle effekter

som ændrer viljen til at implementere den moralfilosofi som Adam Smith har fremhævet. Her bliver især det moralske forhold problematisk inden for spirende markeder som USA i det 18. og 19. århundrede, men disse problemstillinger tænkes også at opstå inden for nye markeder.

Rater der beskriver fordelingen af kapital

Flere gange i Kapitalen, men særligt i konklusionen, fremlægger Piketty formularen $r > g$. Med denne fortæller Piketty at kapitalafkastet udvikler sig hurtigere end vækstraten. (Piketty. 2014: s. 588-589) I symbolsk forstand beskriver r selve afkast (eller profit) på kapitalindsat, mens g beskriver væksten. Her forstås vækst som summen af både den finansielle vækst såsom produktion af merværdier, men også den menneskelige vækstrate, (dvs. befolkningsvæksten) forholdet til den globale tilstand, såvel som den teknologiske udvikling. Her er hans tydelige konklusion at

”Der er ikke nogen enkel løsning på dette problem. Væksten kan naturligvis fremmes, hvis man investerer i uddannelse, viden og ikke-forurenedede teknologier. Men det bringer ikke væksten op på 4% eller 5 % om året.” (ibid s. 587)

Pikettys hensigt er at påvise hvorvidt den måde hvorpå det kapitalistiske system forholder sig effektiv når markedet ubevidst allokerer en procentdel til den rigeste del af befolkningen. Her er moralen klar, kapitalen bør sættes under kontrol for at undgå at den hober sig op hos en lille gruppe af befolkningen idet at:

”man ser straks, at sådan en mekanisme automatisk kan føre til en radikal divergens i fordelingen af kapital. Hvis de formuer der ejes af den øverste decil eller percentil i det globale kapitalhierarki, af strukturelle grunde vokser hurtigere end de formuer, der ejes af de lavere deciler, har formueulighederne naturligt en tendens til at vokse grænseløst” (ibid s. 440)

Ulempen ved denne forøgelse af kapitalafkast, ses ved at den skaber en ubalance mellem den reelle vækst og selve pengemængden. Når den menneskelige vækstrate stagnerer, betyder det at pengemængdens mulighed for at kan vokse skal ske på en anden måde end den som eksisterer netop nu, eftersom at de eneste der får udbytte af en voksende pengemængde i det nuværende kapitalistiske system er dem som arbejder med, eller besidder kapital, såsom banker eller velhavende personer.

Der hvor uligheden opstår, ses ud fra at kapitalafkastet skaber en stigende økonomisk distance mellem kapitalejere og resten af befolkningen – hvilket leder til en meget overdådig elite hvis forhold til kapital bliver sendt videre til deres (antaget ud fra befolkningsvækst) mindskende efterkommere og dermed gør fordelingen af kapital endnu mere ulige. Med Adam Smiths sympati, implicerer denne distance også at en stigende ulighed medfører at et samarbejde mellem elite og resten af samfundet bliver mindre foreneligt. Men på trods af varslingen om uligheder, skriver Piketty at han ikke går ind for at bringe dette kapitalafkast ned, idet at man

”risikerer man at dræbe drivkraften i akkumulationen og sænke vækstraten yderligere.” (Piketty 2014: s. 587)

Derimod taler han for at der skal indføres en kapitalsskat der stabiliserer formuer, således at de ikke vokser ud af kontrol. Samt en arveskat der sikrer at større kapitaler fordeles ud i samfundet, frem for at blive kastet videre ned i hos den nærmeste arvings hænder. (ibid. s. 587-588)

Det Piketty opstiller i sine undersøgelser i *Kapitalen*, giver minimale referencer til moral eller empati. Men hans statistikker samt historiske redegørelse for kapital, viser en række skadelige effekter såsom en stigende ulighed ud fra en ureguleret benyttelse af markedseffekter, samt hastig akkumulering af formuer der til stadighed ender hos den rigeste del af befolkningen. Sådanne udviklinger synes at fremhæve en manglende stillingtagen blandt befolkningen hvad angår en mere fair fordeling af velstand, idet der i stigende grad udvises egoistiske motiver over for hvem der bliver ramt af denne udvikling.

Fra en forståelse af historiens gang kan Pikettys arbejde fortælle os, hvor det moralske opstår ved siden af at større kapitaler har udviklet og afviklet sig. Her kan især de to verdenskrige ses som et vendepunkt eftersom at efter krigens ødelæggende effekt på kapitaler har givet anledning til at fordelingen af kapital, arbejde og handel er blevet genoptaget. På den måde har krigens ødelæggende effekter også bragt mennesker tættere på hinanden. Her viser efterkrigstiden sig at have en dæmpende effekt på større kapitalakkumulationer, men i senmoderne tid er muligheden for at opnå større formuer kommet igen ligesom før de to verdenskrige. Med tanke på at Adam Smith og Durkheim fremsatte deres hypoteser omkring moral og arbejdsdeling årene op til de to verdenskrige, kan det dog undre at den sociale virkning af arbejdsdelingen ikke er blevet forbedret i USA op til de to verdenskrige. Derimod eksisterer den en stor ulig indkomstforskel før de to verdenskrige, og efter at havde været dæmpet af i starten af efterkrigsperioden, har denne ulige indkomstfordeling i dag indtaget den samme højde som før krigen.

Konkurrencestaten

I Danmark introducerer Ove Kaj Pedersen en specifik tankegang med sin gennemgang af de samfundsmodeller der har karakteriseret det danske samfund fra verdenskrigene frem mod i dag. Den seneste samfundsmodel navngiver Pedersen som konkurrencestaten (Pedersen. 2011). I følge Pedersen bliver konkurrencestaten til gennem en historisk konstruktion af det danske samfund og dennes overgang mellem nationalstat til velfærdsstat og senest konkurrencestat. Når Pedersen gør dette beskriver han hvordan national sikkerhed, demokrati, frihed og lighed opstår, og hvordan disse hen imod nutiden bliver afløst af stigende krav om økonomisk tilfredsstillelse, konkurrence og effektivitet.

Hvad der er fælles for overgangen mellem nationalstat, velfærdsstat og konkurrencestat er, at de alle repræsenterer en række systemer hvori borgerne installeres til at opfatte deres samfund på en bestemt måde, hvilket Pedersen beskriver som en samfundsøkonomisk forestilling (SØF)

”den samfundsøkonomiske forestilling (SØF) er en ideologi om de økonomiske sammenhænge i det danske samfund. Der er tale om en særlig forståelse af, hvad en nationaløkonomi er, og af, hvordan man identificerer, analyserer og diskuterer økonomiske problemer” (Pedersen 2011: s. 17)

Pedersens introduktion af SØF beskriver en økonomisk ideologi der skal tænkes at udgøre en sammenhængskraft mellem stat og borgere ud fra en særlig måde at tænke økonomi på. Denne sammenhængskraft som SØF udgør, fremhæver Pedersen ved at beskrive og stille spørgsmål ved sammenhængskraften i nationalstat, velfærdsstat og senest konkurrencestat. Her beskriver Pedersen hvordan nationalstaten bliver defineret ud fra en national sikkerhed der opstod som

”reaktion på tilbagetoget fra Dybbøl i et forsøg på at skabe grundlag for et fællesskab, hvor det endnu var usikkert, hvem der var borgere under staten (også selvom de have indfødsret), og hvem der var udstyret med hvilke friheder under statens beskyttelse.” (Ibid. s 173)

Nationalstaten bliver her identificeret som en periode hvor statens sammenhængskraft balancerer mellem ydre og indre påvirkninger. Der sker her en dannelsesproces blandt borgere hvor de anerkender sig selv under den nation og fællesskab som det lever i. I efterkrigsårene overgår nationalstaten til en velfærdsstat ud fra starten på *”det øjeblik hvor>>det danske folk <<trådte i karakter og formåede at agere som ét folk, udstyret med en identitet, samlet i loyalitet mod staten og dens institutioner.”* (Ibid. s. 177) I takt med ophævelsen af den tyske besættelse af den danske stat efter krigen, skabes der større tillid mellem den danske borger, staten og dennes institutioner, hvilket danner et ideal om *”skolen som statens vigtigste redskab til at finde legitimitet og om personligheden var allerede formuleret længere forinden. Således havde den grundtvigske forestilling om mennesket som billede på gud (gudbilledligheden) været formuleret siden 1840’erne.”* (Ibid. s. 177) Med mennesket som et billede af gud, skabes et samfund hvor mennesket sættes i centrum og statens ansvar er at dets borgere får de rammer de behøver for at få et godt liv. Et ideal der indebærer større krav om demokrati og lighed.

I løbet af 1980’erne opstår en stigende kritik af velfærdssamfundets idealer om lighed og fællesskab. Særligt rettet imod de offentlige myndigheder og de rammer, den menneskelige frihed bestod af, lød kritikken at borgerne i velfærdssamfundet ikke formåede at drage optimal nytte af deres mulighed for at udfolde sig selv. Skolen og staten kunne ikke presse det enkelte individ til at søge hen imod at yde sit bedste for staten, på grund af en altdominerende forestilling om lighed, en lighed der ikke kunne *”vække den eksistentielle personlighed”*. (Ibid. s. 186) Med den faldende indsats fra de danske borgere, ramlede velfærdsstaten ind i en krise *”der gjorde det klart, at danskerne ikke handlede som forventede og ikke havde indfriet (eller evne til at indfri) det gode samfund.”* (Ibid. 187) Hertil lød det at danskerne manglede en opportunisme der ledte til at de tog ansvar for

sig selv, hvilket ledte til at velfærdsstaten ikke kunne sikre sig selv økonomisk. Med en eksistentiel krise og kritikken af at disse velfærdsidealiser går ud over den menneskelige frihed, overgår velfærdsstaten til et mere liberalt samfund, hvor sociale ydelser nedtrappes, og mennesket selv finder værdi i at efterfølge deres interesser og behov og oplever frihed og selvstændighed i form af et frit marked.

Det der kulminerede i overgangen fra velfærdsstat og konkurrencestat, blev ikke alene udført af kriser og kritik af menneskets frihed i et samfund hvor idealer om lighed og demokrati styrede den danske befolkning. Uden for de danske grænser medvirkede en anden udvikling også til at undergrave den danske velfærdsstat. Dette i form af at ny epoke blev indvarslet af den tidligere amerikanske præsident Bill Clinton i 1993, hvor han annoncerede at det globale samfund ville ændre dagsordenen og dermed kræve at nationer skulle tilpasse deres økonomi efter en global situation.

”Foråret 1993 indledte dermed en ny epoke i den internationale økonomis historie. Det var her, grundlaget for den globale orden blev lagt, og at globalisering som fænomen flyttede fra at blive diskuteret blandt akademikere, internationale organisationer og nationale politikere til at blive et fast emne på den internationale dagsorden. ” (Ibid. s. 41)

Varslingen af en ny epoke stillede større krav til nationer. De skulle tilpasse sig de vilkår som den globale økonomi stillede i form af fleksibilitet, konkurrence og tilpasning. Selvom varslingen af en sådan epoke ikke udviste åbenlyse krav der skulle imødekommes, måtte nationerne selv finde hvilken dynamik de ønskede at indføre. Dog lå der nu en evig trussel om, at hvis deres dynamik ikke viste sig at være effektiv, endte de med at halte efter de andre nationer, hvad angår deres evne til at opnå velstand iblandt nabolande og den globale økonomi. Med dette lægger Pedersen til et system der skal gøre det danske samfund effektivt både på et nationalt såvel som et internationalt plan.

Den Opportunistiske Personlighed

Pedersens beskrivelse af denne nye epoke, indebar at det danske samfund skulle godtage en forestilling om at globaliseringen stillede større krav om markedsdynamik, en dynamik der kunne tilpasses det transnationale plan i mellem Danmark og nabolande. Derved måtte det danske samfund accelerere sin transformation fra socialfunderet velfærdsstat til et mere frit markedsbaseret konkurrencestat. En transformation som var præget af forestillingen om, at de transnationale konkurrencevilkår blev givet af en større globalisering, hvor nationer opdrager deres borgere til at tænke samfundsøkonomi. Gennem denne evne til at tænke samfundsøkonomi opbygges forventninger til, at borgere i Danmark vil udvise større aktivitet, konkurrencedygtighed og tilpasningsmuligheder i forhold til det globale marked. Med denne installation skulle tidligere sociale og eksistentielle tanker, der dominerede i velfærdsstaten, afløses af en mere effektiv måde at tænke samfund og marked. Dette betød at kollektive ideer skal dæmpes og den danske borger skal nu udvise større

selvstændighed. Med andre ord skal den danske borger nærme sig den økonomiske forestilling om hvert enkelt menneske som økonomisk bevidst menneske, som en homo economicus: en rationel borger der gennem en forfølgelse deres egeninteresse og optimering af subjektive behov inden for forbrug og produktion, indtager en individuel rolle som samfundsøkonomisk drivkraft.

“Denne forestilling om den eksistentielle personlighed er i dag afløst af forestillingen om den opportunistiske person, som har fortrængt den politiske teori og moralfilosofien fra den offentlige debat og i stedet indsat økonomismen som samfundets ideologi nummer 1.” (ibid. s. 15)

Med en stigende tilpasningen af borgere som homo economicus, blev det tidligere fokus på borgeren i centrum afløst af en større selvstændighed mellem stat og borgere, hvor borgere indstilles til at tænke som selvcentrerede subjekter der viser engagement i det globale samfund og det internationale marked. Når staten afgiver et løfte om uddannelse, et godt helbred og et givende arbejde, skal den eksistentielle karakter hos de danske borgere træde i kraft ud fra deres selvstændighed, hvor de skal udfordre og udkonkurrere hinanden. Denne konkurrencedynamik skal skabes en ideologi der giver udtryk for at de eksistentielle behov ikke alene handler om velfærd og lighed, men også om at skabe eller gribe de chancer som stat eller marked tilbyder. Forskellen mellem disse to måder at tænke samfund, ses ud fra at velfærdsstaten fokuserer på moralsk dannelse, demokrati og politisk frihed, mens konkurrencestaten præges af en stærkere global dynamik, økonomiske muligheder og en konstant efterlysning af hvordan statslige institutioner kan gøres mere effektive.

Med Pedersens samfundsmodel opererer den politiske overbevisning inden for et samfundspolitisk spektrum hvor et pendul svinger mellem liberalisme der fremhæver frihed og uafhængighed og en socialisme der fremhæver fællesproduktion, social tryghed og krav om lighed. Her placerer Pedersen sig ikke politisk inden for den ene eller den anden side hvad angår liberale eller socialistiske ideer, hvor staten skal efterkomme den mere fri markedsfilosofi der er blevet foretrukket i konkurrencestaten, som også implicerer at der stræbes efter at maksimere borgeres frihed og statens rolle bliver minimeret. Derimod gør Pedersen brug af en økonomisk filosofi der indbefatter en blanding af socialistiske og liberale ideer. Hvor staten introducerer et stærkere forhold til marked og økonomi igennem en ideologi der går ud på at tilbyde borgere de rammer de behøver for at få et godt helbred, en uddannelse og komme i arbejde mens de optimerer sig selv i sådan en forstand at de bliver en økonomisk ressource i statens konkurrence med andre nationer. Her følger også et princip om at staten også skal gøres effektiv i forhold til at give borgerne bedre muligheder for at udgøre en samfundsøkonomisk ressource, med dette følger det også at statens mission er at placere dette samfundsansvar, som før lå i den måde hvorpå staten sørgede for deres borgere, til at ligge hos borgernes egen personlige indsats. Dermed *”udviskes med andre ord det princip for universel ydelse og service, som karakteriserede velfærdsstaten. Også princippet om, ’at det er samfundets skyld’, tones ned.”* (ibid. s. 285) med en ændring af sådanne samfundsprincipper bliver borgerne i en konkurrencestat derfor selv ansvarlige for deres tilstand.

Borgernes egne interesser og indsats bliver til den faktor som afgør deres tryghed, om de vil træde ind i denne samfundsøkonomiske arena hvor det handler om at leve op til de krav som samfundet stiller; du gør dig selv effektiv i forhold til de fælles mål staten stiller, hvor alle skal indgå i dette arbejdsmarked, mens staten skal sikre at markedet stadig kan stille arbejde til alle.

Et strengere fokus hen imod at integrere samtlige borgere på arbejdsmarkedet implicerer også at de der ikke ønsker, eller af psykiske eller fysiske årsager, ikke kan følge de principper som konkurrencestaten foreskriver, risikerer at blive sat uden for systemet, hvor den statslige, men også den nationale og broderlige støtte til denne gruppe af mennesker bliver reduceret til et minimum. Adam Smiths tanker fremhæver også den opportunisme som konkurrencestaten efterlyser, hvor principperne bag et personligt engagement, afgør statens mulighed for at skabe velstand. Ligesom Pedersen nævner Adam Smith at det borgerlige ansvar ligger hos dem selv, borgernes kamp for at overleve er også afgørende for at staten også kan overleve. Når borgere forventer at deres liv bliver sikret af ren og skær velgørenhed, forsvinder den dynamik, der sikrer statens overlevelse. Hver borger må gøre sig gavnlig og tage ansvar for deres eget liv.

Blandingsøkonomi og det homogene samfund

Ud fra at konkurrencestaten eftersøger en større selvrealisering eller opportunisme, sættes Pedersen det sammen med en samfundsdynamik der er selvkørende ud fra befolkningens individuelle måde at tænke samfund på. Her skal individet selv søge efter at skabe værdi samt søge efter værdi baseret ud fra egeninteressen mens de samtidig også forbedrer deres omgivelser og gør dem effektive således at muligheden for at realisere deres mål forbedres. Ud fra en søgen efter sådan en personlighed, kan det ledes hen imod en neoliberal måde at tænke samfund på, eftersom at den måde dagsordener der vedrører marked og interesser bliver prioriteret højere i forhold til dagsordener der drejer sig om at afhjælpe sociale samfundsproblemer. For Pedersen selv går den neoliberale filosofi i konkurrencestaten ikke ud på at maksimere den individuelle individuel frihed, mens den statslig indgriben reduceres til et minimum. Derimod tager Pedersen udgangspunkt i neoliberalisme som en forestilling der går ud på at vinde indflydelse og udøve magt på samfundsplan både økonomisk og politisk. Men når han siger at han indtager et neoliberalt perspektiv, er det ikke den klassiske form for liberalisme han tænker på, tværtimod tænker han på at

”neoliberalister ikke – nødvendigvis – er imod stat, ej heller imod at anvende politik til at fremme neoliberale antagelser, men tværtimod ser staten som en nødvendighed til at begrænse markedsfejl. Samtidig betragter de også staten som udstyret med fejl (statsfejl) og ser markedet som en nødvendighed for at begrænse disse.” (ibid. s. 26)

Dertil afviser Pedersens konkurrencestaten som et klassisk liberalt samfund, men hvad der nærmere kan forstås som en blandingsøkonomi. Dertil at de liberale elementer sikrer at staten tager højde for at markedets

effektivitet udnyttes, men samtidig skal staten begrænse markedsdynamiske problemer som udstår ud fra benyttelsen af markedet. Når dette fokus skifter mellem stat og marked, definerer Pedersen liberalismen som en kamp om ideer, hvor staten skal sikre at der til stadighed opstår nye markeder, samt at markedet samtidig bevæge sig hen imod ligevægt – (her forstået ud fra lav ledighed, mens der sker en stabil produktion og forbrug), mens staten selv sørger for at skabe betingelser for den frihed som borgerne efterspørger ud fra deres udnyttelse af markedet.

Når Pedersen beskriver neoliberalisme i form af en blandingsøkonomi, giver han også udtryk for at der er nogle dominerende kræfter i den form for neoliberalisme som indtages i dag. Dette dominans kan ses i form af at den fokuserer i højere grad på de selviske ideer i den liberale tankegang, såsom interesse, konkurrence og frihed. Denne dominerende indflydelse giver Pedersen udtryk for at starte hos de øverste institutioner som har indtaget ideen om neoliberalisme i en rolle som

”dominerende i den forstand, at nationale regeringer, internationale organisationer og de store interesseorganisationer (både for arbejdsgivere og for arbejdstagere) formulerer deres interesser, beskriver de økonomiske udfordringer og i det hele taget debatterer politik og økonomi med udgangspunkt i de samme antagelser.” (ibid. s. 28)

Her fortæller Pedersens også at hans egen opfattelse af neoliberalisme bliver fortrængt af en dominerende måde at føre og tænke statspolitik på. Hvad Pedersen mener, er at den opportunistiske personlighed der kommer til udtryk i de politiske debatter gennem egeninteressen, fylder mere end at løsningen på de problemer som samfundet giver udtryk for at skulle bekæmpe. Når Pedersen nævner sådan en dominerende tanke, bakker han også denne dominerende tanke op ved at fremhæve neoliberalismens betydning ud fra ”saltvand” og ”ferskvands”-økonomer. (de to ledende teori-økonomiske fraktioner omkring neoliberalisme, begge fra USA) Neoliberalisme bliver fremhævet gennem to forskellige former der er blevet udviklet sådan at den efterlader mennesket til markedets effektive dynamikker, hvor ferskvandsøkonomerne siger at *”markedet i sig selv bærer evnen til at søge mod ligevægt, og at arbejdsløshed er selvforskyldt eller er et udtryk for, at arbejdskraften ikke er tilstrækkelig mobil eller ikke ønsker at påtage sig arbejde til den løn, som markedet tilbyder.”* (Ibid. s. 29) mens saltvandsøkonomerne siger at *”det er de institutionelle forudsætninger for menneskelig handling, der er afgørende”* (ibid.) dermed ses samfundsproblemer såsom arbejdsløshed som en menneskelig fejl, og ikke som noget systemet skal gå efter at løse, og i så fald om systemet skal løse sådanne problemer, skal de enten begrænse sig selv mindre eller presse befolkning yderligere, således at de vil tage eller få et arbejde.

Når Pedersen alligevel tager udgangspunkt i neoliberalismen som den mest populære økonomiske teori, konkluderer han også med at konkurrencestatens neoliberalistiske ideer ikke skal ses som liberal i klassisk forstand, idet at

”den egentlige taber er den klassiske liberalisme, dvs. den ideologi, som lægger vægt på den enkeltes frihed for vilkårlig magtudøvelse og på, at offentlige magtudøvelser sker på grundlag af regler, der er positive og bestemte, og som derfor giver den enkelte mulighed for at forudsige, hvor, hvorfor og hvordan der udøves myndighed på fællesskabets vegne. ” (ibid. s. 287)

Konkurrencestaten skal indtage en totalitær ideologi der bestræber sig på at gøre sig selv effektiv ud fra at fremhæve og forfølge det der virker, hvor staten fungerer som transnational virksomhed, der er sammensat af politikere og statsledere der primært fokuserer på hvordan økonomistyringen udvikler sig i forhold til deres nationale konkurrenter.

For at en totalitær ideologi skal gøre sig effektiv, efterlyses derfor en høj grad af homogenitet, altså en personlighed som flere/alle borgere deler i et samfund. Vigtigheden bag en homogenitet skyldes at når graden af homogenitet er høj, dvs. at størstedelen af befolkningen deler de samme holdninger og ideer, forventes der også en høj grad af opbakning bag de mål der eftersøges i konkurrencesamfundet. Her forestilles at borgere blindt giver deres fælles samtykke til at følge statslige mål, hvor den demokratiske del af planlægningsprocessen allerede er givet på forhånd. Hvad der endvidere kendetegner denne blinde forudbestemmelse i konkurrencestaten, ses ud fra at gøre borgere forudsigelige ud fra installationen af en rationel adfærd hos borgerne. Denne adfærd indebærer en forudsætning der tyder på at borgere udover at være konkurrencedygtige, også tænker eller deler fælles ideer omkring de mål der er afgørende for at succes såvel som stabilitet hos konkurrencestaten skal sikres. Denne kan findes ud fra at skabe en omfattende ensartethed inden for borgernes personlige forogdtbefindende, dette ud fra at:

”[...] et land har større chance for økonomisk succes, hvis dets befolkning er homogen, dvs. deler en fælles national identitet og er kulturelt homogen, og det af flere grunde: (1) fordi det gør det muligt for befolkningen at samarbejde, (2) fordi staten opnår muligheder for at koordinere sine politikker og (3) fordi staten opnår mulighed for at mobilisere befolkningen til at bringe ofre med det formål at indløse en fælles (national) interesse. ” (ibid. s. 114)

Men samtidig udgør sådan en homogenitet også en risiko, idet at den skal være med til at skabe en vedvarende stabilitet og sikkerhed. Her kræves det også at den opsætning som denne homogenitet er baseret ud fra, har en økonomisk ensidig men alligevel socialt fleksibel form. Hvilket kan ses ud fra at borgere handler og tænker ens, men accepterer de forskelle deres medborgere udviser. Et andet problem opstår også når den giver anledning til at den personlige frihed bindes til en særlig måde at tænke markedsdynamik, leder til Durkheim fremhævelse af arbejdsdeling eller samfund som organisme. Her bliver tankestrømme og ideer bliver bremsede af den lukkethed som homogenitet implicerer i form af ensartede holdninger og ideer. I grænselandet mellem homogenitet og solidaritet sker en opdeling i mellem to forskellige måder at skabe det samfund som Pedersen

søger efter. I sådan forstand forstås homogenitet at sigte efter at skabe et system hvorved borgere tænker og handler ens, men ikke nødvendigvis indstillet med moralske værdier, hvorimod solidaritet skabes ud fra en følelsesmæssig tilknytning ud fra moralske eller sociale værdier. I sådan en sammenhæng bliver et ønske om større homogenitet en risikabel satsning dersom at sådan en proces giver komplikationer hvis den bifalder ekstreme forhold såsom racisme. Hvilket i denne sammenhæng leder tankerne hen imod den måde Piketty fremhæver den amerikanske forestilling om lighed, der bag facaden bestod af raceadskillelse, religiøs fundamentalisme, men også i form af en afvisning af personlige friheder og overbevisninger. Ud fra markedets manglende moralske dannelse bliver efterlysningen af en homogenitet også konkurrencestatens største svaghed. Hvilket ses ud fra at hvis der stilles krav om at konkurrencestatens borgere skal følge en totalitær form for økonomisk tænkning, kan dette implicere at visse dele af befolkningen bliver udsat, hvis de ikke ønsker at dele denne form for tænkning.

Konkurrencestatens implikation på borgerne

Pedersen taler for at staten skal gøre sig mere konkurrencedygtig. Dette skal opnås ved at indføre større konkurrence i alle statslige apparater, imens de gøres mere effektive, og denne proces i den generelle statslige tankegang, skulle dreje resten af samfundet hen imod denne retning. Men dette betyder ikke nødvendigvis, at Pedersen ikke har gjort sig nogen overvejelser, omkring hvordan sådan en udvikling vil påvirke samfundet ud fra en række etiske spørgsmål, såsom hvilke implikationer konkurrencestatens eventyr vil have for dennes borgere.

Her bygger hans etiske udgangspunkt primært på at skabe en social administrationsstruktur, hvor der lægges vægt på kontrolmekanismer, således at man efterfølgende kan vurdere på, om de virker eller ej. Han mener at de faktorer der skal reduceres, er dem der udtrykker en analytisk proces hvor længere og dybere undersøgelser udspiller sig. Med andre ord skal fokus på sagernes resultater, overgå til en mere fysisk, resultatbaseret proces. Dette kan ses som en meget upersonlig måde at vurdere borgere på, eftersom de resultater der kommer ud af det ikke nødvendigvis bifaldes af samtlige borgere. Pedersen giver udtryk for en række korte normative tanker om hvilke trusler og muligheder konkurrencestaten vil medføre, hvor udgangspunktet bliver at *"vurderingen vil være pragmatisk."* (Ibid. s. 276) men ud fra et mere generelt menneskesyn bliver Pedersens normative udgangspunkt at der ikke ligger nogen optimal måde at vurdere menneskelige principper, fordi han kan

"basere min vurdering på en bestemt politisk ideologi eller holdning og sige, at konkurrencestaten udgør en trussel imod den menneskeforståelse og lighedstanke, der ligger bag velfærdsstaten. Jeg kunne være lige så normativ og påstå, at konkurrencestaten fremmer den enkelte borgers ansvar for den samfundsøkonomiske udvikling, herunder den enkeltes ansvar for at tilrettelægge sit eget liv." (ibid.)

Men dette skal ikke forstås sådan at Pedersen er tilhænger af det ene eller det andet, derimod konstaterer han at har tilrettelagt sin

”vurdering på en accept af, at konkurrencestaten er kommet for at blive, og at vurdere den som et mangesidet fænomen, hvis kapacitet og hvis konsekvenser ingen på nuværende tidspunkt kan overskue. ” (ibid.)

Ud fra konkurrencestatens mangesidede facetter hentyder Pedersen til at hans forestilling om konkurrencestaten og hvad denne indebærer af kontrolmekanismer, er baseret på hvad Pedersen selv ser som en nødvendighed for at det danske samfund kan overleve i fremtiden. Hertil konstaterer han at den sociale ideologi der blev fulgt i velfærdssamfundet, ikke har kunne overleve i lyset af de krav som den nuværende såvel som den fremtidige situation stiller nationer og deres indbyggere, hvis både stat og borgere ønsker at leve under stabile forudsætninger hvad angår deres adgang til job, marked og fritid.

Pedersen har dog ikke altid givet indtryk for at hans teori støtter en disciplineret dynamik hvor overgangen mellem velfærd til konkurrencestat skal forhastes igennem systemet - med fokus på at borgere dannes til at blive mere selvstændige eller tage ansvar for sig selv. Pedersen fremhæver også en mere dynamisk overgang mellem disse måder at tænke samfund på. I en artikel fra Århus universitet har Pedersen forklaret at de sociale effekter af konkurrencestaten har medført en selvmodsigelse ud fra at disciplinere de studerende til at være både konkurrenter og medborgere. Ved at forstærke deres kompetencer gennem faglig konkurrence, eller rettere en selvudvikling – her beskrevet som en selvrealisering - forstærkes især deres selviske vilje til at konkurrere, men ikke nødvendigvis deres vilje til at indgå i et fællesskab.

”Reformpædagogikken er i sig selv paradoksalt fordi den på en og samme gang skulle disciplinere selvrealisering, men også gøre det enkelte individ mentalt egnet og ansvarligt for at bidrage til at realisere fællesskaber. ”

(<http://edu.au.dk/fileadmin/www.dpu.dk/aktuelt/magasinetasterisk/udenforhierarki/nr28april2006/060403111927-amp-type-doc.pdf>)

Hvad der kan forstås af denne udtalelse er, at økonomisk konkurrencementalitet og samfundsmæssig fællesskabsmentalitet (som indebærer samfundets sociale sammenhængskræfter) er problematisk at kombinere på en og samme gang. Dette kan betyde, at de økonomiske betingelser fra konkurrencestaten overhaler den sociale dannelse af borgerne, og dermed som Pedersen implicerer, dannes en ideologi der først og fremmest er baseret på selviske drifter, der påvirker den sociale sammenhængskraft, således at borgere i en konkurrencestat bliver mere opportunistiske men mindre ansvarlige. Det vil sige at borgere ikke konkurrerer for det fælles eller statens bedste, men derimod primært for at opfylde deres egne behov. Med tanke på at det selviske behov sættes fremmest, ligger akilleshælen i udnyttelsen af konkurrencestatens bestræbelser for at sikre et samspil

mellem markedet og offentlige institutioner der stiller uddannelse og arbejdskompetencer såsom socialøkonomiske værktøjer til rådighed. Dette betyder, at staten og de offentlige institutter alligevel ikke fremmes ud fra borgernes sociale og økonomisk-rationelle adfærd, men derimod skaber et system hvorved det udbytte, der kommer fra marked og institutter, bliver sendt dybere ned i borgernes egne lommer.

Men denne problematiske kobling af opportunisme og samfundsansvar fortæller også, at konkurrence ved siden af dannelsen af en følelse af homogenitet ikke alene vil sikre at befolkningen vil samarbejde uden først og fremmest at søge maksimering af egne behov. Særligt kan det være svært om at skabe en bred ideologi, når borgernes bestræbelser på at fremme statens bedste ved siden af en opportunistisk udnyttelse af markedet, medfører at borgere tipper til det ene eller den anden side. Man ville lokalisere ansvaret hos borgeren selv. Men ansvaret vakler mellem velfærd og konkurrencestat, hvor velfærdsstatens ansvar kontra konkurrencestatens selvstændighed leder til at borgere ikke føler sig ansvarlige for andre end sig selv. Hertil bliver spørgsmålet omkring ansvarlighed flydende mellem stat og borger, når statens dannelse af borgere skal føre til at ansvaret placeres hos borgerne selv, men alligevel udviser staten ansvar for dem gennem deres dannelse. Hvad dette også implicerer, er at der ikke længere er en overordnet følelse af pligt, der styrer borgernes adfærd i forhold til lovgivningen, når Pedersen fremhæver hvordan konkurrencestaten kan gøre borgere mere effektive gennem en større opportunisme. Forstået sådan, bliver ansvarlighed disponeret ud fra hver borgers evne til at udfylde sin rolle som samfundsøkonomisk ressource og ikke i deres sociale og miljømæssige ansvar over for omgivelser og medmennesker. Når sådan en struktur indføres, tænkes denne også at have en implikation på borgernes empatiske forståelse af hinanden, hvor det ikke længere handler om at fremme gode borgere, men effektive borgere.

I sin kritik af reformpædagogikken skriver Pedersen også at konkurrencestatens uddannelsesforløb sætter spørgsmåltegn ved hvordan kompetencegivende egenskaber skabes *"Når erhvervsuddannelsernes pædagogik siver ned i grundskolen, så skal eleverne kompetenceudvikles fra første færd. Resultatet er, at det brede almindelige formål kommer under pres"* (ibid.) og desuden impliceres det at sammenfletningen af den økonomiske fremdrift og den social sammenhængskraft vil begynde at skille sig ud. Især når den økonomiske dannelse af borgerne strækker sig helt ned til de første skoleår. Og her fremhæver Pedersens konkurrencestat en selvmodsigelse, når han nævner hvordan den samfundsøkonomiske forestilling skal udvikle borgere til at tænke samfund. Men dette giver samtidig også den dynamik, som Pedersen ønsker, at borgere ikke skal lade sig styre af en særlig måde at disciplinere sig på, når deres fremtid bliver tilrettelagt af en socioøkonomisk overbevisning planlagt allerede når de starter i børnehaven.

Afrunding på konkurrencestaten og dennes forhold til empati.

Når Pedersen fremhæver de forudsætninger som konkurrencestaten består af, konstaterer han ikke, at konkurrencestaten bliver til den næste form for samfundsmodel. Derimod tager han udgangspunkt i, at den

tidligere velfærdsstat for længst er et afsluttet kapitel i forhold til, hvordan danskere bør tænke økonomi og samfund i dag. Når danskerne allerede har udviklet en ny måde at tænke samfund på, skyldes det at der er opstået nye interne og udefrakommende påvirkninger, der har medvirket til, at den måde hvorpå en socialstat som velfærdssamfundet byggede deres eksistentielle værdier i danskerne, ikke længere kan overleve økonomisk. Denne overgang mellem konkurrencestat og velfærdssamfund fortæller os også, at i perioden hvor velfærdsstaten stod på sit højeste blev de moralske og empatiske meninger i samfundet sat øverst på prioriteringslisten ud fra de sociale problemer som velfærdsstaten stod over for. Motivationen om at tilfredsstille den danske fællesånd stod højt. Men påvirkningen af det moralske blev samtidig et af de udslag der gjorde at velfærdssamfundet mistede sin legitimitet, idet muligheden for at borgerne kunne udfordre hinanden og sig selv, blev afgjort af en moralsk forestilling.²

Transformeringen af velfærdsstat til konkurrencestat, har borgere derfor kunne slippe de undertrykkelser som velfærdsstaten prægede sine borgere med i form af en moralsk dannelse. Derfor dannes en samfundsstruktur som kan tilbyde borgerne præcis det de vil lave og have, men det at ansvarlighed skabes hos den individuelle borger selv kan koste på det moralske forhold mellem borgerne. En større frihed, men ikke en ubegrænset frihed. Det institutionelle ansvar for borgernes sikkerhed som før flød gennem velfærdsstatens bureaukratiske hierarki er ikke længere med til at afgøre om den enkelte borger ønsker at tage ansvar for sine omgivelser. Dermed bliver det sociale ansvar og pligt for samfundet ophævet fra samfundets fælles mål og bliver placeret hos den individuelle borger selv. Udfordringen heri ligger i at få konkurrencestatens borgere til at balancere mellem ansvarlighed og egoisme, en fællesskabsfølelse og en markedsopportunisme. At de samtidig med at de realiserer personlige mål, opretholder en vilje til at indgå i et socialt system hvor deres arbejde tjener til at sikre et fælles mål.

Empatien i forhold til velfærd og konkurrencestat kan derfor siges at være defineret ud fra en social sammenhængskraft. Hvor velfærdsstaten tog højde for borgernes mulighed for at indgå i et samfund, går konkurrencestaten efter at styre empati ud fra ethvert menneskets individuelle evne til at udgøre en økonomisk ressource. Hvad dette implicerer er, at det empatiske fokus flyttes fra at handle om svagheder til at handle om styrker.

Analyse af forholdet mellem empati og økonomi

Når begrebet empati sættes i spil i forhold til samfundsdynamikker og markedsøkonomi, skal det forstås sådan at empati har sit eget studie i den psykologiske definition af empati. Ud fra filosofi og samfundstænkning, herunder den måde markedets økonomiske effekter påvirker mennesker i et samfund, bliver Adam Smiths

² Man kan vel sige at den danske jantelov er en af de mest udbredte udtryk for den danske moralforestilling, der præger danskernes forhold til markedsøkonomi

moralfilosofi, herunder hans fremhævelse af empati et af de kernebegreber, der påvirker markedets påvirkning af den sociale del af samfundet, som justerer den måde det menneskelige følelsesliv forholder sig i forhold til en normativ opfattelse af, hvordan mennesker bør handle over for hinanden.

Ud fra Adam Smiths moralfilosofi, med fremhævelsen af sympati og respekt ud fra empathiske effekter, bliver empati forstået som et begreb og en evne, som mennesker besidder til at kunne sætte sig ind i hinandens følelsesliv. Men det omhandler ikke kun hvordan individets egne følelser forholder sig til andre menneskers situation; det er lige så afgørende at individet selv kan mærke andre mennesker sætte sig ind i deres følelser. Det bidrager til en stærkere forståelse af forholdet mellem mennesker og en forestilling om hvad der er rigtigt og forkert ud fra det som det menneskelige følelsesliv udtrykker, og med vores handlinger som målestok. Hvis vi sætter moral og økonomi op imod hinanden, bliver det to poler der har hver deres nyttige betydning. Mens den ene tager udgangspunkt i naturlige, subjektive handlinger, tager den anden udgangspunkt i rationelle og logiske handlinger. Kombinationen af disse to poler, medfører en masse komplikationer hvad angår frihed, tillid, samhørighed, kreativitet og behov - for at nævne nogle eksempler. Denne opgave forsøger at belyse, hvad det vil betyde hvis den ene form for tænkning begynder at dominere i en tid, hvor, der efterlyses et effektivt marked der kræver en større individualisering, mens der samtidig tages højde for det moralske eller etiske for at forbedre det sociale forhold mellem mennesker. Med udgangspunkt i det der fremhæves i resten af denne opgave forsøges det belyst hvordan der udvikles en konkret solidaritet mellem mennesker, så udviklingen af et samfund sikrer tryghed og en social fordeling af arbejde, mens den samtidig medfører en tilsvarende udvikling inden for teknologi, handel og samarbejde.

Sammenligning af et klassisk perspektiv i forhold til i dag

Ud fra den måde hvorpå økonomi og moral sættes i spil fra to forskellige tidsperioder, kan det mærkes at der ligger en forskel i at læse moral og økonomi fra et klassisk perspektiv udtrykt gennem Adam Smith og Emile Durkheim, i forhold til den form for økonomi og moral, der udtrykkes i dag. En af de største forskelle skyldes, at der er opstået flere teorier omkring sociale og liberale former for markedsøkonomi, såvel er der blevet indsamlet flere konkrete informationer der beskriver hvordan de økonomiske dynamikker forholder sig ud fra en længere tidsperiode.

Fra en direkte sammenligning ser vi at Adam Smith og Emile Durkheim begge har stor tiltro til det potentiale der ligger i at forfølge en fri markedsøkonomi, såvel som de muligheder der ligger i en arbejdsdeling der skaber et tættere forhold mellem mennesker der samtidig åbner op for en social og teknologisk udvikling. I dag udtrykker Thomas Piketty og Ove Kaj Pedersen en mere kompleks forståelse af markedsforholdet, som viser større indsigt i hvordan disse økonomiske samfunds dynamikker rent faktisk fungerer. Ud for forholdet mellem økonomi og moral involverer Emile Durkheim og Adam Smith det moralske aspekt meget mere i forhold til

de moderne tekster. Piketty og Pedersen giver begge et minimalt indtryk af, hvordan det moralske bør forholde sig. Hos Durkheim og særligt Adam Smith udgør det moralske en central enhed, idet han fremhæver en række menneskelige karakteristika, der spiller ind i konstruktionen af den sociale del af et økonomisk samfund. Samtidig opstilles der også et skeptisk forhold til den måde, hvorpå marked og økonomi leder mennesker, når Adam Smith beskriver en korrumpereende fremtidsudsigt ud fra markedseffekterne, fordi den påvirker fordelingen af rige og fattige. Fra dette perspektiv udvikler både Adam Smith og Durkheim moralfilosofi side om side med en markedsfilosofi, hvor det menneskelige følelsesliv udgør en mekanisme hvorved mennesker skaber en social sikkerhed ved siden af de effekter det økonomiske system giver. I dag bliver moral fremhævet som en personlig indstilling i de moderne tekster især sætter Ove Kaj Pedersen det menneskelige følelsesliv i skak under vægten af en globalt etableret samfundsdyamik. Her udgør borgernes sociale rolle en del af den effektivitet, som samfundet behøver for at kunne udvikle sig, at de fokuserer på, hvordan de gør sig selv til en effektiv samfundsressource.

Ud fra et mere individuelt perspektiv bliver betydningen af det moralske reduceret og placeret inden for hvert menneskes individuelle holdninger. Sagt på en anden måde, moral gøres mere irrelevant i forhold til moderne samfundsvidenskab, der ifølge Pedersen primært retter sig efter at tilfredsstille et økonomisk resultat. Dette implicerer at menneskelige følelser omkring hvad de hver især mener er rigtigt eller forkert, skal udtrykkes under en forestilling om rationel økonomisk adfærd. Men på den anden side skal mennesker realisere deres følelser, ønsker og behov gennem det frie marked.

I forhold til Adam Smith viser Pedersen hvordan man gør det økonomiske system i Danmark mere effektivt, men denne effektivitet presser nogle af de allerede etablerede moralske værdier i det danske samfund. Ved at sætte økonomisme foran som samfundets primære dynamo, udfordrer Pedersen den moralske orden der eksisterer i det danske samfund, eftersom at Pedersen fremhæver et opportunistisk og kynisk forhold mellem mennesker og stat. Dette er en kontrast til de tidligere indstillinger i Danmark hvad angår velfærd og fællesskab. Her udnytter Pedersen den afhængighed der skabes ud fra Durkheims organiske solidaritet, ved siden af konstruktionen af en homogenitet hvorved borgere deler de samme holdninger og ideer. Dette er umiddelbart Pedersens udvej hvad angår sociale sammenhængskræfter som Durkheim fremhæver gennem moralen og dennes betydning for at skabe et solidarisk bånd mellem mennesker. Med dette skaber Pedersen et billede af, at mennesker i dag skal gøres mere kyniske og rationelle, og det er det med de rigtige midler, skal skabe teknologisk udvikling og økonomisk vækst.

I forhold til Pedersen, forholder Piketty sig neutral hvad angår implementeringen af moralske eller normative værdier. Derimod overlader han tilstanden af moral til de kræfter der opstår, når en lovlig justering såsom en skattepolitik indføres. Dette forstås sådan at Piketty udtrykker at normative kræfter ikke er omfattende nok til

at ulighed kan undgås i fremtiden. Grunden til at Piketty vælger denne indstilling, kan deduceres ud fra at muligheden for at fremhæve normative værdier inden for det globale samfund ses som utilstrækkelig, eftersom at afstande og forskelle inden for bl.a. geografi og kultur gør en målsætning om at skabe en fælles moralsk orden nærmest umulig at opnå (i hvert fald inden for en kortere tidsramme). Dette betyder samtidig at i takt med at det globale samfund udvikler sig og globale udvekslinger tager til, bliver konkrete justeringer foretrukket over for normative kræfter, herunder en udviklingen af en social orden såsom pligter og muligheden for at mennesker igennem deres følelsesliv kan opnå en forståelse af de sociale værdier, der giver velstand.

Metafysikken bag en Usynlig Hånd

I det følelsesmæssige samspil mellem moral og marked udtrykker Adam Smith to forskellige former for metafysiske kræfter i forholdet mellem den nytte, der fremhæves inden for marked og stat i *Wealth of Nations*, og den nytte der kommer frem i form af den adfærd iblandt mennesker, der udtrykker det gode samfund i *The Moral Sentiments*. Her fremgår det at Adam Smith ikke synes at opstille nogen direkte sammenhæng mellem disse to felter, tværtimod fremhæver Adam Smith på den ene side de moralske handlinger (deduceret fra menneskelige følelser) mens han på den anden side fremhæver den nytte som skabes ud fra selviske ambitioner, arbejdsdeling og markedsdynamikker. Men der hvor de to værker møder hinanden kan ses i den usynlige hånds metafysiske betydning, hvorved det normative samfund accepteres ved siden af de muligheder som markedsdynamikkerne udtrykker. Et eksempel på dette kan ses i den måde hvordan mennesker tilnærmer sig et samfund, hvor mennesker føler sig lige.

Adam Smiths opdeling af disse to felter kan på mange måder ses som en genistreg, eftersom at opdelingen af disse to værker giver anledning til at disse tanker omkring økonomisk nytte og moralsk adfærd kan udvikle sig i hver sin retning. Her fremgår det, at den liberale markedsfilosofi kan udvikle og optimere menneskets evner ved at skabe en organisering, der udnytter markedets abstrakte dynamik, mens den anden stimulerer mennesker til at fordele markedets velstand blandt størstedelen af jordens indbyggere. Her har Adam Smith endvidere stillet spørgsmålstejn ved hvordan menneskets forhold til hinanden kan sættes i perspektiv, således at de ønsker at en social dynamik hvor velstanden spredes ud blandt flest mulig. Dette kan forstås sådan at moral og pligter giver anledning til skabe et bedre samfund hvad angår tillid til omgivelser, medmennesker og stat, samt en overholdelse af lovgivning både nationalt såvel som internationalt. Samtidig implicerer den selviske forfølgelse af markedsdynamikker og en effektiv arbejdsdeling at både individ og stat kan opnå større effektivitet ud fra at sprede velstand via markedets dynamikker. Ud fra en filosofisk læsning af de to værker giver de begge udtryk for hvad vi kan forstå som en egentlig etik/moralfilosofi, der bestræber sig på at skabe et samfund hvor alle mennesker kan føle sig frie og opnå velstand.

Inden for samspillet mellem disse to forhold kan den usynlige hånd læses ud fra to forskellige perspektiver: at den udgør en utopisk dannelse af det ideelle samfund og marked, hvor mennesker gør alt for at skabe velstand for sig selv og hinanden, eller et effektivt apparat til hvordan markedet effektiviseres sådan at teknologiske og økonomiske resultater forstærkes. Her fylder den sidstnævnte en central funktion i blandt markedsøkonomiske hensigter, eftersom denne indebærer en tilfældig skabelse af interesser som kan deles af andre. Dog indebærer denne også at egoistiske og grådige drifter belønnes, drifter der ikke primært eftersøger en fordeling af velstand. På den anden side udviser mennesker også et behov for at dele deres interesser med hinanden, at udnytte deres sociale forhold, således at deres interesser spredes. Dette betyder at mennesker aktivt skal deltage i en social dynamik, hvor de involverer hinanden på en fair måde. Ifølge Adam Smith er mennesker udrustet med en større kærlighed til sig selv end til det andet menneske. Mennesket tænker først og fremmest på dem selv når basale behov sættes på spil, men samtidig besidder mennesket en angst, en frygt for at blive udstødt og alene. Her opstår en metafysik der styrer dette forhold mellem at tænke på sig selv og andre mennesker gennem den usynlige hånd. Den fungerer ikke kun som en skabende kraft som skaber muligheder på markedet gennem en forfølgelse af menneskelige interesser, men også ses som den kraft der sikrer menneskets sociale kontakt til hinanden, at mennesker skal samarbejde for at overleve.

Mens den usynlige hånd spiller en rolle inden for det, der driver markedskræfterne hen imod en ligevægt som skaber arbejdspladser og velstand for alle, er denne ligevægt også afhængig af den sociale situation. Ud fra det som Piketty viser, har den usynlige hånds effektivitet på markedskræfterne indeholdt en ineffektiv faktor hvad angår det sociale forhold. Her ses at forestillingen om det effektive bag den usynlige hånd har medført større ulighed, hvad angår de kapitaler der fordeles, men også den måde hvorpå rigdom og fattighed opfattes. Den sociale del af den usynlige hånd giver også udtryk for hvad det menneskelige følelsesliv betyder ved siden af en markedsøkonomi. Arbejdsfordelingen, og den velstand markedet kan give, skal skabes ud fra en forestilling om at jordens ressourcer skal gives lige ud til alle mennesker.

På en anden måde kan den sociale del af den usynlige hånd også forstås gennem Adam Smiths religiøse overbevisning. Den spiller en rolle som det guddommelige på jorden, gennem det som menneskets følelsesliv udtrykker skabes der en normativ tilnærmelse og forståelse af, hvordan mennesker bør handle over for hinanden. Her udgør den usynlige hånd det harmoniserende forhold mellem mennesker, ud fra menneskets evne til at føle, genkende og anerkende hinandens følelser. En harmoniserende effekt der derefter giver anledning til at samfund og marked kan overgå sig selv og udvikle sig, hvad angår den måde, hvorved mennesker ønsker at omgås hinanden. Her betyder det sociale bedre muligheder for at mødes, udvise omsorg, udveksle ideer, handle, producere og udveksle varer. Her udgør det moralske en skabelse af personlig tilknytning mellem mennesker, som giver et ønske om at fordele deres interesser så den på en gavnlig måde

når ud til flest mulige mennesker. En implementering af moralske og social dynamikker skaber også flere behov for at mennesker respekterer hinanden, og større tillid til at dele deres ideer.

En normativ tilnærmelse af hvad der er den mest fordelagtige måde at behandle mennesker på, giver udtryk for at blive forstyrret af økonomiske effekter såsom et større ønske om frihed, grådighed, eller det kommer til udtryk ud fra den distance der eksisterer mellem rige og fattige. At muligheden for at skabe en moral neutraliseres af distancerende effekter, såsom mistro, egoisme og uvidenhed som en overdreven tro på egne evner, der fordærver den sociale kontakt mellem mennesker. Derved skabes en større afstand mellem mennesker som leder til at de sympatiske effekter ikke kan udfolde sig, og udvikle en social forståelse af hvordan mennesker bør handle over for hinanden.

Adam Smiths moralfilosofi kan i praksis læses som at tilnærme sig en normativ forståelse af det menneskelige følelsesliv og forholdet mellem mennesker, og samtidig skabe en samfundsdynamik, hvor menneskers frihed udnyttes på markedet. Når Adam Smith fremhæver hvordan effektive markedsdynamikker indebærer en selvisk forfølgelse af interesser, såsom konkurrence, rationel adfærd og kynisme bliver de subjektive forhold udfordret gennem forståelsen af moral og integritet og den kurs markedet udvikler sig hen imod. Når Adam Smiths moralfilosofi sættes på spil ud fra dette, fortæller den usynlige hånds metafysik, at de følelser mennesker besidder ikke bør undertrykkes af nogle mekanismer, som skaber splittelse mellem mennesker, såsom et samfund hvor alt handler om økonomisk gevinst. Her kan det sociale forhold mellem mennesker tjene som en tro på at penge eller rigdom ikke er kilden til al lykke. Dette byder derfor på at mennesker glædeligt skal udnytte deres frihed, men samtidig også respektere den integritet mennesker udtrykker baseret ud fra de følelser som de selv og andre mennesker udtrykker.

En effektiv måde at tænke samfund

I Pedersens konkurrencestat opfinder og fremhæver Pedersen ”den samfundsøkonomiske forestilling” (SØF) som nutidens, og fremtidens, form for tankegang der skal udbredes blandt befolkningen, således at statens økonomiske status konstant sættes til diskussion og bliver udviklet ud fra de stærkeste argumenter. Denne SØF bærer her præg af at forholdet mellem mennesker skal forkyndes til at mennesker tænker økonomisme overfor for menneskelige dispositioner der bl.a. indebærer respekt og hengivenhed. Med Pedersens ”økonomisme” forstås det her at der er opstået en diskurs hvor økonomiske begreber som egeninteresser, konkurrence, rationel adfærd m.fl. træder ind i samtlige sfærer af det menneskelige liv. Med dette forstås også at det, der tidligere sås som fundamentalt for at skabe tillid, samarbejde og vidensdeling ikke længere afhænger af en vilje til at hjælpe andre mennesker, men derimod af økonomiske motivationer.

Pedersens fremhævelse af konkurrencestaten medfører også, at han ikke ser nogen anden anledning til at denne tankegang ikke skal accepteres i samfundet i dag, eftersom at det danske samfund i dag er presset af globale foranstaltninger, der ikke lader andet tilbage at vælge imellem. Dette får nogen af de motivationer bag de problemspørgsmål, der er stillet i denne opgave til at træde i karakter. Vil en øget ”økonomisme” lede til en faldende empati? Kan vi, på trods af effekten af disse foranstaltninger stadig bevare solidariteten i det danske samfund? Til dette er svaret både ja og nej. På ja-siden kan vi se, at det økonomiske liv er præget af videnskabelige og rationelle tankegange, og det at denne tankegang invaderer det menneskelige følelsesliv vil unægtelig lede til at menneskets sympati for hinanden vil blive rationaliseret og derfor vil ændre sig. Deraf medfører det at menneskelige følelser bliver systematiseret (eller stigmatiseret) i forhold til den normative forståelse af hvilke samfundsdynamikker, der foretrækkes. Men på den anden side kan empati ikke stigmatiseres, eftersom at mennesker skal benytte sig af en minimal grad af sympati for at initiere en kontakt mellem hinanden, som endvidere bliver til en interaktion, såsom en handel, og i sådan en sammenhæng kan en overflod af empati ses som et forstyrrelseselement over for fordelingen af interaktionens elementer. På nej-siden ses det at ved siden af den moralfilosofi som Adam Smith fremlægger, hvor menneskets følelsesliv forstås som en del af den normative udvikling vil økonomismens effekter ikke tage forbehold for, hvad vi forstår som egentligt moralsk, at mennesker skal acceptere markedsøkonomiens effekter, såsom en stigende ulighed som noget givent. At hvis mennesker skal dannes til at tænke økonomi og samfund med samfundet som en kæmpe virksomhed, hvor alle mennesker skal bidrage med deres arbejdskraft. Her kan det menneskelige følelsesliv udgøre en kilde til interne konflikter om det normative, når samfundet som virksomhed ikke kan organisere alle disse strømme af tanker, ideer og holdninger, der udtrykkes blandt befolkningen.

Pedersens reaktion på det globale pres, giver at hans forståelse af den usynlige hånd og dennes abstrakte betydning, læner sig til en meget økonomisk forståelse af Adam Smiths usynlige hånd. Her udgør metafysikken bag den usynlige hånd primært et middel til, hvordan et samfund skaber størst mulig effektivitet. Men Adam Smiths usynlige hånd handler ikke kun om økonomi, men også om at skabe en samfundsmodel, der gennem moralsk arbejdsdeling og marked skaber velstand for alle. Heraf følger at ved et primært fokus på at gøre markedskræfterne mere effektive, såsom den begrænsning friheden får under en planøkonomi, vil det menneskelige følelsesliv skabe uforudsete problemer. I dette tilfælde, vil der opstå et større behov for en følelsesmæssig frihed, en nærhed mellem mennesker. Her er samfundet ikke nogen virksomhed, idet en virksomhed i modsætning til et samfund, kan afskedige og ansætte ny arbejdskraft, hvorimod at i et samfund skal samtlige borgere indlemmes i den samme organisation.

Durkheims moralfilosofi og dannelse af en menneskelig solidaritet giver det indtryk, at en samfundsøkonomisk forestilling som omdrejningspunkt for solidaritetskræfter i et samfund er en risikabel beslutning. Det skal dog

ikke ses som en umulig mission, men der ligger en skrøbelighed i at skabe en solidaritet, der er baseret på markedsdynamikker, eftersom denne kræver en høj grad af tillid mellem mennesker. Dette ses hvis mennesker begynder at udvise en negativ adfærd såsom en stigende korruption, som f.eks. at sende deres penge i skattely i et fjernt land, så vil den sociale tilknytningskræft i denne solidaritet blive mere uklar, da der ikke er nogen moralsk måde at retfærdiggøre denne adfærd, hvis ansvaret skyldes de økonomiske dynamikker. Samtidig implicerer denne økonomisme også at de hæmningsløse forestillinger blandt mennesker slippes løs, hvilket igen ikke giver anledning til en social tilknytning mellem mennesker, når sammenhængskraften er baseret på en selvisk forfølgelse af interesser. Dertil kan det fremhæves at et samfund baseres på alt andet end moral eller integritet, medfører at den sociale tilknytning mellem mennesker bliver svagere. Problemet ved dette er at den sociale mobilitet bliver sværere at udlede, når det f.eks. kommer til politiske programmer, som søger efter at fremme nationens bedste bliver undergravet af et ønske om større personlig frihed.

Denne sociale mobilitet bliver yderligere splittet af de ting som Piketty fremhæver i sit arbejde hen imod at beskrive kapitalbeholdningers udvikling gennem historien. Her ses det at når kapitalstørrelser vokser hurtigere end selve den menneskelige vækst, medfører denne udvikling at økonomibeholdninger skal spredes før de leder til et samfund, der består af stor gruppe fattige og mellemstående og en meget lille og magtfuld elite der sidder på en størstedel af den globale kapitalbeholdning. Denne fordeling medfører at den økonomiske disponering svækker de politiske beslutninger, da disse skal tage forbehold for de behov, som den lille elite udtrykker, idet de sidder på hovedparten af de økonomiske aktiver. Hvad Pikettys undersøgelser implicerer, er at uhæmmet grådighed ikke er effektivt, hvis der ikke er en legal begrænsning til at sikre at kapitalfordelinger bliver fordelt på en mere effektiv måde.

Men hvad Pikettys undersøgelser fortæller os endvidere i forhold til Pedersens SØF med udgangspunkt i Adam Smiths moralfilosofi, at der grundlæggende ønskes en større frihed mellem borger og stat i menneskers mulighed for at udfolde sig på markedet. Men med de effekter vi har i dag, synes problemet ikke at skyldes at stat, eller lovgivning ikke udfylder sin rolle godt nok, men derimod at mennesker ikke har noget normativt udgangspunkt. Her bliver problemet netop den distance som Adam Smiths fremhæver ud fra den måde, hvorpå mennesker kan føle sympati. Ud fra Adam Smiths eget eksempel er menneskers frygt for at et naboland skal falde ned i et sort hul afhængig af, om de kan mærke en form for sympati. Hvis visse økonomiske effekter, såsom konkurrence og rationel adfærd, leder til at mennesker ikke udtrykker sympati for hinanden, vil det blive mere kompliceret at få mennesker til at arbejde sammen om de effekter der kan sikre og sprede velstand.

Sammenhængskraft imod selvstændighed

Mens Adam Smith opdeler moral og økonomi i to forskellige former for nytte, tager Durkheim udgangspunkt i menneskers forståelse af moral, og hvordan moral indvirker på markedsdynamikker. Ifølge Durkheim skal

marked og økonomi opfattes som to separate videnskaber, hvor spændingen mellem disse to videnskaber udgør et middel til velstand, et middel der virker bedst når flest mulig mennesker samarbejder. På den måde fungerer forståelsen af moral ikke kun som et abstrakt sæt af regler, men også som social sammenhængskraft, der skaber en social tilknytning mellem mennesker. Moral er ikke en videnskab inden for de videnskaber der gør markedet mere effektivt, men en separat videnskab der i forhold til marked og produktion tjener til hvordan disse dynamikker får mennesker til at arbejde sammen. Dertil bliver Durkheims fremhævelse af arbejdsdelingen relateret til en selvstændig forståelse af hvordan samfund og marked påvirker mennesker, hvordan de bindes sammen af et fælles formål, og hvordan markedets individualiserende effekter fortsætter et overordnet mål om at bevare samfundets eksistens.

Til forskel fra Adam Smith, sætter Durkheim sig ikke ind i hvordan moral forholder sig til følelser. Durkheim tager udgangspunkt i de pligter og den funktion der kommer til udtryk ud fra det som mennesker opfatter som moralsk. At moral refererer til de sociale dynamikker i menneskelig adfærd, der tjener til at mennesker opfører sig på en måde der ikke skaber forargelse eller splittelse i et samfund. Durkheim fremhæver moralitet som et studie i sig selv, og ikke blot et studie i hvordan mennesker kan få den mest fordelagtige og retfærdige udnyttelse af markedet, men også hvordan mennesker får det bedste ud af den dominerende samfundsstruktur som er pålagt de mennesker, der lever i det samme samfund. I modsætning til en moralfilosofi som beskæftiger sig med at forstå det enkelte menneskes følelser som Adam Smith undersøger, fordyber Durkheim sig mere i den organiske sammenhængskraft der binder borgere sammen. Man kan dermed sige at Durkheim skruer op for kræfterne bag Adam Smiths moralfilosofi, at den empatiske sammenhæng, også udgør en samfundsfølelse, en følelse af at borgerne vil det bedste for hinanden.

Hvad angår det moralske som en praktisk egenskab, kan det ud fra Durkheim og Adam Smith, fremstå som uklart og udefineret i forhold til dennes praktiske anvendelse. Men der hvor moral bliver til et konkret samfundsfænomen, er det den måde hvorpå et samfund definerer sig selv. Her udgør en samfundsfølelse det sociale fundament, og der opstår en følelse af solidaritet, bygget ud fra de lighedsfaktorer som de moralske rammer stiller over for deres borgere. Ud fra lovgivning og marked skabes et udtryk for, hvordan det moralske skal forstås, at et samfund ikke kan ledes uden en social forpligtelse mellem borgere, en respekt for lovgivningen såvel som den måde hvorpå borgere arbejder sammen. Når Durkheim opstiller en mekanisk og organisk solidaritet, fortæller han at samfundets sammenhængskræfter ikke blot udløses af rationelle tanker eller ideer. Men at begge former for solidaritetsfølelse udløses af en repressiv kraft som lovgivning og marked overfører på dennes borgere. At følelsen, der deles af samtlige borgere i et samfund, skabes ud fra forpligtelser såvel som moralske værdier. Ud fra samspillet mellem en mekanisk og organiske solidaritet, viser Durkheim at mennesket ikke alene udvikler en forpligtelse over for hinanden, hvor de føler sig trygge og sikre ved hinanden, men også begynder at involvere hinanden følelsesmæssigt i deres samfund - på trods af uligheder

og forskelle. Her bliver den enkelte borger ikke nødvendigvis afhængig af deres egen vilje til at indgå i denne sammenhængskraft, men giver plads til at større mængder af mennesker finder fælles grund på trods af deres praktiske forskelle.

Ud fra Durkheims opstilling af de to forskellige former for solidaritetsdannelse, aktiverer det frie marked begge former for solidaritet, idet markedets dynamikker efterlyser en række individuelle behov. Dette kan forstås sådan, at når individuelle behov begynder at dominere på markedet, fx gennem konkurrence eller når lovgivningen ikke opstiller et oprigtigt billede af, hvad der er acceptabelt, bliver moral og sammenhængskræfter udfordret. Durkheims hypoteser omkring solidaritet bliver sat i spil i forhold til det billede Pedersens giver, hvor mennesker bør udgøre en samfundsøkonomisk ressource, og staten ikke skal gøres til genstand for ansvar. Her kan det ses at Pedersen ønsker at skabe en stærk organisk solidaritet, ved at danne borgere til at blive individuelle objekter, der skal gøre sig afhængig af hinandens kvaliteter. Den personlige udvikling mellem mennesker skal baseres på en opportunistiske personlighed som en social (organisk) sammenhængsfaktor. Her kan det ses at når den opportunistiske personlighed stræber efter en økonomisk fortjeneste, udgør opportunismen en trussel mod de sociale værdier som mennesker skaber mellem hinanden. Opportunisme baseret på økonomiske principper kan risikere at byde imod menneskelige principper, hvilket med andre ord forstærker accepten af unfair konkurrencefordele eller sågar fører til korrupsion, selvom de menneskelige principper fortæller os at det er uacceptabelt. Andetsteds skal den opportunistiske egenskab, som Pedersen efterlyser, ikke udelukkende fremhæves som en negativ egenskab, fordi opportunistiske værdier også indebærer nogle faktorer der forbedrer de sociale dynamikker mellem mennesker. Opportunisme spiller dermed også en human rolle i forfølgelsen af en solidaritet i samfundet, når denne søger efter at løse problemer inden for bl.a. kriminalitet, ved at introducere de sociale værdier på en ny måde, og f.eks. forbereder kriminelle til at genetablere deres kontakt til samfundet.

Her bliver Durkheims solidaritetsdannelse udfordret af økonomiske værdier ved siden af sociale værdier. Ud fra det homogene samfund, bliver det individuelle forhold mellem borgere udgjort ud af en række holdninger og ideer der deles blandt størstedelen af befolkningen. Udover dettes skal individet gøres til en økonomisk entreprenør, en opportunist, der genopfinder sig selv eller specialiserer sig inden for deres kvaliteter. Der hvor forvirringen opstår, er den individuelle følelse, eller de sociale værdier i forhold til deres personlige kvalifikationer og ambitioner i et system der allerede er lagt. Det er ikke sikkert, at folk ønsker at dele de økonomiske værdier, som staten prøver at opdrage deres borgere til. Hvor bliver den uafhængige integritet af, når integritet ses som en skabelon der deles af størstedelen af befolkningen. Men som Pedersen også fremhæver, er der ingen klassisk liberalisme hvor staten overlader markedets muligheder til befolkningen, således at de ved siden af en stærk moralfilosofi selv skaber deres velstand. Derimod bliver borgere i Danmark,

uden deres personlige samtykke, født ind i en global konkurrence. Eftersom at det globale samfund har gjort Danmark som en konkurrenceenhed, som allerede har bestemt mange af de sociale værdier.

Et andet sted hvor selve solidariteten bliver sat på spil, er der hvor hver enkelt borger ikke kan udfylde deres rolle tilstrækkeligt, og hvor ansvaret, (og skammen) ligger hos dem selv. Dette tænkes at medføre en større afstand imellem befolkning og hvem (eller hvad) der skal stå til ansvar, hvis konkurrencestaten ikke præsenterer som det skal.

I et samfund hvor Adam Smiths usynlige hånd kun forstås som en økonomisk drivkraft, mistes der en forbindelse til betydningen af det menneskelige følelsesliv, ved siden af den retning som markedsdynamikkerne tager. Pedersen hentyder til at samfundet skal installeres til at følge en samfundsgenereret økonomisme, hvor moralske værdier eller en dydsetik ikke indgår i de offentlige ideer. Her bliver Durkheims fremhævelse af moral i samspillet mellem solidaritet og arbejdsdeling en anledning til et samfund der ikke tager højde for følelsesmæssige værdier, risikere at ende ud i en løbebane, hvor videnskaber får mulighed til at udvikle sig i en retning der har katastrofale følger for menneskets betydning i fremtiden, det globale miljø eller noget helt tredje. Økonomisme foran det menneskelige følelsesliv kan indebære at samfundet ikke udnytter hele ideen om Adam Smiths usynlige hånd og dennes udvikling af velstand.

Når Pedersen beskriver hvordan konkurrencestaten skal udspille sig, mangler han muligheden for en moralsk analogi ved siden af hans tanker om økonomisme. Her skal mennesket stadig se sig selv og hinanden som levende mennesker der udover deres funktion som samfundsressource, skal have en fornemmelse af menneskelig intuition, integritet og ansvarlighed.

Det ideelle markedssamfund

Når Durkheims beskriver den organiske solidaritet, bliver det ifølge Pedersen, primært ud fra billedet af mennesker som samfundsøkonomisk ressource, hvilket Pedersen bygger sammenhængskraften i sit konkurrencesamfund ud fra. Her udgør den organiske solidaritet det fælles mål, det der skaber en sammenhængskraft ud fra afhængigheden af store mængder af menneskers forskelle. Til forskel nævner Durkheim at en ideel udvikling af samfundet kun baseret på moral er urealistisk, fordi at moral (og muligvis også marked) *"ikke magter at formulere et ideal"*. Når Pedersen sætter markeds kræfterne til at bestemme den sociale sammenhængskraft, bliver det derved også den menneskelige udvikling. Hertil tilknytter Pedersen menneskets sociale sammenhængskraft ud fra et ideal, hvor mennesket skal tilnærme sig den skabelon som *homo economicus* udgør. Det rationelle menneske der maksimerer nytte som forbruger og overskud som producent. Men til forskel fra Adam Smith og hans moralfilosofi, er der en central ting, der ikke implementeres i denne udvikling: forståelsen af det menneskelige følelsesliv. Dannelsen af en anstændighed, eller en form for

integritet. Dermed skal effekten af markedet definere det fremtidige menneske ud fra deres egne ressourcer og arbejdsdygtighed.

Med udgangspunkt at skabe en ideel, eller tilnærmelsesvis ideel udvikling af det danske samfund, bliver Pedersens måde at tænke samfund på den måde, hvorpå den organiske solidaritet kan dekonstrueres, omlægges og muligvis opløses. Hermed skabes en forudsætning for hvordan mennesker skaber en socialt dynamisk platform hvor deres eksistens sikres ud fra markedets globale sammenhængskraft.

Betydningen af velfærdssamfundet betød at, når mennesker underlægges nogle fælles ideelle tanker der udgør en moral eller en normativ adfærd, begrænser det dem i at realisere deres individuelle eksistentielle behov. Dette gøres ud fra den kollektive tanke om at mennesker og moral bliver sat forrest under velfærdsstaten, hvilket begrænser et samarbejde på markedet. I Pedersens udlægning af denne overgang, bliver de normative tanker som herskede under velfærdssamfundet afbrudt som følge af stigende globale krav samt det globale marked. Her sammenfatter Pedersen så det samfund, som afløser de ideelle begrænsninger som velfærdssamfundet udsatte deres borgere for, under den bredere dynamik som han placerer Danmark under i det globale samfund.

Her fremgår det at konkurrencestaten i forhold til velfærdssamfundet, besidder en eksistentiel drivfjeder der skaber konkurrence og produktion, eftersom de behov mennesket havde, blev begrænset af det moralske som de normative tilstande gav udtryk for under velfærdssamfundet. Men efter overgangen fra velfærdssamfund til konkurrencesamfund, har en større frihed om at realisere sig selv gjort markedet mere dynamisk, også i forhold den sociale udvikling som velfærdssamfundet afgav. Dette betyder at da den eksistentielle drivkraft blevet økonomiseret, bliver undertrykkende sociale behov sat til udtryk gennem markedet. Hvilket vil sige at det eksistentielle følelsesliv som bliver undertrykket af kollektive tanker under velfærdssamfundet er blevet sat mere fri.

Når Pedersen snakker om en global sammenhængskraft, nævner han især markedet og dennes dynamik som det der kommer til at dominere sammenhængskraften i den globale markedsdynamik. Her kræves der en national vilje til at indgå i denne markedssammenhæng, og de som ikke ønsker at indgå inden for de dominerende samfundstanke, bliver disponeret anderledes i forhold til de rammer som det globale marked stiller over for hver nation. Hvilket også skaber et global påkrav der indstiller alle nationer på jorden til at følge det samme ideal.

Men det betyder også at den organiske sammenhængskraft udvikler en omfattende funktion af mennesker og deres forhold til hinanden. At den organiske solidaritet afhænger af hvordan dominerende tanker omkring

mennesker forestiller sig deres fremtidige borgere skal være. Det positive i sådan en udvikling er, at den globale solidaritet skaber mere global tryghed hvad angår forholdet mellem nationer. Men hvad angår en effektiv arbejdsdeling, eller det som en moralfilosofi skal medføre, at den globale dynamik medfører en større fysisk distance mellem mennesker og deres indbyrdes forhold til hinanden. Her tænkes ikke at opstå nogen nærhedsprincipper, hvilket gør det mere svært for nationer at skabe en følelsesmæssig solidaritet blandt deres indbyggere. Andetsteds kan det siges at Pikettys ulighedsstruktur læses at blive endnu større ud fra denne distance. Idet at en større fysisk distance giver at kontakten til mennesker udføres fra mindre sympatiske forhold.

Marked og Lovgivning

Adam Smith og Durkheim nævner betydningen af forholdet mellem lovgivning og pligter. Her indgår en forestillingen om at lovgivning ikke blot er bundet af lydighed, men også af pligten til at opretholde den orden som lovgivningen udtrykker. Her bliver lovgivning det som sætter grænser for hvad mennesker kan tillade sig at gøre, og hvor en overtrædelse af denne, ikke blot bliver betragtet som moralsk forkasteligt, men også strafbart. Således bliver lovgivningen det som mennesker indordner sig under, og skaber deres moral ud fra. Når Adam Smith fremhæver en større frihed, en menneskeligt uafhængighed ud fra sine liberale tanker, forestilles det, at borgere under staten kan indordne sig et samfund hvor staten har minimal indflydelse på deres adfærd på markedet, mens de samtidig adlyder den lovgivning, som staten sætter.

For Adam Smith udgør en menneskelig pligt ved siden af lovgivning den del der sikrer at borgere overholder loven. Og Durkheim forlænger denne forståelse ved at udlede, at pligten sikres ud fra den mekaniske solidaritet mellem borgere, hvor lovgivningen udgør en lighedsskabende faktor mellem mennesker. At lovgivningen giver et billede af lighed mellem mennesker i det pågældende samfund. Samtidig betyder dette at lovgivning afspejler hvilke forpligtelser, som mennesker har over for hinanden. Det moralske i denne sammenhæng ses ud fra at individet overholder loven ud fra en overbevisning om at når loven overtrædes, gør de sig ikke blot strafbare, men de bryder også med de lighedsskabende principper, som i sidste ende medfører at individet afstødes fra resten af samfundet. Derfor kan forestillingen om lighed blive udvisket, når Pedersen opfordrer til en mere opportunistisk markedsdynamik. Her rejser der sig nogle spørgsmål omkring, hvad der sker med følelsen af lighed mellem borgere og deres forpligtelse for lovgivning, hvis de motiveres til mere frit spil på markedet. Når dette er sagt, skal opportunisme i denne sammenhæng ses som en motivation, der skal til for at mennesker kan udfordre sig selv og hinanden i forhold til de muligheder markedet giver udtryk for. At lovgivningen ikke skal begrænse dem i at føre ideer ud i livet, som kunne ses som moralsk forkastelige. Her nævner Pedersen at den stærkeste forpligtelse mennesket behøver, er deres overlevelsesinstinkt, et ansvar for at de selv og at deres interesser bliver realiseret.

Med dette billede af den opportunistiske tankegang som Pedersen efterlyser, skal menneskers forpligtelser overfor lovgivningen sættes på spil. Moralske forpligtelser som lovgivningen giver udtryk for, skal udfordres, bøjes eller begrænses, sådan at markedet og dennes dynamik udvikles og gøres mere effektiv. Men selvom udgangspunktet er at skabe vilkår for at markedet stadig udvikler sig, har denne en konsekvens på selve lighedsfølelsen, der kommer til udtryk fra Durkheims mekaniske solidaritet. Dette vil sige, at tilstanden af en solidaritet, hvor mennesker føler sig ligestillet ud fra lovgivningens forpligtelser, skal forkastes.

I en sammenligning med Adam Smith og hans redegørelse for en distance hvorved mennesker kan mærke sympati for hinanden, giver Pedersens fremhævelse af opportunisten det billede, at sympatien ikke er en central karakter. Her forestiller Pedersen sig at stat og marked gøres mere effektive, hvis lovgivning og dannelse af menneskelig karakteristisk forholder sig inden for en udvikling hvor opportunisme bliver til en central drivkraft. Her læses det at moralske faktorer der skal til for at skabe lighed og fælles velstand, forventes at komme af sig selv. Det bliver derfor et spørgsmål, hvad der skal til for at mindske ulighed, da der selvsagt altid vil være ulighed i en konkurrence, hvor der altid er tabere og vindere. Når personlig opportunisme og indbydes konkurrence foretrækkes frem for ansvar og sympati, indføres der nogle værdier der forhindrer markedet i at genoprette sig selv eller søge mod ligevægt hvad angår de sociale forhold mellem mennesker. Dette følger af at den opportunistiske adfærd leder til at mennesker forfølger flere selviske interesser. Dette betyder at ønsket om lighed bliver mindre ønskværdigt, når muligheden for selv at opnå personlig succes gøres til en primær drivkraft.

Fra et legalt perspektiv mener Pedersen at denne ulighed genopretter sig selv, når staten tager højde for markedsfejl. Hvilket også understøttes af Pikettys undersøgelser af kapitalstørrelser, der viser at ulighed ikke altid afbalanceres naturligt, og at der derfor skal indføres en lovgivning der begrænser denne udvikling. Men i et samfund hvor borgerne dannes til at udvise større selvstændighed, indføres også et ønske om flere friheder og økonomiske muligheder. Dertil implicerer Piketty, at der opstår et indirekte ønske om ulighed ud fra de muligheder opportunisten kan opnå. Når Piketty viser hvordan fordelingen af kapital forholder sig, fremhæver han ikke kun en stigende ulighed ud fra manglende lovgivning. Her fremgår Pikettys beskrivelse af stordriftsfordele også som en eskalering af dette forhold der gives ud fra opnåelsen af kapital. Piketty mener, at det er staten der skal gribe ind for at undgå en overvægt af ulighed hvad angår fordelingen mellem rige og fattige. Der bliver det umiddelbare forslag, som fremlægges af Piketty, at der skal laves en begrænsning i form af skatter, i modsætning til Adam Smith og Durkheim, hvor moral spillede en rolle idet et indirekte ønske om muligheden for ulighed, medfører at respekt, sympati og de fælles mål samfundet sætter sig, gøres mindre attraktivt.

Hvad angår de faktorer som sikrer at uligheden afbalanceres, nævner Pikettys stordriftsfordele som en af de faktorer som fortæller hvorfor en skattepolitik ikke vil virke. Her tænkes opportunisten at søge efter flere huller der sikrer at deres fordele stadig vokser. Eller det som eksempelvis ses ud fra det at kapitalejere flytter deres formue til et land hvor skattepolitikker i hjemlandet slet ikke rammer dem. Så når det ses som nyttigt at se på hvordan lovgivning kan bøjes og ændres sådan at markedet stadig udvikler sig og skaber nye markeder, skabes også et individuelt behov for at få den enkeltes vilje igennem som strider imod den moral som lovgivningen afspejler. Andetsteds skal det fremhæves at på trods af denne manglende moral, skal muligheden for at ”bøje” lovgivningens også ses som en mulighed for at forstærke den lovgivning der allerede er i spil. Men disse afsløringer sikres kun så længe der eksisterer en effekt, en moralsk integritet, der indeholder en usmagelighed over for fx at formuer sendes i skattely.

Hvad den opportunistiske drivkraft også indebærer er at det der forstås som moralsk bliver uklart. Når Pedersens giver udtryk for at moral og ansvar er en personlig sag, skabes der ikke normative vilkår for at mennesker søger hen imod at udvikle deres egenskaber. Derimod bliver dannelsen af en integritet sat over styr. Et eksempel på hvad en fordrejelse af denne integritet kan bestå af, kan ses gennem sexindustrien, her ses det hvordan mennesker opdager muligheden (eller bliver lokket til) at prostituere sig selv eller producere sexfilm, og ligeledes findes der et marked for denne slags produkter. Men selvom dette ikke udgør nogen egentlig skade på resten af samfundet, træder sexarbejdere ind i en livsstil der giver et helt andet billede af dem i resten af samfundet. Hvilket også medfører, at de i værste fald frarøves muligheden for senere i livet at få et liv som ikke sættes i forbindelse med deres arbejde som sexarbejder. Fra et andet perspektiv implicerer denne moralske fordrejelse også at de ikke nødvendigvis bør være negativt bestemt. Hvis en særlig industri såsom sexbranchen ikke ses ned på, men i stedet for som et bevidst valg som folk selv træffer, så vil de ikke modtage mistænksomme blikke, når de engang vil skifte branche. Dette kræver selvfølgelig også, at der er en dynamik der tillader en åbenhed for at mennesker har mulighed for at skifte til en anden branche på trods af deres baggrund. For at få en hovedrolle i en pornofilm må aktørerne bryde med dominerende moralske værdier ved at gøre sig selv til genstand for fordomme. Samtidig er fx porno ikke noget, der kan skabe moralske forpligtelser, eftersom i tilfælde af at fx porno forbydes, vil opportunismen i mennesket blot søge efter huller der kan tillade at sådanne ydelser fortsætter med at eksistere. Men det som kan være problematisk, er i den forstand som Pikettys beskrivelse af lighed opstår: her bør samfundet ikke udvikles i en retning, hvor en stigende opportunisme leder mennesker ud i demoraliserende samfundsdynamikker. Her ses hvordan markedsdynamikker enten leder til en ulig fordeling af handel, overproduktion eller at menneskerettigheder undergraves.

En Global Solidaritet

En interessant situation, som Pedersen opstiller i sin fremlæggelse af konkurrencestaten, er muligheden for at opstille en global organisk solidaritet ud fra international konkurrence. Her bevæger sammenhængskraften sig

fra et nationalt fænomen til et globalt fænomen, hvor nationer gøres afhængige af hinandens produktionsfaktorer. Men spørgsmålet bag slagkraften af sådan en solidaritet sættes på spil, når mennesker befinder sig langt fra hinanden. Her ses det at dannelsen af solidaritet i det globale samfund skal bevæge sig mellem landegrænser, indenlandsk samarbejde og internationalt samarbejde. Ud fra disse dynamikker, kommer Adam Smiths sympatiske distance i spil, fordi distancen mellem landene i det globale samarbejde kan siges at kunne involvere en løsere sympati mellem mennesker.

I forholdet mellem solidaritetsdannelse og samfundstænkning som Durkheim og Pedersen beskriver, bliver Pedersens teorier omkring dannelsen af solidaritet forklaret mere ubestemt, når Pedersens solidaritetsdannelse sammenlignes med Durkheims teser. Ifølge Durkheim skal solidaritet forstås ud fra en mekanisk solidaritet fordi alle borgere søger efter lighed gennem en fællesfølelse, men denne nævner Pedersen intet om. Derimod implicerer Pedersens globale samarbejde, at markedskræfterne udgør den organiske solidaritet, sådan at borgere på trods af distance skaber en tilknytning ud fra det samarbejde, deres forskellighed giver på markedet. Men når det kommer til Pedersens beskrivelse af velfærdsstatens overgang til det globale samfund og konkurrencestaten, ses det, at den fællesfølelse der findes inden for de danske grænser ikke længere kan overleve. Desuden bliver fællesfølelsen, udgjort af den mekaniske solidaritet, udfordret af den organiske solidaritet ud fra det pres det internationale marked byder. Ud fra Pikettys arbejde kan vi se, hvordan produktion bliver sendt til lande med billig arbejdskraft, mens topledelse og kapitalydere allokerer deres pengestrømme gennem lande, hvor de kan maksimere deres afkast. Dette medvirker, at den organiske solidaritet, og den afhængighed som markedet skaber mellem mennesker, har skabt en social tiltrækningskraft ud fra en større distance mellem borgere på tværs af landegrænser. Men som det globale samfund har ændret på nationernes sammenhængskræfter sig synes Durkheims teser omkring solidaritetens dannelse også at stå deres prøve.

Durkheim hævder at solidaritet udløses af en repression, en eksistentiel påvirkningskraft, der undertrykker de sociale dynamikker og opstiller et social accept. Disse repressive kræfter bliver ifølge Durkheim til gennem de elementer, som strafbarhed eller svagheder indeholder, at den kollektive følelse opstår ud fra en følelse af lighed, når borgere opretholder et givent sæt af love eller normer, hvor de undgår det som ses som strafbart. På den anden side opstår den repressive kraft også ud fra de svagheder, det individuelle menneske besidder, at mennesker knytter sig til hinanden ud fra deres forskellige styrker. Fra et primitivt perspektiv udgør mekanisk solidaritet det givne sæt af normer som samfundet opretholder, og ud fra organisk solidaritet afhænger samfundet af deres individuelle kunnen, såsom krigere der kan beskytte samfundet mod udefrakommende farer, samt bønder der kan sikre føde.

For at fremhæve den solidaritet der eksisterer i dag, bringer Pedersen en kronologisk opstilling af den solidaritet der dannes i Danmark ud fra en historiske konstruktion af det danske samfund. Her vises hvordan danskerne ændrer deres måde at tænke samfund på gennem tre forskellige tidsperioder:

Fra Pedersens idehistoriske beskrivelse af Konkurrencestatens tilblivelse, kommer de eksistentielle kræfter først til udtryk gennem tilblivelsen af den danske nationalstat. Her opstår en mekanisk solidaritet ud fra en krigstid som medførte en stærkere markering af det danske samfund, og hvad det vil sige at være dansk. Danskerne knytter sig til hinanden gennem det sted de mener de hører til, men forenes også under de principper og den lovgivning som de følger. I efterkrigsårene viser den organiske solidaritet sig i velfærdsstatens opblomstring side om side med den mekaniske solidaritet. Staten tager ansvar for sine borgere, hvor der især hos arbejderklassen arbejdes for at skabe bedre vilkår for arbejde og tryghed. Den repressive kraft kommer til udtryk ud fra en efterkrigstid hvor verdenskrigenes eftermæle tilskynder den danske stat til sikre større tryghed samt at præge de danske borgere til at hjælpe og respektere hinanden. Den organiske solidaritet afspejler den fællesfølelse som udvikles på baggrund af den afhængighed danske borgere føler med hinanden på tværs af deres respektive baggrunde. Da Pedersen når til konkurrencestaten befinder det repressive sig i den konkurrence, som den globale dynamik dikterer over for det danske samfund. Her optimerer velfærdssamfundet ikke deres borgeres kompetencer eller opmuntrer de danske borgere til at udnytte de muligheder markedet afspejler. Dette betyder at den danske stat løsriver sig fra en del af de principper som deres mekaniske solidaritet udgør, billedet af mennesket i centrum, fordi et internationalt samarbejde ud over de danske grænser medfører at den organiske solidaritet ikke længere alene afhænger af et samarbejde inden for de danske grænser. Når det globale samfund har medført at de nødvendigheder som lå i den organiske solidaritet, rykker sig ud over de danske grænser, bliver dannelsen af en mekanisk solidaritet uklar, idet at dannelsen af solidaritet ikke er forbeholdt det, der aftales inden for de danske grænser. Her ses hvordan fællesfølelsen i det mekaniske samfund bliver udfordret af et samarbejde på tværs af landegrænser, hvor i vores tilfælde, det at være dansk hører under den internationale borger. På den anden side afspejler den mekaniske solidaritet en repressiv konflikt, når det kommer til den distance der ligger i at være afhængig af et internationalt marked.

Men her er spørgsmålet om denne distance, som det globale samfund har medført, kan forhindre en dannelse af solidaritet? Ifølge Durkheims teser kan principperne bag arbejdsdelingen medføre et faldende formål inden for nærsamfundet, fordi det fysiske forhold mellem mennesker presses til at indgå i et større samfund. Her bliver roller og funktioner, som mennesker udfylder mellem hinanden fragmenteret, pludselig er bankerne flyttet et sted hen mens bønderne er flyttet et andet sted hen, og selvom de stadig udfører hver deres rolle, som vi kender den, kan den indflydelse deres arbejde udgør, ikke længere mærkes på samme måde i det nære.

Hvis Adam Smith moralfilosofi sættes på spil i dag, vil den implicere at det er sværere at etablere et sympatisk forhold mellem mennesker i et globalt samfund. Alene på grund af afstanden mellem to mennesker i Danmark og Kina kan det være svært at opnå et følelsesmæssigt nærvær. Her vil det sympatiske mellemspil ikke tage højde for, at Kina skulle løbe ind i en katastrofe, eftersom at dette ville lede til en søgen efter nye samarbejdspartnere. Den undertrykkende del af sammenhængskraften udgør primært en forventning om økonomisk tilfredsstillelse.

Når et samarbejde strækker sig over en større distance bliver konstruktionen af en organisk solidaritet samtidig uklar, hvad angår menneskers forhold til hinanden. At i forhold til lokalsamfundet kan mennesker finde afhængighed i skikkelse af mærkbare fysiske forskelle. Men når afhængigheden skal skabes ud fra nationale produktionsfaktorer i andre lande bliver den fysiske og følelsesmæssige følelse af afhængighed mere metafysisk, og dermed afhængig af en vilkårlig tillid. I forhold til det nære forhold der eksisterer i et primitivt samfund bliver nærvær i det globale samfund minimalt. Når Adam Smith giver sig til at beskrive hvordan mennesker primært er udset til at vise en egoistisk adfærd, forventes et internationalt marked også at indebære en mere selvisk adfærd, hvor sympati eller det der giver anledning til moralske følger ikke kommer i spil.

Manglen på følelsesmæssige følger, der opstår ud fra et samarbejde over distance tænkes her også at påvirke menneskers følelsesmæssige tilknytning til deres nærmiljø, hvilket vil sige at deres følelsesliv styres af et internationalt pres, og derfor af individuelle behov eller det som forestillingen om *homo economicus* medfører. Hvilket vil sige at den øgede distance påvirker den sympati, der udvises i lokalsamfund. Ud fra dette udledes det at et globalt samfund presser nationerne til at mobilisere deres borgere således at de gøres mere økonomisk rationelle for at undgå at de enkelte samfund kommer bagud i forhold til deres nabolande. Fra et moralsk perspektiv medfører det globale samfund en fare ved at gøre mennesker mere rationelt funderede uden at tænke over de moralske konsekvenser. At økonomiske incitamenter såsom konkurrence, profit og effektivitet medfører at der ikke tages højde for de sociale faktorer, såsom ulighedsskabende strukturer.

I forhold til Durkheims teorier omkring moralens betydning ved siden af videnskaben samt arbejdsdelingens principper giver denne distance udtryk for, at den grøft der ligger i nationernes egne ulighedsskabende strukturer bliver gravet dybere af det pres der ligger i et internationalt samarbejde. Effekten af konkurrencestaten, har ifølge Pedersen medført, at danskere mobiliseres til hurtigst muligt at tage stilling til det internationale samarbejde, noget, som Pedersen ud fra en fremhævelse af reformpædagogik nævner er gået lidt for hurtigt.

Pikettys undersøgelser i denne sammenhæng viser at når kapitaler vokser hurtigere end selve befolkningsvæksten, bliver udfordringen ikke blot at denne udvikling begrænses i form af skattepolitikker men

også i at give mennesker anledning til at føle det ansvar, der ligger i at skabe et globalt samfund. Dertil lægger ulighed op til at fremme negative sociale dynamikker såsom grådighed, mistillid og had. Hvad sådanne negative effekter betyder, er at den sociale dynamik i et globalt samfund skal sikre at denne ulighed ikke vokser. Dermed skal nationer arbejde mod at ændre de strukturer der leder til en stigende ulighed, og her kommer moralfilosofi og dannelsen af en nærhedssolidaritet ind i billedet.

Konklusion

Adam Smiths forhold til økonomi og empati

Ud fra Adam Smiths tekster fremgår det at den usynlige hånd fungerer som en central dynamik i begge tekster. Her har den usynlige hånd det formål at skabe og forbedre forholdet mellem mennesker ud fra det menneskelige følelsesliv og menneskets psykiske tilstand, som bidrager til udviklingen af det normative - det der fortæller hvordan mennesker bør handle i samfund og på markedet. Her nævner Adam Smith de principper der kommer til udtryk ud fra empatiske udtryk såsom sympati, samvittighed og respekt, hvilket leder til en dannelse af integritet mellem mennesker. Når den usynlige hånd sættes i spil på markedet, udtrykker den en forestilling om, hvad der skal til for at gøre markedet mere effektivt ud fra at individuelle mål forfølges. Her udtrykker forholdet mellem moral og individuelle mål, hvordan det menneskelige forhold kan sikre en effektive fordeling af velstand gennem arbejdsdelingen og den konkurrencedynamik denne udtrykker. Her opstår en moralsk nytte ved at indføre et system hvor borgere både konkurrerer og samarbejder om at udnytte markedet effektivt.

Ud fra arbejdsdelingen opstår en række sociale principper ud fra samspil der medfører en tilstand af sympati og respekt, her organiseres det nære samfund således at flere mennesker får nytte ved at arbejde. Hvordan organiseringen af dette samfund foregår, sikres ved hjælp af Durkheims forståelse omkring moral og solidaritet. Her giver moral en analogisk forståelse af, hvordan mennesker skal samarbejde med hinanden, hvorved i den ene del forstås det moralske forstås som det der skaber lighed mellem mennesker ud fra tillid og samarbejde. I den anden del, forstås en optimering af menneskets evne til at producere og handle, hvordan markedet kan udvikles til at fordele den nytte der kommer til udtryk fra forfølgelsen af individuelle mål.

Når det ses at Adam Smith delte sin moralfilosofi op i et værk der omhandlede en moral der kommer af det menneskelige følelsesliv og dennes fordele om samarbejde, og et andet værk der fremlægger de fordele der kommer ud af organisere et kapitalistisk markedssystem. I dag kan det læses ud fra Adam Smith og hans opdeling mellem disse to felter - moralfilosofi og markedsfilosofi - at disse har enten rykket sig tættere på hinanden eller er blevet blandet sammen. Her ses moral som en del af den økonomiske dynamik, at den automatisk kommer til udtryk som et nyttebegreb. Dette når mennesker producerer eller handler, opstår der en selvoprettende orden ud fra de effekter som markedet udtrykker.

Måden hvorpå empati optræder i samfundet i dag

Pedersen fastslår at konkurrencestaten er kommet for at blive, og har givet den præmis at markedsdynamikkerne og den nytte markedet bringer, sættes over det der danner et moralsk samspil mellem mennesker. Hvad Adam Smith og Durkheim fremhæver som en solidaritet der skabes ud fra en følelse af lighed, dette vil sige at det menneskelige følelsesliv skal rationaliseres som følge af den vægt økonomisme fylder. Her er økonomi blevet så central, at der tænkes økonomisme, forventes denne at gøre arbejdsfordelingen mere effektiv, men samtidig medfører en overflod af konkurrencedynamikker, såsom opportunisme, at borgere begynder at stræbe efter faktorer der skaber større ulighed. Dertil bliver deres selviske behov i stigende grad foretrukket, frem for de sociale værdier der skaber solidaritet. I takt med at det globale samfund, og marked, går frem, bliver disse sociale værdier endnu mere uklare. Dette skyldes at handel og produktion i det globale samfund medfører en større fysisk distance, denne lader ikke mennesker føle den samme grad af nærhed og sympati for deres medmennesker som på nationalt plan. Dette betragtning gøres værre når Piketty viser at den nuværende fordeling af kapitaler har skabt større ulighed mellem rige og fattige. Her ses de sociale principper bag arbejdsdelingen slet ikke at tage højde for dynamikker der sikrer solidaritet eller velstand til alle, derimod har de, der har nydt gevinsten af arbejdsdelingen blevet indsnævret til en lille elitær gruppe af den globale befolkning. Piketty viser i denne sammenhæng, at marked og produktion ikke fordeler økonomiske kapitaler lige.

Når Piketty fremlægger et forslag om at sådan en ulighed kan begrænses gennem skattelovgivning, forstås hermed, at borgere skal blive villige til at fordele deres indtægt i sådan en grad at den ikke klumper sammen hos en lille del af befolkningen. Her bliver problemet at den nuværende og fremtidige gruppe af kapitalejere ikke er villige til at indgå i en sådan form for begrænsning, når de giver udtryk for flere selviske behov. Denne villighed kan ses ud fra at Adam Smith mener at det er distancen mellem mennesker der afgør om de skaber sympati for hinanden. Hertil kommer Pedersens fremlæggelse af konkurrencestaten og måden der tænkes samfund i dag, at den skal medføre en stigende opportunistisk adfærd på markedet. Det globale pres om at gøre borgere til rationelle økonomiske aktører medfører, at mennesker tager mindre forbehold for moralsk dannelse også hvad angår forhold til deres nærmiljø. Når mennesker skal udgøre en del af en global sammenhæng, tænkes denne tankegang at påvirke deres forhold til deres nærmiljø. Med dette forventes det at individets sympati eller pligt for deres nation, og dennes fælles mål, vil blive svækket.

Heraf kan vi slutte, at empatiens betydning i dag er blevet reduceret til et personligt anliggende, hvor ansvaret for at indgå i en plan for at sikre samfundets overlevelse ligger hos den enkelte borger selv. Samtidig impliceres det også at empati gennem en forbedret videnskab, vil blive rationaliseret og gjort til genstand for

opportunistiske behov. Hvilket menes at føre til at mennesker i mindre høj grad vil skabe sociale og moralske værdier såsom en personlige integritet, idet de først og fremmest skal kunne sikre en økonomisk forventning.

Perspektivering

Økonomi og moral i fremtiden

Den form for empati der findes hos Adam Smith når han udtrykker sin moralfilosofi og arbejdsdeling, har et andet perspektiv når den sættes op imod en global solidaritet som Pedersens arbejde implicerer - såvel som den ulighed der opstår ud fra Pikettys arbejde. Her ses der at dukke spørgsmål op hvad angår empatiens funktion i fremtiden. Når Adam Smith læses fra et filosofisk, eller socialt perspektiv, indebærer begge hans værker to former for moralske nytteorienterede filosofier hvor det ene begår sig på at forstå menneskers følelsesmæssige intentioner, mens den anden går ud på at finde et samfund, hvor mennesker kan skabe velstand for sig selv og deres samfund. Når disse tanker opstilles ved siden af de visioner som Piketty og Pedersen udtrykker, giver både Pedersen og Piketty det indtryk, at den moralske del af det økonomiske system ikke er lige så afgørende som den effektive del. Dette ses ud fra at Pedersen udtrykker moral som en personlig sag mens Pikettys ulighedsstruktur giver økonomisk ulighed. Dette kan forstås sådan at samfundet i dag i større grad forfølger effektive dynamikker frem for dynamikker der skaber social sammenhængskraft, eller velfærd.

Andetsteds fremhæver Adam Smith at effekten af arbejdsdelingen leder til en udvikling af bedre teknologi, men her opstår der en uforudset komplikation, når udviklingen af teknologi begynder at overtage flere af de byrder bag arbejdsdelingen som oprindeligt var tænkt at skulle give flere arbejdspladser. Dette kan fx ses igennem udviklingen af robotteknologi og digitale systemer. I Danmark har den digitale hjemmeside borger.dk fx afløst en stor del af den servicebaserede arbejdskraft, der før blev udfyldt af menneskelig arbejdskraft. Dette tjener kun som et enkelt eksempel på at arbejdspladser i fremtiden vil blive udfyldt af teknologiske løsninger. Her ligger komplikationens kerne i at hvis fremtidens samfund består af flere teknologiske services, hvilken rolle skal mennesket så udfylde?

Det bør dog ikke ses som en trussel mod velfærd, at teknologi er i stand til at udfylde den service som mennesker giver, derimod skal menneskets rolle omdefineres således at mennesker stadig gør sig nyttige i en eller anden forstand. For det der adskiller mennesker fra computerteknologi er menneskers evne til at udvise følelser og omgås hinanden socialt. Her kan teknologiske løsninger som robotter stadig ikke bearbejde menneskelige følelser, computere og deres teknik skabes stadig af mennesker. En computer vil aldrig selv være i stand til at beskrive, hvorfor en beslutning føles rigtig. Men hvis det ud fra det som læses i denne opgave forestilles, at mennesket i fremtiden gøres mindre i stand til at udtrykke eller forstå deres egne følelser, vil fremkomsten af teknologiske services også medføre sociale uligheder, hvad angår menneskers forhold til hinanden.

Hvis vi forestiller os at det globale samfund vil påvirke forholdet imellem mennesker, fremgår det at markedsdynamikker såsom konkurrenceværdier i mindre grad ser følelsesmæssige værdier som relevant i forhold til hvordan økonomisk tilfredsstillelse kan opnås. Med sådan en dystre fremtid i møde, kan dette lede til, at det menneskelige følelsesliv udtrykker nogle undertoner der fortæller os at fremtidens samfund ikke har taget den rigtige retning. Disse undertoner kommer bl.a. til udtryk ud fra depression, angst eller en anden psykisk diagnose. Det giver også anledning til at de eksistentielle drivkræfter markedet består af, er de egenskaber der ikke tager højde for moralske vurderinger som det menneskelige følelsesliv har behov for.

Marked og eksistensvilkår

I forhold til tanken om Pedersens ”økonomisme” ændres den måde mennesker knytter sig til hinanden. Når markedsdynamikker sættes til at styre samfundets målsætninger, vil markedet gennem Adam Smiths menneskelige natur og Durkheims organiske orden, at have en effekt på, hvordan menneskets sociale natur opstår og ændrer sig. Dette giver anledning til at den sociale tilstand også ændrer sig når der søges efter sammenhængskræfter i et internationalt samfund. Her bliver det sværere at sætte Adam Smith følelsesliv op ved siden af markedskræfternes funktion, eftersom at effekten af den usynlige hånd primært vil fokusere på markedseffekternes sammenhængskræfter, og ikke de der skabes mellem mennesker, såsom en fællesfølelse. Ud fra analyse og konklusion når vi frem til at en fælles forståelse af empati i moderne sammenhæng ser ud til at gå i opløsning når ”økonomisme” i stigende grad begynder at dominere den menneskelige tankegang, her forstået som at borgere skaber deres eksistentielle behov ud fra et marked og dennes effektivitet. Hvilket betyder også at humanistiske ideer såsom kærlighed, ensomhed og kedsomhed er blevet genstand for kommercielle interesser. Dertil bliver menneskelige spørgsmål i forhold til subjektive behov forenklet, eftersom betydningen af det sociale forhold mellem mennesker før blev domineret af en dybere eksistensfilosofi hvor bl.a. menneskets smerter og uløste kvaler blev diskuteret, er blevet erstattet med en markedsfilosofi.

I forhold til den usynlige hånd og dennes metafysiske betydning, bliver den eksistensfilosofi, som mennesker i et samfund sætter sig ind i, afgørende for hvilke valg, de foretager sig. Her ses det eksistentielle som en måde at leve på, udgjort af den menneskelige frihed inden for den situation de sidder i. Men det eksistentielle spørgsmål afhænger også af hvilken filosofisk indgangsvinkel vi vælger at indtage, hvor den danske eksistensfilosofi med Søren Kierkegaard (Kierkegaard 1843) i spidsen introducerede os til en transcendental eksistensfilosofi, hvor spørgsmålet omkring menneskets eksistens blev sat i spil ud fra et forhold til gud eller det der ses som livets mening, hvor mennesket stillede spørgsmål ved, om de selv bestemte deres tilværelse. Det, der gør den usynlige hånd relevant i forhold til en eksistensfilosofi er, som Pedersen påpeger, at den socialistiske model som velfærdssamfundet udgjorde, ikke gav anledning til at mennesker udnyttede deres eksistentielle frihed i sådan en grad at markedet kunne udvikle sig. Når spørgsmålet omkring eksistentialisme

blev tilknyttet en moralfilosofi ledte dette til at mennesker begrænsede muligheden for at udfolde deres væsen og dennes underliggende drømme. Dertil kæder Pedersen de eksistentielle spørgsmål sammen med en opportunistisk personlighed, et skabende væsen, der beror på menneskets mulighed og behov for *at skabe*. Men det han samtidig gør er, at begrænse det moralske til en subjektiv sag, der ikke skal blandes sammen med deres vilje til at skabe. Situationen bliver ikke bestemt af menneskets forhold til hinanden, men deres ønsker om at skabe. Men med dette skabes der ikke en tilværelse, der er bygget omkring et fælles mål, derimod om et individuelt mål. At eksistentielle spørgsmål bliver rettet mod individet selv. Men det som en undersøgelse af dette forhold også implicerer er, at en eksistensfilosofi om markedet og dennes effektivitet som konkurrencestaten fremhæver, ikke nødvendigvis er afgørende for at danske borgere skaber de resultater, som Pedersen forventer af dem. At det som økonomisme udfylder i den eksistentielle væren, er en ubegrænset forestilling om at anskaffe sig flere materielle varer. Hvilket kan ses som moralsk forkasteligt, hvad angår menneskers ønske om at skabe et godt samfund. Dertil udgør forestillingen om det eksistentielle spørgsmål ikke en forestilling om profitter, men en forestilling om muligheden for at få et godt liv.

Litteraturliste

- Adam Smith, 1765: "*The Theory of Moral Sentiments*", London
- Adam Smith, 1776: "*The Wealth of Nations*", London
- Adam Smith, 1982: "*The Theory of Moral Sentiments*", Liberty Press; Indianapolis
- Adam Smith, 1976: "*Nationernes Velstand*", Rhodos; København
- John Stuart Mill, 2008: "*Utilitarisme*", Det lille Forlag, andet oplag.
- Émile Durkheim, 2000: "*Om den sociale arbejdsdeling*". Hans Reitzels forlag
- Thomas Piketty, 2014: "*Kapitalen i det 21. århundrede*". Gyldendal; tredje oplag.
- Jesper Roine, 2014: "*Introduktion til Thomas Pikettys Kapitalen*", Informations Forlag
- Kaj Ove Pedersen, 2011: "*Konkurrencestaten*", Hans Reitzels Forlag

Øvrig litteratur der nævnes

- Thomas Robert Malthus, 1798: "*Essay on the principle of population*", London
- David Ricardo, 1817: "*On the Principles of Political Economy and Taxation*", John Murray
- Friedrich Hayek, 1944: "*The Road to Serfdom*", University Chicago Press
- Joseph Schumpeter, 1942: "*Capitalism, Socialism and Democracy*", Harper & Brothers
- Douglas Stevens, 2011: "*Rediscovering Adam Smith*", Working Papers
- Søren Kirkegaard, 1843: "*Enten – eller*", Universitetsforlaget Reitzel; Victor Eremita